

**ДОНИШГОҲИ ДАВЛАТИИ ОМУЌЗОРИИ
ТОҶИКИСТОН БА НОМИ САДРИДДИН АЙНӢ**

ВБД 372.8:891.550+809.155.0

Бо ҳуқуқи дастнавис

ТҚБ 74.261.7+74.261.8

А – 37

АЗИМОВ ҶАМШЕД АСЛИДДИНЗОДА

**МЕТОДИКАИ АРЗӢБИИ ДАСТОВАРДҲОИ
ТАЪЛИМИИ ДОВТАЛАБОН АЗ ФАНҲОИ ЗАБОН
ВА АДАБИӢТИ ТОҶИК ДАР АСОСИ НАТИҶАҲОИ
ИМТИҲОНҲОИ МАРКАЗОНИДАИ ДОХИЛШАВӢ
БА МУАССИСАҲОИ ТАЪЛИМИИ ТАҲСИЛОТИ
МИӢНА ВА ОЛИИ КАСБИИ ҶУМҲУРИИ
ТОҶИКИСТОН**

АВТОРЕФЕРАТИ

барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои
педагогӣ аз рӯи ихтисоси 5.3.5.4. Назария ва методикаи
таълими адабиӢти тоҷик

Душанбе – 2026

Диссертатсия дар кафедраи методикаи таълими забон ва адабиёти Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айний омода шудааст

Рохбари илмӣ: **Исрофилниё Шарифмурод Раҳимзода** – доктори илмҳои филологӣ, профессор
Муқарризони расмӣ: **Негматов Саъдуллоҷон Эргашевич** – доктори илмҳои педагогӣ, профессори кафедраи забоншиносии умумӣ ва типологияи муқоисавии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Назарзода Рустам Саидмурод – номзади илмҳои педагогӣ, сардори идораи корҳои илмӣ-татбиқотӣ, и.в. дотсенти кафедраи барномасозӣ ва зехни сунъии Донишгоҳи технологии Тоҷикистон

Муассисаи пешбар: **Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ**

Ҳимоя рӯзи 29-уми декабри соли 2026, соати 9:00 дар ҷаласаи Шурои диссертатсионии 6D.KOA-113-и назди Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (734025, шаҳри Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 17) баргузор мегардад.

Нишонӣ ва почтаи электронии котиби илмии Шурои диссертатсионӣ: abdulloeva.64@mail.ru, тел.: 988501013

Бо нусхаи диссертатсия ва автореферат дар китобхонаи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон бо суроғаи 734025, Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 17, инчунин дар сайти Донишгоҳ www.tnu.tj шинос шудан мумкин аст.

Авореферат «__» _____ соли 2026 фиристода шудааст.

Котиби илмии Шурои диссертатсионӣ,
 номзади илмҳои педагогӣ, дотсент

Абдуллоева Т.

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқот. Тараққиёти ҳар кишвари ҷаҳон дар замони имрӯзаи пешрафти босуръати илму техника ба технологияи пешқадаму усулҳои инноватсионӣ ва ҳамзамон ба сатҳу сифати низоми таҳсилот саҳт вобаста аст. Бешубҳа, имрӯз танҳо он кишваре метавонад ба дастовардҳои назаррас ноил гардад, ки дар ҳама соҳаҳои ҳаёт аз технологияи пешқадаму усулҳои инноватсионӣ дуруст истифода барад, сифати таҳсилоташро баланд бардорад ва мутахассисонаш ба талаботи бозори меҳнат ҷавобгӯ бошанд. Бо дарназардошти ин масъалаи муҳим аст, ки пас аз ба даст овардани Истиқлолияти давлатӣ соҳаи маориф яке аз самтҳои афзалиятноки сиёсати иҷтимоии давлат эълон шуд ва бевосита зери назар ва раҳнамоии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат – Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон қарор гирифт. Ва имрӯз, чунонки ҳуди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон навиштаанд, «илму маориф ба як рукни муҳими иҷтимоӣ табдил ёфта ҳамчун ҷавҳари ҳастии миллат эътироф гардидаанд» [20, с. 5].

Вобаста ба ин бо мақсади беҳтар намудани вазъи таълим ва баланд бардоштани сифати таҳсилот, ислоҳот дар низоми имтиҳонҳои дохилшавӣ ба муассисаҳои таълимии таҳсилоти олии касбӣ (МТТОК) ва арзёбии объективонаи дониш ва малакаю маҳорати довталабон бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон (ҲҚТ) 5-уми март соли 2008 Муассисаи давлатии «Маркази миллии тестӣ» таъсис ёфт. «Бо дарназардошти аҳамияти баланд доштани имтиҳонҳои марказонидаи дохилшавӣ бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 10-уми феввали соли 2014, № 138 муассиса тобеияти идоравиашро дигар карда, дар заминаи он Маркази миллии тести назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсис дода шуд» [19, с. 44].

Маркази миллии тести назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон (ММТНПҚТ) мувофиқи мақсадҳои оинномавиаш аз соли 2014 ташкил ва гузаронидани имтиҳонҳои марказонидаи дохилшавӣ (ИМД) ба муассисаҳои таълимии таҳсилоти миёна ва олии касбӣ (МТТМОК)-и Ҷумҳурии Тоҷикистонро ба роҳ монд [18].

Дар низоми ИМД ба МТТМОК бартарӣ ба усули нав – санчиши тестӣ дода шудааст ва таҳқиқоти мазкур ба яке аз масъалаҳои муҳими ин самт – тартиби таҳияи тестҳои педагогӣ ва арзёбии дониш ва малакаю маҳорати довталабон аз фанҳои забон ва адабиёти

точик дар асоси натиҷаҳои ИМД бахшида шудааст.

Тест ва ё санчиши тестӣ маҷмуи метод ва раванди бамеъёр-даровардашуда (стандартшуда)-ест, ки барои арзёбии дастовардҳои имтиҳонсупор пешбинӣ гардидааст. Методҳои анъанавии арзёбии дониш ва малакаю маҳоратҳо, ки ҳоло дар муассисаҳои таълимии Тоҷикистон истифода мешаванд, ба талаботи меъёрҳои арзёбии дастовардҳои таълимии хонандагон ҷавобгӯ нестанд. Усулҳои анъанавӣ имкон намедиҳанд, ки дар бораи дастовардҳои имтиҳонсупорандагон маълумоти дақиқ ба даст орем. «Тест ҳамчун усули босифаттарини арзёбӣ воқеиятро бо роҳи стандартикунонии раванди гузаронидани тест ва санчиши натиҷаҳои саволу масъалаҳо ва тестҳо дар маҷмуъ ифода менамояд. Бозтимодии усули тестгузаронӣ дар он зоҳир мегардад, ки дониш ва малакаю маҳорати имтиҳонсупорандагон дар шароити баробар – ҳам дар вақти санчиш ва ҳам дар вақти баҳогузорӣ, арзёбӣ мегардад, ки дар натиҷа омили инсонӣ – субъективизми имтиҳонгир аз байн меравад» [31]. Бинобар ин, имрӯз дар бештари кишварҳои ҷаҳон санчиши тестӣ ҳамчун усули бозтимоди арзёбии дастовардҳои таълимӣ эътироф гардидааст. Абзори санчиши тестӣ тест аст. Тесте, ки босифат таҳия шудааст, дар бораи дастовардҳои таълимии хонандагон ва ё имтиҳонсупорандагон маълумоти дақиқ пешниҳод менамояд. Аз ин рӯ, таҳқиқи масъалаҳои илмӣ, назариявӣ ва амалии тести педагогӣ, марҳалаҳои таҳияи тест, таҳлили саволу масъалаҳо ва дар ин замина низоми арзёбии дастовардҳои таълимии хонандагон (довталабон) хеле муҳим аст.

Таҳлили методҳои арзёбии дониш ва малакаю маҳорати хонандагону довталабон ва натиҷаҳои ИМД ба МТТМОК-и Тоҷикистон аз ҷанҳони забони тоҷикӣ ва адабиёти тоҷик якҷанд омили ба сифати таҳсилот, раванди арзёбӣ ва натиҷаҳои он таъсиррасон, инчунин, норасоӣҳо ва ихтилофҳо дар баҳогузорино ошкор намуданд, аз ҷумла:

- набудани низоми ягонаи арзёбии дониш ва малакаю маҳорати хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ (МТМУ) аз ҷанҳони забони тоҷикӣ ва адабиёти тоҷик;

- ба тавре ки мебошад мавриди таҳқиқоти илмӣ амалӣ қарор нагирифтани раванди таҳияи тестҳо, натиҷаҳои бадастомада, моҳияти илмӣ амалии ин раванд ва баррасию таҳлил нашудани натиҷаҳои ИМД дар сатҳи идораи низоми таҳсилот, аз ҷумла дар сатҳи Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон (ВМИ ҶТ) ва

сохторҳои илмию методии он, муассисаҳои таълимии таҳсилоти умумӣ, миёна ва олии касбӣ, инчунин, мақомоти маҳаллии идораи соҳаи маориф дар ноҳия, шаҳр ва вилоятҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон;

- вучуд доштани таъсири омилҳои инсонӣ дар ин гуна санчишҳо ва имтиҳонҳо, беадолатӣ ва ихтилофҳо дар баҳогузорӣ, дастрасии нобаробари хонандагон ва довталабон ба имтиҳон, илман асоснок набудани абзори санчиши объективонаи дониш ва малакаю маҳорати хонандагону довталабон;

- мавриди омӯзиш ва баррасӣ қарор нагирифтани таъсири ин падидаи нави илмию педагогӣ ва иҷтимоӣ дар поён рафтани сатҳи фасод (коррупсия) ҳангоми дохилшавӣ ба МТТМОК;

- мавриди таҳқиқоти илмию амалӣ қарор нагирифтани сабабҳои дониши сатҳӣ нишон додани аксарияти хатмкунандагони МТМУ, аз ҷумла довталабон дар ИМД аз қисматҳои муҳимми забони тоҷикӣ (фонетика ва имло, лексикология ва фразеология, услубҳои баён, ҳиссаҳои нутқ, роҳҳои калимасозӣ, навъҳои алоқаи калимаҳо дар ибора, ҳелҳои ҷумлаҳои сода ва мураккаб, таҳлили синтаксии ҷумла) ва адабиёти тоҷик (санъатҳои бадеӣ, жанрҳои адабӣ, фолклор, шарҳи луғат, таҳлили матнҳо ва порчаҳои шеърӣ, таҳлили образҳо ва ғояи асарҳои бадеӣ).

Ҳамин тариқ норасоиҳо ва ихтилофҳо, омилҳои ба сифати таҳсилот, раванди арзёбӣ ва натиҷаҳои он таъсиррасон, қорӣ намудани низоми нави имтиҳонҳои дохилшавӣ ба МТТМОК-и Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки дар асоси принципҳои адолату шаффофӣ ва дастрасии баробар сурат мегирад ва низ дар заминаи тестгузаронӣ татбиқ меёбад ва дар он тест ҳамчун абзори илман асоснок ва боэътимоду одилонаи арзёбии дониш ва малакаю маҳорати довталабон ба ҳисоб меравад, предмети таҳқиқот қарор гирифт.

Мубрамаи ва аҳамияти илмӣ ва назариявӣ амалии масъалаҳои зикршуда, истифодаи технологияҳои нав дар арзёбии дастоварҳои таълимии донишмӯзон ва то имрӯз мавриди таҳқиқи пурра қарор нагирифтани ин масъала мавзӯи таҳқиқоти моро муайян намуд.

Дарачаи таҳқиқи мавзӯ. Ташаккул ва рушди тестгузаронии педагогӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон асосан ба таъсиси ММТНПҚТ ва роҳандозии ИМД вобаста аст. Истифодаи тест дар ИМД тавассути ММТНПҚТ як падидаи нави илмию методӣ ва иҷтимоӣ буда, дар таҷрибаи муассисаҳои таълимӣ (МТ)-и кишварамон таърихи тӯлонӣ надорад. Ҳарчанд ки дар даҳ соли охир усули тестӣ дар МТ ҳарчи бештар истифода мешавад, вале таҳқиқоте, ки ҷиҳатҳои илмию

амалии ин равандро нишон диҳад, ҳанӯз ба вучуд наомадааст. Албатта, дар методикаи анъанавӣ, дар таҷрибаи омӯзгорони навоар, унсурҳои алоҳидаи тест мавриди истифода қарор дошт. Намунаи тестҳои аввалин дар асару мақолаҳои илмию методии олимону методистони кишвар дода шудаанд. Масалан методистон Т. Салоҳов [25, «Тестҳо аз забон ва адабиёти тоҷик»], А. Мулло ва М. Шодӣ [15, «Дастури методии озмуни тестӣ аз фанни забон ва адабиёти тоҷик»] аз аввалинҳое мебошанд, ки ҳанӯз дар солҳои 90-уми асри гузашта чунин дастурҳои таълимиро таҳия намудаанд. Албатта дастурҳои номбаршуда дар замони гузариш ба ислоҳоти соҳаи маориф муфид буданд. Вале дар ин дастурҳо роҳу усулҳои таҳияи тест ва талаботи меъёри ба таҳияи тест, усулҳои ҷамъбасти натиҷаҳо дар мавриди санҷишҳои ҷамъбасти мавриди баррасӣ ва тавсияҳои илмию методӣ қарор нагирифтаанд. Ҳ. Саидов дар дастури методии худ [24, «Таълими ҳаёт ва эҷодиёти Абдурахмони Ҷомӣ дар синфи IX»] тесте тартиб дод, ки хеле сода буда, ба талаботи меъёри ҷавобгӯ нест. Монанд ба ҳамин дар аксари шахру ноҳияҳои ҷумҳурии омӯзгорони алоҳида аз фанҳои таълимӣ тестҳо таҳия намуданд. Ҳарчанд ин тестҳо ҷанбаҳои қавии илмию методӣ надоранд, вале қорҳои мазкур гувоҳи онанд, ки тест ҳамчун воситаи муҳимми арзёбии дониш ва малакаю маҳорати хонандагон эътироф ва бо шаклу намудҳои гуногун вориди таҷрибаи омӯзгорон гардидааст ва ин раванд тақозо менамояд, ки барои имрӯзу ояндаи илми тестология дар ҷумҳурии таҳқиқоти арзишманди илмӣ рӯи кор ояд.

Қорҳои барои татбиқи тестгузаронии педагогӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳанӯз аз соли 2008 бо баргузориҳои як таҳқиқот оид ба дастовардҳои таълимии хонандагони синфҳои 4-ум ва соли 2013-ум бо мақсади роҳандозии ИМД бо қорҳои фаҳмондадиҳӣ, интишор ва паҳн намудани варақаҳои иттилоотӣ, мақолаю дастурҳои таълимӣ ва маҷаллаи илмӣ ва иттилоотию методӣ оғоз гардида буд. Бо вучуди ин, дар солҳои аввали омодагӣ ва баргузориҳои ИМД ба МТТМОК тавассути ММТНПҚТ дохилшавандагон ба мушкилоти зиёд рӯбарӯ шуданд: якум, низоми нави имтиҳонсупорӣ, дуюм, надоштани малака ва маҳорати истифодаи сомонаи расмии ММТНПҚТ ва хизматрасониҳои интернетӣ, сеюм, надонишани тартиби қор бо саволу масъалаҳои тести навҳои гуногун ва тартиби пур кардани варақаи ҷавобҳои тест – «варақаи махсус, ки довталаб дар он ҷавоби саволу масъалаҳои тестро ишора мекунад ё менависад» [22, с. 9]. Надонишани меъёри ҳолгузори ба саволу масъалаҳои тест, ҳолҳои

гузариши фаннӣ, шкалабандӣ, яъне «раванди баргардонидани холҳо ба балҳо, ки пас аз коркарди пурраи варақаҳои ҷавобҳои довталабон ва ҳисоби холҳо ба роҳ монда мешавад» [22, с. 12], озмуни тақсимои ба МТТОК аз мушкilotи дигар буд, ки проблемаҳои мазкур натавон довталабон, инчунин, падару модарон, омӯзгорон, мутахассисон ва коршиносонро низ ба ташвиш наоварда наметавонист. Аз ин рӯ, ба корҳои фаҳмондадиҳӣ тақвият бахшида шуд. Дар ин самт рисола ва мақолаҳои илмӣ методии донишмандони тестшиносии кишвар С.Ф. Чаъфаров [33], Х.И. Иқромӣ [2; 3; 4], А.Ш. Шодиниё [4], Н. Мирзоматов [13; 14], Р.С. Назарзода (Назаров) [17; 18; 19], Г.Б. Мухамедов [16], Л.Д. Хусравбеков [30; 31], Х.М. Мирзоаминов [12], Р.Т. Қурбонова [10] ва дигаронро метавон ном бурд, ки нақши муҳим бозиданд. Бо саъю кӯшиши мутахассисони ММТНПҚТ, аз ҷумла диссертант, соли 2013 аввалин дастури таълимию методӣ, ки ҳамчун адабиёти таълимӣ барои довталабони МТТОК-и Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳия ва нашр шудааст, «Роҳномаи довталаб» [21] мебошад, ки он минбаъд ҳар сол аз нав таҳия шуда, пеш аз имтиҳонот ҳам ба довталабон ва ҳам ба онҳое, ки мехоҳанд дар бораи ИМД маълумот бигиранд, дастрас мегардад.

Дар асоси талаботи бамӣномада ҳанӯз нахустин «Маҷмуаи саволу масъалаҳои тест аз фанни забони тоҷикӣ» (қисми А) [18-М], «Маҷмуаи саволу масъалаҳои тест аз фанҳои забон ва адабиёти тоҷик» (қисми Б) [17-М] аз тарафи диссертант дар ҳаммуаллифӣ бо Н. Мирзоматов таҳия ва дастраси хонандагон (довталабон) гардидааст, ки минбаъд дар тақмили таҳрири ҳамасолаи муаллиф ҳамчун замина дар таҳияи саволу масъалаҳои тест барои ИМД истифода шуда истодаанд. Бояд гуфт, ки ин маҷмуаҳои саволу масъалаҳои тест аз он дастурҳои тест, ки то ин замон нашр ва дастраси омӯзгорону хонандагон гардида буданд, бо он фарқ мекунанд, ки ин саволу масъалаҳои тест ҷанбаҳои қавии илмӣю методӣ доранд, бо назардошти талаботи тестшиносӣ таҳия ва дар асоси назарияи классикии тестҳо таҳлил ва коркард шудаанд. Аз назари тестшиносӣ абзори илман асоснок, боэътимод ва боэътибор ба ҳисоб мераванд.

Бо вучуди ин, омӯзиши адабиёти илмӣю методӣ мавҷуда ва таҳқиқоти зикршуда дар соҳаи тест ва арзёбиҳои педагогӣ нишон медиҳад, ки ҷанбаҳои омӯхтанашуда ва масъалаҳои баҳсноку ҳалталаб дар ин самт хеле зиёданд. Баҳусус масъалаи истифодаи тест ҳамчун воситаи объективии арзёбии дастовардҳои таълимӣ дар

Тоҷикистон ва аз ин роҳ баланд бардоштани дараҷаи дониш ва малакаю маҳоратҳои хонандагони МТУ ва сифати таҳсилот пурра таҳқиқ нагардидааст.

Робитан таҳқиқот бо барномаҳо (лоиҳаҳо) ва мавзӯҳои илмӣ. Мониторинг ва арзёбии сифати таҳсилот, иштирок дар барномаҳои миллию байналмилалӣ арзёбии дониши хонандагон яке аз вазифаҳои асосии ММТНПҚТ ба ҳисоб мераванд. Иҷрои корҳои илмӣ ва илмию методӣ, ворид намудани технологияҳои инноватсионӣ ва коммуникатсионӣ дар илм ва истехсолот, ҷорӣ кардани натиҷаҳои таҳқиқоти илмӣ дар соҳаҳои гуногуни иқтисодиёт, ташвику тарғиби дастовардҳои илм, техника, фарҳанг ва таҳсилоти кишвар ба барномаҳои илмию таҳқиқотӣ ворид карда шуда ва вазифаҳои ДДОТ ба номи Садриддин Айний маҳсуб мешаванд.

Ҳамин тариқ таҳқиқот бевосита ба барнома ва мақсадҳои асосии ММТНПҚТ – гузаронидани пажӯҳишҳо ва арзёбии сатҳи дониши хонандагони муассисаҳои таълимии таҳсилоти ибтидоӣ, умумии асосӣ ва миёнаи умумӣ тавассути тестгузаронӣ (бо истифодаи воситаҳо ва методҳои муосири арзёбии дониш ва техникаю технологияҳои пешрафта), барнома ва вазифаҳои илмию таҳқиқотии ДДОТ ба номи Садриддин Айний, принципҳои асосии сиёсати давлатӣ дар соҳаи маориф, ки дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» [11], «Консепсияи миллии маълумоти Ҷумҳурии Тоҷикистон» [9], «Стандарти давлатии таҳсилоти умумӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» [26], «Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2020» [27], «Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030» [28] дарҷ шудаанд, робита дорад. Дар санадҳои меъёрии ҳукукии зикршуда масъалаҳои зерин таъкид шудаанд: бунёди заминаи меъёрию методӣ ва инфрасохтори низоми миллии арзёбии сифати таҳсилот, таҳия ва татбиқи низоми самаранок ва механизмҳои институтсионалии арзёбии сифати таълим (дар ҳамаи зинаҳо) дар асоси муносибати босалоҳият, таҳияи ҷорчӯбаҳои миллии арзёбии сифати таҳсилот, арзёбии сатҳи омодагии хонандагон ва хатмкунандагони муассисаҳои таълимӣ аз рӯйи се самт: **натиҷаҳои шахсӣ, натиҷаҳои фаъолияти муназзам ва натиҷаҳои ғанӣ**, ки ҳамзамон арзёбии фаъолияти муассисаҳои таълимӣ, баланд бардоштани сифати таҳсилот дар ҳамаи зинаҳо ва омода намудани мутахассисони ба талаботи бозори меҳнат ҷавобгӯро дар бар мегиранд.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Гузариш ба низоми ИМД дар Ҷумҳурии Тоҷикистон зарурати коркарди методҳои муосир ва илман асосноки арзёбии дониш ва малакаю маҳорати хонандагонро ба миён овард. Ин таҳқиқот ба таҳлили масъалаҳои назариявӣ ва амалии методикаи таҳияи тестҳои педагогӣ ва арзёбии дастовардҳои таълимии довталабон аз фанҳои забон ва адабиёти тоҷик дар асоси натиҷаҳои ИМД нигаронида шудааст. Мубрамияти кор дар он аст, ки натиҷаҳои ИМД на танҳо барои интихоби довталабон, балки ҳамчун воситаи асосии таҳлили сифати таълими забон ва адабиёти тоҷик дар МТУ ва дараҷаи дониш ва салоҳиятҳои фаннӣ коммуникативии хатмкунандагони ин муассисаҳои таълимӣ хизмат мекунад.

Дар таҳқиқот бори аввал дар асоси таҷрибаи аз ИМД бадастомада методикаи таҳлили омори психометрии тестҳо ва натиҷаҳои нишондодаи довталабон дар имтиҳони забон ва адабиёти тоҷик муайян карда шуда, роҳҳои тақмили усули таълим ва меъёрҳои арзёбӣ, инчунин, баланд бардоштани сифати таҳсилот дар умум асоснок карда мешаванд.

Мақсади таҳқиқот: нишон додани дараҷаи дониш ва малакаю маҳоратҳои довталабон аз фанҳои забон ва адабиёти тоҷик ба воситаи абзори илман асоснок ва аз рӯи методикаи нави арзёбӣ дар асоси натиҷаҳои имтиҳонҳои марказонидаи дохилшавӣ ба МТТМОК-и Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад.

Муайян намудани дараҷаи дониш ва малакаю маҳоратҳои хонандагони МТУ бо усули нави арзёбӣ – тестгузаронӣ, ки аз воситаи дақиқу объективии арзёбии сифати таҳсилот ба ҳисоб меравад, дар диссертатсия мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст. Истифодаи абзори илман асоснок ва меъёри ягона дар арзёбии дастовардҳои таълимии хонандагон аз фанҳои забони тоҷикӣ ва адабиёти тоҷик ва умуман фанҳои таълимӣ дар МТУ-и ҷумҳурӣ аз мушкилоти асосӣ ба ҳисоб меравад. Дар таҳқиқоти мо роҳҳои ҳалли ин масъала ва натиҷаҳо, ки бояд ба даст оянд, бо мисолҳои мушаххас ва тавсияҳои илман асоснок нишон дода шудааст.

Вазифаҳои таҳқиқот:

- омӯзиши таҳқиқоти илмӣ оид ба тестология, арзёбиҳои педагогӣ ва таҳияи воситаҳои арзёбӣ;
- нишон додани тартиби таҳияи мушаххасот (матритса)-и тести фанҳои забон ва адабиёти тоҷик, ки дар ИМД истифода мешавад;
- нишон додани тартиби таҳияи саволу масъалаҳои тест аз

фанҳои забони тоҷикӣ ва адабиёти тоҷик барои ИМД дар асоси талаботи назарияи тест;

- таҳқиқи амалии арзёбии сифати тестҳо аз фанҳои забони тоҷикӣ ва адабиёти тоҷик дар асоси назарияи классикии тест;

- муайян намудани дараҷаи дониш ва малакаю маҳоратҳои довталабон аз фанҳои забон ва адабиёти тоҷик бо истифода аз абзори илман асоснок;

- ҷамъбасти илмӣ таҳқиқот дар асоси назарияи ба илм асосёфта ва дар таҷрибаи амалӣ санҷидашудаи тестҳо: арзёбии натиҷаҳои ИМД ба МТТМОК-и Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Объекти таҳқиқот: саволу масъалаҳои тест аз фанҳои забон ва адабиёти тоҷик, ки дар ИМД-и солҳои 2016-2019 истифода шуданд ва натиҷаҳои бадастовардаи довталабон аз ин фанҳои таълимӣ.

Предмети таҳқиқот: ҷанбаҳои педагогӣю психологӣю тестҳои педагогӣ, раванди таълими фанҳои забони тоҷикӣ ва адабиёти тоҷик дар МТМУ, методикаи арзёбии дастовардҳои довталабон дар асоси санҷишҳои тестӣ.

Фарзияи таҳқиқот: дурусту воқеӣ арзёбӣ кардани дастовардҳои довталабон дар ИМД ба баланд бардоштани дараҷаи дониш ва малакаю маҳорати хонандагони МТМУ ва ба тақмили раванди таълими фанҳои забони тоҷикӣ ва адабиёти тоҷик дар МТМУ боис мегардад, ба шарте ки:

- 1) мушаххассот (матритса) ва шиносномаи тест дар асоси меёри талабот дуруст таҳия шаванд;

- 2) саволу масъалаҳои тест ба талаботи стандарти давлатии таҳсилот, барномаи таълимӣ ва китобҳои дарсии амалкунанда мувофиқ бошанд;

- 3) бо мақсади муайян кардани сифати тестҳо ва саволу масъалаҳои тест таҳлили математикӣ-оморӣ гузаронида шавад;

- 4) тестҳои таҳияшуда ҳар сол пеш аз истифода аз озмоиши педагогӣ (бо иштироки хатмкунандагони МТМУ) гузаронида ва бо назардошти натиҷаҳо то оғози ИМД таҳриру тақмил дода шаванд;

- 5) дар курсҳои бозомӯзӣ ва тақмили ихтисос вобаста ба талаботи муносибати босалоҳият ба таълим ба омӯзгорони фанҳои забон ва адабиёти тоҷик асосҳои илмӣю амалии таҳияи намудҳои гуногуни тестҳои таълимӣ ва истифодаи бамавриди онҳо машғулиятҳои назариявӣю амалӣ гузаронида шавад, то ки дар МТМУ низоми ягонаи арзёбии дониш ва малакаю маҳорати хонандагон ҷорӣ гардад;

б) натиҷаҳои ИМД ҳамасола дар сатҳи ВМИ ҚТ ва сохторҳои илмию методии он, муассисаҳои таълимии таҳсилоти умумӣ, миёна ва олии касбӣ, мақомоти маҳаллии идоракунии соҳаи маориф дар ноҳия, шаҳр ва вилоятҳо бо иштироки олимони коршиносон, намоёндагони мақомоти дахлдор, воситаҳои ахбори омма мавриди омӯзишу баррасӣ қарор дода, дар асоси баррасиҳо қарорҳои ҷанбаи илмию амалидошта қабул карда шаванд.

Марҳала, макон ва давран таҳқиқот. Таҳқиқот дар се марҳала гузаронида шудааст.

Марҳалаи аввал (солҳои 2013-2015) омӯзиш ва таҳлили адабиёти махсуси психологӣ-педагогиро дар бар мегирад, ки бо мақсади муқаррар намудани дараҷаи таҳқиқи масъалаи мазкур амалӣ гардид. Дар ин давра асосҳои назариявӣ ва самтҳои асосии таҳқиқот муайян карда шуданд: мубраимӣ, ҳадаф, вазифаҳо, мушаххасот (матритса)-и тести фанни забон ва адабиёти тоҷик таҳия гардид. Дар асоси матритса аввалин тестҳо аз фанҳои забон ва адабиёти тоҷик таҳия ва дар байни хонандагони МТМУ-и ҷумҳурӣ озмуда (апробатсия) шуданд. Бо мақсади таҳқиқи масъалаи омодагии докталабон ба имтиҳонҳои дохилшавӣ ба МТОК соли 2013 пилоти генералӣ ва солҳои 2014-2015 аввалин ИМД ба МТТОК-и Ҷумҳурии Тоҷикистон гузаронида шуданд.

Марҳалаи дуюм (солҳои 2016-2019) омӯзиш ва таҳқиқоти минбаъдаи адабиёти илмиро дар бар мегирад, ки ба ҳалли масъалаҳои санҷишҳои тестӣ ва арзёбии дастовардҳои таълимии докталабон вобастаанд. Дар ин давра тестҳои озмудашудаи забон ва адабиёти тоҷик ҳамчун абзори бозғатимоди арзёбии дастовардҳои таълимии докталабон дар 48 маркази имтиҳонии 15 шаҳру ноҳияи ҷумҳурӣ дар ИМД ба МТТМОК-и Ҷумҳурии Тоҷикистон истифода гардиданд.

Дар марҳалаи сеюм (2019-2024). Дар ин давра дар ММТНПҚТ пойгоҳи додаҳо ташкил ва дар асоси назарияи классикии тестҳо ҳар як саволу масъалаи тести забон ва адабиёти тоҷик алоҳида ва саволномаҳои тести забон ва адабиёти тоҷик умуман таҳлили оморию психометрӣ карда шуд. Дар асоси таҳлилҳои омории дараҷаи дониш ва малакаю маҳоратҳои докталабон аз фанҳои забони тоҷикӣ ва адабиёти тоҷик муайян карда шуд. Дар асоси натиҷаҳои таҳлил ва маълумоти бадастомада маводди илмӣ мувофиқи мавзӯи таҳқиқот омода гардид.

Асосҳои назариявии таҳқиқот методҳои назариявӣ ва

амалиеро дар бар мегирад, ки ба объект ва предмети кор мувофиқанд, аз ҷумла

- омӯзиш ва таҳқиқи адабиёти илмию методӣ доир ба мавзуи таҳқиқшаванда, муқоисаи стандарт, барномаҳои таълимӣ, китобҳои дарсӣ ва дастурҳои методӣ;

- таҳқиқи тестгузаронии педагогӣ, таҷрибаҳои озмоишӣ-муқарраркунанда, ҷустуҷӯи пилотӣ, мушоҳидаҳои илмӣ, баҳодихии ташхисгарон, гузаронидани имтиҳонҳои тестӣ, таҳлили пурраи сифати тест, таҳлили муқоисавии хусусиятҳои санчиши тестӣ;

- коркарди таҷрибаи педагогӣ, таҳияи марҳала ба марҳалаи тест;

- ташхис ва коркарди оморию психометрии саволу масъалаҳои тест дар асоси назарияи классикии тест ва таҳлили маълумоти бадастомада бо ёрии технологияи нав.

Сарчашмаи маълумот. Маълумоти дар таҳқиқот дарҷшуда аз Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» [11], санадҳои меъёрии ҳуқуқии ХҚТ, «Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2020» [27], «Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030» [28], «Стандарти давлатии таҳсилоти умумӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» [26], «Тартиби гузаронидани имтиҳонҳои марказонидаи дохилшавӣ ба муассисаҳои таълимии таҳсилоти миёна ва олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон» [29], дастури иттилоотию методии «Роҳнамои довталаб» [21; 22; 23], «Барномаи имтиҳон аз фанҳои забон ва адабиёти тоҷик» [1], стандарт ва барномаҳои таълимии фанҳои забон ва адабиёти тоҷик дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ, китобҳои дарсӣ аз фанҳои забон ва адабиёти тоҷик, инчунин, аз асарҳои илмию методии донишмандони варзидаи ватанию хориҷӣ дар соҳаи педагогика, психология, методикаи таълим, филология, философия, сотсиология ва ғайра сарчашма мегирад.

Заминаҳои эмпирикӣ. Заминаҳои эмпирикии таҳқиқотро далелҳои асосноки илмӣ, ки дар натиҷаи имтиҳонҳои тестӣ – яке аз усулҳои аз назари технологӣ пешрафта, боэътимод ва объективонаи арзёбӣ ва назорати сифати таҳсилот, ба даст омадаанд, ташкил медиҳанд. Бартарӣ ва боэътимодии ин усули арзёбӣ дар илман асоснок будани абзори санчиш – тестҳои стандартишуда, ки боэътиборӣ ва ё коршоямӣ онҳо дар асоси маълумотҳои оморию

психометрии бадастомада муайян карда шудааст, ва роҳҳои арзёбӣ, аз ҷумла фароҳам овардани шароити яхела барои имтиҳонсупорандагон, арзёбии одилона ва объективонаи натиҷаҳо дар асоси талаботу меъёрҳои ягона ва илман асоснокшуда зоҳир мегардад.

Пойгоҳи таҳқиқот. Пойгоҳҳои озмоишию таҷрибавии таҳқиқотро ММТНПҚТ ва МТМУ-и шаҳри Душанбе: МТМУ-и №34, МТМУ-и №54 ба номи Лоик Шералӣ, МТМУ-и №56, МТМУ-и №86, гимназияи №74, МТМУ-и №24, МТМУ-и №42, МТМУ-и №100; ШНТҚ: МТМУ-и №1 ба номи Х. Абдулхайрови шаҳраки Фарм; шаҳри Хучанд: Гимназияи № 4, Гимназияи №24 ба номи Бобочон Ғафуров; шаҳри Истаравшан: МТМУ-и №5; шаҳри Конибодом: Гимназияи № 1 ба номи Эҳсонбой Бозоров, МТМУ-и №2; шаҳри Панҷакент: МТМУ-и №71; ноҳияи Бобочон Ғафуров: Гимназияи №1 ба номи Абдурасул Нозиров; шаҳри Бохтар: МТМУ-и №3, МТМУ-и №6 ба номи Лоик Шералӣ, МТМУ-и №9; ноҳияи Кушониён: МТМУ-и №1; шаҳри Кӯлоб: МТМУ-и №6 ба номи Д. Назаров, МТМУ-и №50 ба номи Ашӯр Сафар; ноҳияи Данғара: МТМУ-и №2, МТМУ-и №4; ноҳияи Восеъ: МТМУ-и №1, МТМУ-и №10; ноҳияи Ҷалололидини Балхӣ: МТМУ-и №2; ноҳияи Шаҳритус: МТМУ-и №1; шаҳри Хоруғ: Муассисаи таълимии давлатии «Мактаби Президентӣ барои кӯдакони болаёқат» ташкил доданд, ки шароити мусоид барои гузаронидани ИМД фароҳам оварданд ва пойгоҳҳои моддию техникаӣ ва иттилотиро барои таҳлили додаҳо ва коркарди натиҷаҳо пешниҳод намуданд.

Таҳқиқот дар асоси иштироки **60 288 нафар** довтолаб дар ИМД, аз ҷумла **10 951 нафар дар соли 2016-ум, 17 744 нафар дар соли 2017-ум, 14 685 нафар дар соли 2018-ум ва 16 908 нафар дар соли 2019-ум** ва таҳлили пойгоҳи додаҳои ММТНПҚТ барои солҳои 2014-2019 сурут гирифт.

Навгониҳои илмӣ таҳқиқот. Дар раванди таҳқиқот асосҳои педагогӣ ва психологӣ ИМД ба МТМОК-и Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо истифодаи методҳои тестии арзёбии дониш ва малакаю маҳорати довтолабон ба даст омад, таҳлил карда шуд. Вобаста ба ин бори аввал дар Тоҷикистон

– саволу масъалаҳои тест аз ҷанҳои забон ва адабиёти тоҷик барои истифода дар ИМД дар асоси мушаххасот (матритса)-и илман асоснок таҳия гардид;

– сифати саволу масъалаҳои тест аз ҷанҳои забон ва адабиёти

точик дар асоси назарияи классикии тестҳо таҳлил ва коршоямии онҳо муайян карда шуд;

– аз рӯйи барномаҳои таълимӣ ва китобҳои дарсии амалкунанда маҷмуаи саволу масъалаҳои тест аз фанҳои забон ва адабиёти тоҷик барои хонандагони МТМУ ва довталабоне, ки ба ИМД ба МТТМОК-и Ҷумҳурии Тоҷикистон тайёри мебинанд, таҳия гардид;

– дараҷаи дониш ва малакаю маҳоратҳои довталабон дар ИМД аз фанҳои забон ва адабиёти тоҷик ба воситаи абзори дақиқ ва боэътимоди илмӣ ва аз рӯйи методикаи нав арзёбӣ ва натиҷагирӣ карда шуд.

Нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

1) тасдиқ гардид, ки раванди таҳияи тести педагогӣ, таҳлили сифати он ва арзёбии хусусиятҳои оморӣ ва психометрии он бар заминаи устувори назариявӣ амалӣ асос ёфтааст. Тести педагогӣ маҷмуи саволу масъалаҳо бо шакл ва дараҷаи гуногуни душворӣ аст, ки дар доираи барномаҳои таълимӣ таҳия гардида, ба манбаҳои боэътимод, қорҳои илмӣ-методӣ ва китобҳои дарсӣ асос меёбад ва имкон медиҳад, ки дастовардҳои таълимии хонандагон (дониш ва малакаҳои онҳо) пайгирӣ ва ба таври объективӣ арзёбӣ карда шаванд;

2) исбот гардид, ки саволу масъалаҳои тести забон ва адабиёти тоҷик, ки дар ИМД-и солҳои 2016-2019 истифода шуданд, дар асоси стандартҳои таҳсилот ва барномаҳои таълимии амалкунанда, барномаи имтиҳонҳо таҳия шудаанд, аз рӯйи сохтор ва муҳтаво (мундариҷа) боэътимод ва боэътибор доништа мешаванд, аз рӯйи меъёрҳои умумии эътирофшуда дуруст таҳия гардида, барои арзёбии дастовардҳои таълимӣ (дониш ва малакаю маҳорат)-и довталабон абзори муътамад ба ҳисоб мераванд;

3) тасдиқ гардид, ки арзёбии дастовардҳои таълимӣ (дониш ва малакаю маҳорат)-и довталабон аз фанҳои забони тоҷикӣ ва адабиёти тоҷик тавассути тестгузаронӣ – ҳамчун усули боэътимоди арзёбӣ бо истифода аз абзори дақиқ ва саҳеҳи илмӣ – анҷом дода шудааст, маълумоти пешниҳодшуда оид ба сатҳи дониш ва малакаю маҳоратҳои довталабон объективӣ ва қобили эътимод мебошад;

4) муқаррар гардид, ки дар санҷишҳои педагогии МТМУ истифода кардани саволу масъалаҳои тести забон ва адабиёти тоҷик, ки боэътимодӣ ва боэътибории онҳо дар асоси назарияи классикии тестҳо муайян карда шудааст, барои омодагии хатмкунандагон ба ИМД ва баланд бардоштани сифати таҳсилот ёрии амалӣ мерасонад.

Аҳаммияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот:

- дар раванди таҳқиқот мафҳумҳои мушаххаси «тестҳои педагогӣ», «матритсаи тест», «таҳлили оморию психометрии тест» ва «арзёбии дастовардҳои таълимии довталабон» муайян карда шуд;
- асосҳои назариявии санҷиши тестӣ ва таҳлили оморию психометрии саволу масъалаҳои тести забон ва адабиёти тоҷик дар асоси назарияи классикии тестҳо таҳия гардиданд, ки ба маводди психологӣ ва педагогӣ таъя мекунад;
- натиҷаҳои таҳқиқ барои таҳияи саволу масъалаҳои тести ба талабот ҷавобгӯ замина фароҳам меоранд;
- методикаи нави арзёбии пешниҳодгардида ва натиҷаҳои таҳқиқ дар рушди санҷишҳои тести объективӣ дар муассисаҳои таълимӣ ва ташаққули низоми миллии арзёбии сифати таҳсилот (НМАСТ) дар ҷумҳурии мусоидат менамоянд;
- натиҷаҳои таҳқиқ бо мақсади омода намудани хонандагон барои супоридани ИМД ба МТТМОК дар МТМУ мавриди истифода қарор мегиранд;
- натиҷаҳои таҳқиқот барои беҳтар гардидани таълими фанҳои забон ва адабиёти тоҷик дар МТТУ ва баланд шудани сифати таҳсилот ёрӣ мерасонанд.

Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот. Саҳеҳӣ ва асоснокии натиҷаҳои бадастомада ва ҳулосаҳо бо истифодаи методҳое, ки ба мақсад ва вазифаҳои таҳқиқот мувофиқанд ва дар асоси таҷрибаҳое, ки дар раванди ИМД ба МТТМОК ба даст омадаанд, тасдиқ мешаванд. Натиҷаҳои таҳқиқот аз ин ҷиҳат боэътимод ҳастанд, ки онҳо дар асоси озмоишҳо, абзорҳои илман асонок ва объективӣ, таҳлилҳои оморию психометрии тестҳо аз рӯйи назарияи илмӣ тасдиқшуда – назарияи классикии тестҳо, коркарди натиҷаҳо аз рӯйи методологияи нави арзёбии дастовардҳои таълимӣ ба даст омадаанд. Тасдиқи натиҷаҳо дар мақолаҳои илмӣ муаллиф ва маърузаҳои ӯ дар конференсияҳои ҷумҳуриявӣ ва байналмилалӣ таъмин гардидаанд.

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Кори диссертатсионӣ ба бандҳои зерини самтҳои таҳқиқоти илмӣ шиносномаи ихтисоси 5.3.5.4. Назария ва методикаи таълими адабиёти тоҷик мувофиқат мекунад: банди 1.1 – Методологияи омӯзиши фанҳои мушаххас – ҳамкориҳои назария ва методикаи омӯзиш бо соҳаҳои илм, техника ва фарҳанг; – робитаи мутақобилаи методҳои маърифати илмӣ ва таълимӣ; – рушди методҳои таҳқиқоти педагогӣ бо дарназардошти вимаҷҳои соҳаҳои дониш ва дараҷаҳои таҳсилот; банди 1.2 – Арзиш ва

ҳадафҳои омӯзиш – коркарди ҳадафҳои омӯзиш мутобиқи тағйироти иҷтимоию фарҳангӣ ва иқтисодии муосири рушди ҷомеа; банди 1.3 – Муҳтавои омӯзиш – коркарди консепсияҳои муҳтавои фанҳои таълимӣ дар дараҷаҳои гуногуни таҳсилот; – тарҳрезии муҳтаво, методҳо ва шаклҳои ташкили омӯзиш дар шароити шаклтағйирдиҳӣ, иттилоотисозӣ ва ҷаҳонишавии равандҳои ҷамъиятӣ, фарҳангӣ ва таҳсилотӣ; банди 1.4 – Таъминоти методӣ ва технологияҳои омӯзиш, сифати омӯзишӣ – коркарди талаботи методӣ ба насли нави адабиёти таълимӣ; – ташкил ва истифодаи методҳои нав, равишҳои методӣ, воситаҳои техникаи омӯзиш дар соҳаҳои гуногуни дониш; – коркарди меъёрҳо ва мониторинги сифати таълими фанҳои омӯзишӣ..

Саҳми шахсии муаллиф. Дар асоси таҳлили адабиёти илмию методӣ ва барномаҳои таълим муаллиф шахсан матритсаи мушаххасоти тести забон ва адабиёти тоҷик ва дар ҳамкорӣ бо мутахассисони ММТНПҚТ «Барномаи имтиҳон аз фанҳои забон ва адабиёти тоҷик»-ро [1], ки бо қарори мушовараи ВМИ ҚТ аз 30.12.2015, № 31/30 тасдиқ шудааст, таҳия намуд. Дар асоси матритсаи мушаххасоти тест ва барномаи имтиҳон саволу масъалаҳои тест дар ду шакли саволҳои пӯшида – бо интихоби як ҷавоби дуруст ва муайян кардани мувофиқат барои арзёбии дониш ва малакаю маҳоратҳои довталабони дар ИМД иштирокнамуда омода карда шуданд ва қори довталабон аз рӯйи меъёри ягонаи баҳогузорӣ арзёбӣ гардид. Аз тарафи муаллиф бори аввал дар ҷумҳурӣ бо истифода аз методикаи нави арзёбӣ таҳлили натиҷаҳои дастовардҳои таълимии довталабон гузаронида, дараҷаи дониш ва малакаю маҳоратҳои довталабон муайян карда шуд. Диссертант аз соли 2008 ин ҷониб дар таҳияи саволу масъалаҳои тест аз забони тоҷикӣ барои арзёбиҳои сатҳи миллий (солҳои 2008 ва 2022), таҳия, тақмил ва таҳрири тестҳои забон ва адабиёти тоҷик барои ИМД, таҳияи дастури иттилоотию методии «Роҳнамои довталаб» бевосита ширкат дошта, дар маҷмӯъ 23 дастуру мақолаҳои илмию методиро ба нашр расонидааст.

Тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия (гузориши нуктаҳои асосии диссертатсия дар конференсҳо, маҷлисҳо, семинарҳо ва дигар ҷамоинишҳои илмӣ). Нуктаҳои алоҳида ва натиҷаҳои асосии таҳқиқот дар Шурои илмӣ ва методии ММТНПҚТ, кафедраи методикаи таълими забон ва адабиёти факултети филологияи тоҷики Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон (ДДОТ) ба номи Садриддин Айнӣ мавриди муҳокима қарор

гирифтаанд. Нахустин тавсияҳои илмию методии диссертант ҳанӯз солҳои 2015, 2016 дар шакли нишондодҳои методӣ дар «Мачмуаи саволу масъалаҳои тести забони тоҷикӣ» ва «Мачмуаи саволу масъалаҳои тест аз ҷанҳои забон ва адабиёти тоҷик» дар асоси талаботи ИМД таҳия ва бо тавсияи Шурои илмӣ ва методии ММТНПҚТ ҷоп шуда буданд, ки минбаъд дар таҳияи тестҳои санҷиши ИМД ба асос гирифта, дар таҷрибаи амалӣ санҷида шуданд. Мачмуаҳо дар таҳриру тақмили нав солҳои 2017-2025 бознашр шудаанд. Ба ғайр аз ин, диссертант аз натиҷаҳои таҳқиқот дар ду конференсияи ҷумҳуриявӣ ва се конференсияи байналмилалӣ гузориши илмӣ намудааст.

Интишорот аз рӯйи мавзӯи диссертатсия. Аз рӯйи мавзӯ ва мазмуну мундариҷаи диссертатсия 4 мақолаи илмӣ дар маҷаллаҳои илмӣ тавсиянамудаи Комиссияи олии аттестатсионӣ (КОА)-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 1 мақолаи илмию методӣ дар нашрияҳои дигар ва 13 дастури методӣ, ки бевосита нуктаҳои асосии диссертатсияро фарогиранд, нашр шудааст.

Соҳтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия аз муқаддима, се боб, хулоса, рӯйхати адабиёти истифодашуда (206 номгӯй) ва замимаҳо иборат аст. Ҳаҷми умумии диссертатсия аз 192 саҳифаи ҷопи компютерӣ иборат буда, 45 расм, 30 ҷадвал ва 3 замимаро дар бар мегирад.

МАЗМУНИ АСОСИИ ДИССЕРТАТСИЯ

Дар муқаддима мубрамии мавзӯи таҳқиқот, дараҷаи омӯзиши мавзӯ, ҳадаф, объект, предмет, фарзия ва вазифаҳои таҳқиқот муайян ва асосҳои назариявӣ методологияи таҳқиқот пешниҳод карда шуданд, доир ба навгониҳои илмӣ, нуктаҳои асосии ба ҳимоя пешниҳодшаванда, аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот, саҳеҳӣ ва асонокии натиҷаҳои таҳқиқот, заминаҳои эмпирикии таҳқиқот, пойгоҳи таҷрибавӣ-озмоишӣ ва соҳтори қор маълумот дода шуд.

Боби якум диссертатсия «**Асосҳои илмӣ, назариявӣ ва амалии тестҳои педагогӣ**» ном дошта, он аз 4 ҷаҳл иборат аст. Масъалаҳои ҷанбаҳои педагогиро психологияи тести педагогӣ, таърихи пайдоиш ва ташаккули тестология, мақсад ва вазифаҳои он, паҷуҳишҳои олимони хориҷию ватанӣ дар ин соҳа, меъёрҳои асосии таҳияи тест ва воситаҳои арзёбии он, таснифоти масъалаҳои тест мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд.

Дар ҷаҳли якум боби якум, ки «**Ҷанбаҳои педагогиро психологияи тести педагогӣ**» ном дорад, мафҳумҳои калидӣ чун

«тест», «тестология», «тестҳои педагогӣ ва психологӣ», «санчишҳои педагогӣ» таъриф шуда, назари донишмандоне, ки дар рушди тест ва санчишҳои тестӣ саҳми босазо гузоштаанд, мавриди таҳлилу баррасӣ қарор гирифтааст.

Дар бахши мазкур доир ба масъалаҳои таҳлили психометрӣ ва математикӣ-омории тестҳо, методикаи таҳияи абзори арзёбии дастовардҳои таълимӣ, ки дар қорҳои илмӣ олимони Л.Н. Акимов, В.С. Аванесов, Р. Ингенкамп, Л. Крокер, Ҷ. Алгина, В.И. Звонников, М.Б. Челишкова, Е.Ю. Карданова, А.Н. Майоров ва дигарон дода шудаанд, баррасӣ ва дар ҳамин асос ҷанбаҳои педагогии психологӣ ва вазифаҳои тести педагогӣ, аҳамият ва бартариҳои методи санчиши тестӣ аз дигар усулҳои санчиш, татбиқи амалии онҳо соҳаи таҳсилот дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар гардидааст.

Дар **фасли дуюми боби якум, «Таърихи пайдоиш ва рушди тести педагогӣ»**, доир ба нахустин пажӯҳишҳои илмӣ доир ба тест ва ташаккули назарияи он дар қарнҳои баъдӣ маълумот дода шудааст. Дар ин бахш таъкид мешавад, ки аввалин пажӯҳиш дар тестшиносиро ҳанӯз дар охири асри XIX донишмандони ИМА ва Аврупо оғоз карда буданд. Донишманди англис Ф.Галтон аввалин шуда дар асри XIX мафҳуми «тест»-ро дар робита бо психология қорӣ карда, формулаи коэффитсиенти коррелятсиониро зимни арзёбии тест тавассути дастгоҳи математикӣ истифода намуда, ба он асос гузоштааст. Аммо тестология ҳамчун назарияи тестҳо бо усулҳои хоси илмӣ худ дар ибтидои асри XX пайдо шуд. Муаллифони аввалин тестҳои педагогӣ, ки барои ҷен кардани қобилиятҳои зеҳнии кӯдакон дар солҳои 1908-1911 таҳия шуда буданд, донишмандони фаронсавӣ Алфред Бине ва Теодор Симон ба ҳисоб мераванд.

Дар ин фасл пажӯҳиши назарияи тест ва рушди тести психологӣ (Intelligence Test) ва тести педагогӣ (Educational Test) аз тарафи донишмандони шинохтаи хориҷӣ, масъалаҳои таҳлили психометрӣ ва математикӣ-омории тестҳо дар қорҳои илмӣ донишмандони Аврупову Русия баррасӣ гардидаанд. Масъалаи методикаи таҳияи абзори арзёбии дастовардҳои таълимии донишомӯзон ва арзёбии дониш ва малакаю маҳорати хонандагон, ки дар қорҳои олимони хориҷи наздик, бахусус олимону қоршиносони барҷастаи Федератсияи Русия, дарҷ шудааст, мавриди таҳлил қарор гирифт.

Дар ин фасл ҳамзамон масъалаҳои ворид гардидани истилоҳи «тест» ба луғати соҳаи маорифи Тоҷикистон, истифодаи намунаи тестҳои аввалин дар асару мақолаҳои илмӣю методи олимону методистони

кишвар, таъсиси ММТНПҚТ ва нақши он дар татбиқи усули нави арзёбии дониш ва малакаю маҳорати хонадағони МТУ ва роҳандозии ИМД барои дохил шудан ба МТТМОК-и Ҷумҳурии Тоҷикистон, саҳми донишмандон ва методистони ватанӣ дар тестшиносӣ баррасӣ шудааст.

Дар **фасли сеюми боби якум, «Таснифоти саволу масъалаҳои тест, талабот ва зинаҳои таҳияи абзори арзёбии дастоварҳои таълимӣ»**, дар бораи навъ ва шаклҳои саволу масъалаҳои тест аз рӯи дараҷаи душворӣ, аз рӯи мундариҷа, аз рӯи методологияи шарҳи натиҷаҳо, инчунин, хусусиятҳои муҳиму фарқкунандаи онҳо, талабот ва зинаҳои таҳияи тест сухан меравад. Дар ин фасли диссертатсия доир ба таснифоти саволу масъалаҳои тест, ки донишмандони тестшинос А.Н. Майоров, И.В. Абакумова, В.С. Ким, В.С. Аванесов, Ю.Э. Краснов ва дигарон пешниҳод намудаанд, ба таври муфассал маълумот дода шудааст. Ин донишмандон саволу масъалаҳои тестро аз рӯи дараҷаи назорат ба тестҳои дохилшавӣ, қорӣ, мавзӯӣ, аттестатсияи мобайнӣ ва ниҳойӣ, аз рӯи мундариҷа ба якхела (гомогенӣ), ки дар асоси мундариҷаи яке аз фанҳо ва гуногун (гетерогенӣ), ки дар асоси мундариҷаи якчанд фан таҳия шудааст, аз рӯи шакли пешниҳод варақай (бланкавӣ), компютерии маъмулӣ ва компютерии созор, аз рӯи методологияи шарҳи натиҷаҳо ба стандарт ва ба меъёр нигаронидашуда тасниф намудаанд. Инчунин, аз рӯи мундариҷа ва тарзи ҷавоб додан ба саволу масъалаҳои тест донишмандон онҳоро ба навъҳои *қушода* ва *пӯшида* тақсим намудаанд, ки ҳар навъ дорои якчанд шакл аст.

Бо назардошти таснифоти меъёрҳои зикршуда, дар диссертатсия 4 зинаи муҳимтарини таҳияи тест, ки дар низоми арзёбии дастоварҳои таълимӣ нақши калидӣ доранд, ба таври муфассал шарҳ дода шудааст.

Фасли чоруми боби якум «Меъёрҳои сифати абзори арзёбии дастоварҳои таълимӣ» ном дорад. Дар ин фасли диссертатсия ба масъалаи сифати тестҳо ва вариантҳои саволномаҳои тест, ки бо истифодаи усулҳои математикӣ ва омӯрӣ муайян карда мешаванд, диққати махсус дода шудааст. Бо назардошти таҳқиқоти тестшиносон сифати тест ва сифати саволу масъалаҳо аз рӯи нишондодҳои зиёде муайян карда шудааст, ки муҳимтаринашон инҳоянд:

1) *боэътимодии тест (α (alpha)-коэффициент)*: дараҷаи устуворӣ ва мувофиқати натиҷаҳои санҷиш;

2) *боъятиборӣ ва ё асоснокии тест*: қобилияти тест барои чен кардани он чизе, ки барои чен кардан пешбинӣ шудааст;

3) *дараҷаи душвории саволу масъалаи тест (p-value)*;

4) *неруи фарқгӯзорӣ (дискриминативӣ)-и саволу масъала (D)*: қобилияти тест барои фарқ кардани дараҷаи дониш ва малақаю маҳорати имтиҳонсупорандагон.

Ин нишондиҳандаҳо дар таъмини сифати санҷишҳои тестӣ ва босамарии арзёбии дастовардҳои таълимӣ нақши муҳим доранд.

Дар диссертатсия ҳар як нишондоди сифати тест ва сифати саволу масъалаи тест бо овардани чадвалҳои мувофиқ шарҳ дода шудааст.

Дар **боби дууми** диссертатсия, «**Технологияи таҳия ва таҳлили абзори дастовардҳои таълимии довталабон**», масъалаҳои раванди таҳияи абзорҳои арзёбӣ дар ИМД, навъ, шаклҳо ва меъёри ҳолгузориҳои тестҳои забон ва адабиёти тоҷик баррасӣ гардида, доир ба сифати тестҳои забон ва адабиёти тоҷик, ки дар ИМД-и солҳои 2016-2019 истифода шудаанд, маълумоти муфасссал дода шудааст.

Дар **фасли якуми боби дуум**, «**Тартиби таҳияи абзори арзёбӣ дар имтиҳонҳои марказонидаи дохилшавӣ**», масъалаҳои тартиб ва раванди бисёрзинаи таҳияи абзорҳои арзёбӣ, ки дар ИМД ба МТТМОК-и Ҷумҳурии Тоҷикистон истифода мешаванд, мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд.

Яке аз қадамҳои муҳим дар раванди таҳияи абзори арзёбӣ тартиб додани матритсаи тест ба ҳисоб меравад. Барои тартиб додани матритсаи пеш аз ҳама «Стандарти давлатии таҳсилоти умумӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон», нақша, стандарт ва барномаҳои таълимӣ (соатҳои барои омӯзиши мавзӯҳои фан ҷудошуда) омӯхта мешаванд ва дар асоси ин санадҳо матритсаи мурағаб мегардад. Донишмандони соҳаи тест барои муайян намудани мундариҷаи тест ва таҳияи матритса ба назар гирифтани дараҷа ва ё навъи амалҳои (равандҳои) омӯзишию маърифатиро таъкид намудаанд. Вобаста ба ин низомҳои зиёде пешниҳод шудаанд, вале машхуртарини онҳо таксономияи Бенчамин Блум [34] аст, ки дар он равандҳои омӯзишию маърифатӣ ба *дониш (дар хотир гирифтани)*, *фаҳмиш (фаҳмидани)*, *истифода бурдан (таتبқи кардани)*, *таҳлил*, *баҳодиҳӣ* ва *эҷод кардани* тақсимбандӣ шудаанд.

Ҳангоми таҳияи матритсаи тести фанҳои забон ва адабиёти тоҷик, аз рӯи таксономияи Блум асосан *донишу фаҳмиш* ва *малақаю*

маҳорати истифодаи дониши азхудкарда ба назар гирифта шуд.

Ҷадвали 1. Матритсаи тести забон ва адабиёти тоҷик

№ т/р	Бахшҳо	Дониш ва фаҳмиш	Малакаю маҳорат	% (а)	≠
1	Фонетика ва имло Лексикология ва фразеология Услубшиносӣ ва матн	1, 2, 3, 4	16	23 ± 2%	8
2	Грамматика: <i>морфология,</i> <i>синтаксис</i>	5, 6, 7, 8	9, 17	26 ± 2%	9
3	Фолклор. Ҳаёти адабӣ Мафҳумҳои адабӣ	10, 11	18	17 ± 2%	6
4	Адабиёти классикӣ ва давраи нав	12, 13	14, 15, 19, 20	34 ± 2%	12
% (b)	Ҳамагӣ	34 ± 2%	66 ± 2%	100%	
≠		12	23		35

Фасли дуюми боби дуюми диссертатсия «Навъ, шаклҳо ва меъёри ҳолғузории тестҳои забон ва адабиёти тоҷик» ном дорад. Дар ин бахш дар бораи навъ, шаклҳои саволу масъалаҳои тест ва меъёри ҳолғузори, миқдори саволу масъала ва шумораи имконпазири бештарини ҳолҳо (ШИБХ), тақсимбандии саволу масъалаҳо аз рӯи фоиз дар тести забон ва адабиёти тоҷик маълумот дода шудааст. Аз ҷумла таъкид шуд, ки саволу масъалаҳои тест (абзори арзёбии дастовардҳои таълимии докталабон) дар ИМД дар ду навъ таҳия шудаанд: **саволу масъалаҳои пӯшида ва кушода**. Вале дар тестҳои забон ва адабиёти тоҷик танҳо ду шакли саволу масъалаҳои пӯшида – (1) *бо интиҳоби як ҷавоби дуруст* ва (2) *муайян кардани мувофиқат* истифода шуд [1].

Дар низоми ИМД ба ҳар саволу масъалаи тест вобаста аз шакли он меъёри ҳолғузори муайян карда шудааст. Ба ҷавоби дурусти саволу масъалаи шакли якум (*бо интиҳоби як ҷавоби дуруст*) як ҳол дода мешавад. Дар саволу масъалаҳои тести шакли дуюм (*муайян кардани мувофиқат*) ба ҳар ҷавоби дуруст

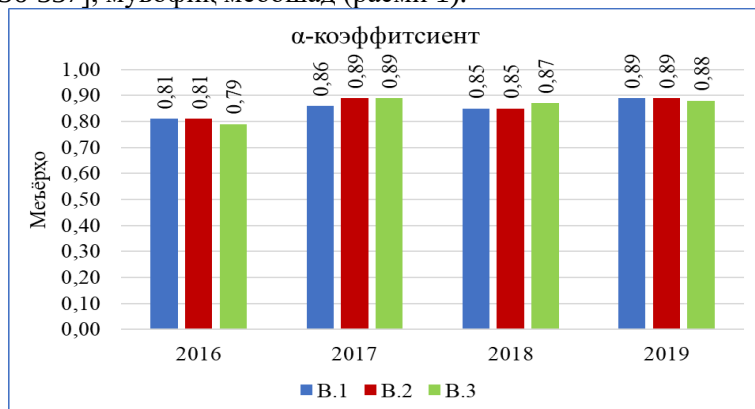
якхолӣ дода мешавад. Агар довталаб мувофиқати ҳамаи унсурҳоро (4-унсурӣ аз ду сутун) дуруст муайян кунад, соҳиби чор хол мешавад [22, с. 58; 23, с. 69].

Вобаста ба шакли саволу масъалаҳо ва меъёри ҳолгузорӣ миқдори саволу масъалаҳо ва ШИБХ-и тести забон ва адабиёти тоҷик дар ҷадвали 2 дода шудааст [1].

Ҷадвали 2. *Миқдори саволу масъала ва ШИБХ*

Тест	Миқдор ва шакли саволу масъалаҳо			ШИБХ
	Ҳамагӣ	аз ҷумла		
		бо интиҳоби як ҷавоби дуруст	муайян кардани мувофиқат	
Забон ва адабиёти тоҷик	20	15	5	35

Дар бахши сеюми боби дуюм, «Арзёбии сифати тестҳои забон ва адабиёти тоҷик», сифати умумии тест ва сифати саволу масъалаҳои тест: *боэтимодӣ*, *боэтиборӣ* ва *ё асоснокии тест* ва *дарачаи душвории нуруи фарқгузориҳои саволу масъалаҳои тести забон ва адабиёти тоҷик*, ки дар ИМД-и солҳои 2016-2019 истифода шуданд, баррасӣ гардидааст. Аз рӯи таҳлилҳо коэффитсиенти боэтимодӣ (*α -коэффитсиент*)-и тестҳои забон ва адабиёти тоҷик ба он нишондод, ки дар тестшиносӣ ҳамчун нишондихандаи қаноатбахш (0,70-0,79) ва ё хуб (0,80-0,89) пазируфта шудааст [32, с. 336-337], мувофиқ мебошад (расми 1).

Расми 1. *Коэффитсиенти боэтимодии тестҳои забон ва адабиёти тоҷик*

Агар дарачаи душворӣ (*p-value*)-и саволу масъалаҳои тести

забон ва адабиёти тоҷикро, ки дар имтиҳонҳои солҳои 2016-2019 истифода шудаанд, аз рӯйи меъёри **нишондиҳандаи дараҷаи душвории саволу масъалаи тест** арзёбӣ кунем, он миёна доништа мешавад, зеро нишондиҳандаи дараҷаи душворӣ дар ҳудуди 0,30 - 0,70 аст.

Алоқамандии байни нишондиҳандаи дараҷаи душворӣ ва неруи фарқгузории саволу масъалаи тестро донишманди Русия М.Б. Челишкова зикр намудааст. Ӯ менависад: «Саволу масъалаҳои дорои неруи баланди фарқгузорӣ одатан нишондиҳандаи миёнаи душворӣ доранд, зеро пеш аз аз ҳама, барои ҳамин гуна саволу масъалаҳо неруи баланди фарқгузорӣ хос аст.» [32, с. 313].

Бо дарназардошти ин андеша ва низ дар асоси маълумотҳои омуриро психометрии бадастомада тестҳои забон ва адабиёти тоҷик, ки дар ИМД-и солҳои 2016-2019 истифода шудаанд, **боэътибор (коршоям)** доништа мешаванд. Аз рӯйи ин абзор метавон ба дониш ва малакаю маҳорати довталабон вобаста ба дараҷаи аз худ кардани мундариҷаи фанни таълимӣ баҳои дурусту воқеӣ дод.

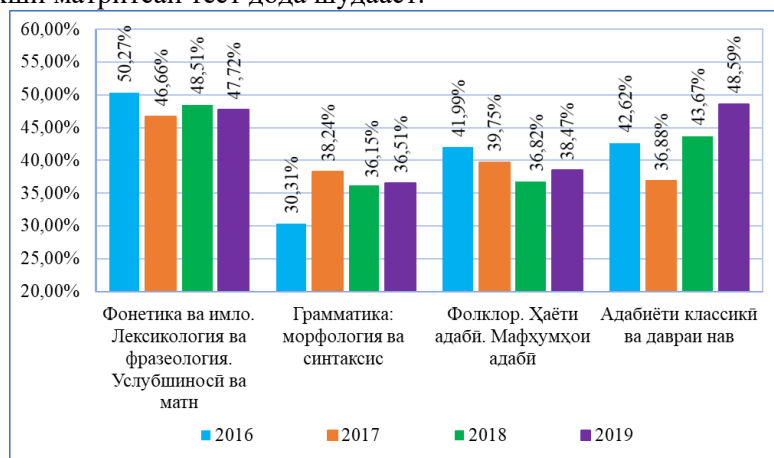
Боби сеюми диссертатсия, ки «**Методикаи арзёбии дастовардҳои таълимии довталабон аз фанҳои забон ва адабиёти тоҷик**» ном дорад, аз **ҷор** фасл иборат мебошад. Дар ин боб натиҷаҳои умумии дастовардҳои таълимии довталабон, дастовардҳои таълимии довталабон аз фанни забони тоҷикӣ ва аз фанни адабиёти тоҷик бо далелҳои мушаххас таҳлил шудаанд. Инчунин, таҳлили муқоисавӣ-рейтингии натиҷаҳои бадастовардаи довталабон аз фанҳои забон ва адабиёти тоҷик вобаста ба минтақаҳои ҷумҳурӣ аз рӯйи нишондиҳандаҳои асосӣ: **шумораи довталабони дар имтиҳонҳо иштирокнамуда ва ҳоли миёнаи бадастовардаи онҳо** сурат гирифтааст.

Дар **фасли якуми боби сеюм**, «**Таҳлили умумии натиҷаҳои бадастовардаи довталабон дар имтиҳонҳои марказонидаи дохилшавӣ**», натиҷаҳои умумии дастовардҳои таълимии довталабон аз рӯйи ҳар баҳши матритсаи тести забон ва адабиёти тоҷик, фоизи иҷрои вариантҳои тест, ҳолҳои гузариши фаннӣ, муқоисаи тақсимои довталабон аз рӯйи

холҳои бадастоварда таҳлил гардидаанд.

Мувофиқи матритса тести забон ва адабиёти тоҷик аз 20 саволу масъала иборат аст: 11 саволу масъала дар доираи мавзӯҳои забони тоҷикӣ (бахшҳои *фонетика ва имло, лексикология ва фразеология, услубиҳои ва матн, морфология ва синтаксис*) ва 9 саволу масъала дар доираи мавзӯҳои адабиёт (бахшҳои *фолклор, ҳаёти адабӣ, мафҳумҳои адабӣ, адабиёти классикӣ ва давраи нав*) ба назар гирифта шудааст.

Дар расми 2 муқоисаи натиҷаи дастоварди довтолабон аз рӯи ҳар баҳши матритсаи тест дода шудааст.

Расми 2. Муқоисаи натиҷаҳо аз рӯи баҳшҳои матритса

Аз маълумоти дар расм додашуда бармеояд, ки ҳиссаи иҷрои саволу масъалаҳои тести ҳамаи бахшҳои матритса аз 50% камтар аст. Ҳатто натиҷа аз рӯи баъзе бахшҳо ба ҳисоби миёна 30-36%-ро ташкил медиҳад. Ин нишондиҳандаҳо бозгӯи онанд, ки дониши довтолабон аз рӯи ҳар баҳши матритса миёна аст ва дараҷаи азхуд кардани мавзӯҳои барномаҳои таълимии забони тоҷикӣ ва адабиёти тоҷик умуман ба талаботи меёр ($\geq 50\%$) ҷавобгӯӣ нест.

Дигар нишондиҳандаи муҳимми дараҷаи дониш ва малакаю маҳорати довтолабон ҳоли гузариши тест аст. Дар низоми ИМД ба «шумораи ҳадди ақал (минималӣ)-и ҳар сол муайяншавандаи

холҳо, ки барои роҳ ёфтан ба озмуни тақсимои докталабро зарур аст, вобаста аз гурӯҳҳои ихтисосҳо аз ҳар субтест онҳоро ба даст оварад» [22, с. 11], ҳоли гузариш гуфта мешавад. Мувофиқи банди 201-уми «Тартиби гузаронидани имтиҳонҳои марказонидаи дохилшавӣ ба муассисаҳои таълимии таҳсилоти миёна ва олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон» [29] ҳолҳои гузаришро барои ҳар тести қисмҳои имтиҳон дар доираи гурӯҳи ихтисосҳо ҳар сол ВМИ ҚТ дар мувофиқа бо ХҚТ муқаррар менамояд.

Ҳоли гузариши тести забон ва адабиёти тоҷик дар ИМД-и солҳои 2014-2019 чунин муқаррар шудааст: **соли 2014 – 5 ҳол, соли 2015 – 5 ҳол, соли 2016 – 7 ҳол, соли 2017 – 8 ҳол, соли 2018 – 6 ҳол ва соли 2019 – 7 ҳол.**

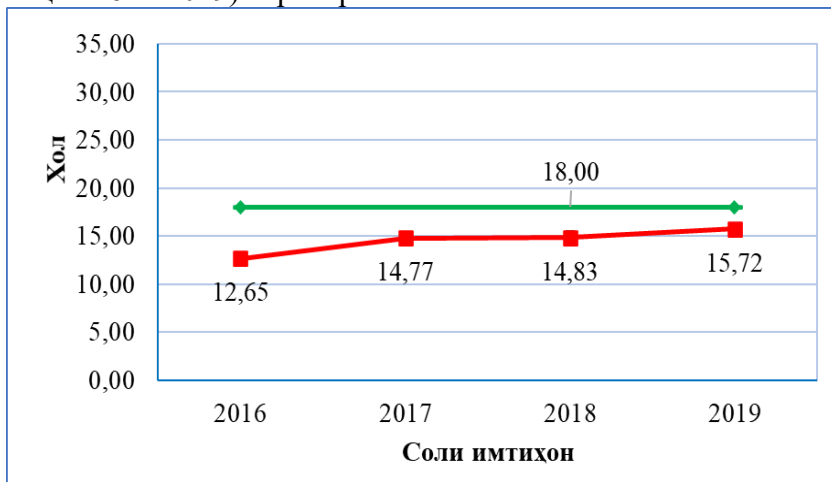
Агар ба ҳоли гузариши тести забон ва адабиёти тоҷик дар ИМД-и солҳои 2014-2019 дар муқоиса бо ШИБХ-ҳои ин тест (35 ҳол) назар кунем, мутаносибан **14,29%, 14,29%, 20,00%, 22,86%, 17,14%** ва **20,00%**-и онро ташкил медиҳад. Ҳатто мебинем, ки ҳоли гузариш дар имтиҳони соли 2018-ум нисбат ба ҳоли гузариш дар соли 2017-ум 5,71% паст шудааст. Ин нишондиҳандаҳо ин гуна метавон шарҳ дод: агар докталаб аз ШИБХ **14,29%** ё **20,00%, 22,86%** ва ё **17,14%**-и ҳолҳоро ба даст орад, ҳуқуқ дорад, ки дар озмуни тақсимои иштирок намоад.

Мувофиқи шкалабандии балҳои имтиҳонӣ ва ҷадвалҳои баргardonии ҳол ба баҳои маъмулии панҷбалӣ қимати ҳоли гузариш дар ИМД-и солҳои 2014-2019 ба **баҳои «2»** баробар аст, ки ғайриқаноатбахш будани дараҷаи азхудкунии маводди таълим аз тарафи хатмқардагони МТМУ-ро нишон медиҳад.

Дигар нишондиҳандаи муҳими дараҷаи дониш ва малакаю маҳорати докталабон ҳоли миёна аст. Ҳоли миёна қиматест, ки бо ҷамъ кардани ҳолҳои бадастовардаи докталабон ва тақсими он ба шумораи умумии докталабон ҳисоб карда мешавад. Дар расми 3 натиҷаи бадастовардаи докталабон – ҳоли миёна ва таносуби он ба ШИБХ (35) ва қимати миёнаи он (18) аз тести забон ва адабиёти тоҷик дар имтиҳонҳои солҳои 2016-2019 дода шудааст.

Чунонки дар расми 3 дида мешавад, ҳоли миёна дар

имтиҳонҳои солҳои 2017, 2018 ва 2019 нисбат ба соли 2016 баландтар аст. Ин нишондиҳандаҳо мутаносибан 36,17%, 42,20%, 42,37% ва 44,93%-и шумораи имконпазири бештари ҳолро ташкил медиҳад, ки аз 50%-и ШИБХ кам буда, аз рӯйи баҳои панҷбаллӣ ба баҳои «2» (дар соли 2016) ва баҳои «3» (дар солҳои 2017-2019) баробар аст.

Расми 3. Холи миёна ва таносуби он бо ШИБХ ва қимати миёна

Таҳлили ҳолҳои гузариши муқарраршудаи тести забон ва адабиёти тоҷик ва ҳолҳои миёнаи довталабон бар он далолат менамояд, ки дараҷаи дониши хатмқунандагони МТУ аз ин фанҳо хеле паст аст. Агар холи миёна дар солҳои 2017, 2018 ва 2019 нисбат ба соли 2016 баланд гардида бошад ҳам, фарқи он зиёд нест ва онро наметавон қонеъкунанда номид, зеро қимати он аз 50%-и ШИБХ паст мебошад.

Дар баҳши дуҷуми боби сеюм, «Арзёбии дониш ва малакаю маҳоратҳои довталабон аз ҷиҳати забони тоҷикӣ», натиҷаҳои дастовардҳои довталабон аз рӯйи саволу масъалаҳои мушаххаси забони тоҷикӣ, дар доираи матритса, баррасӣ шудаанд.

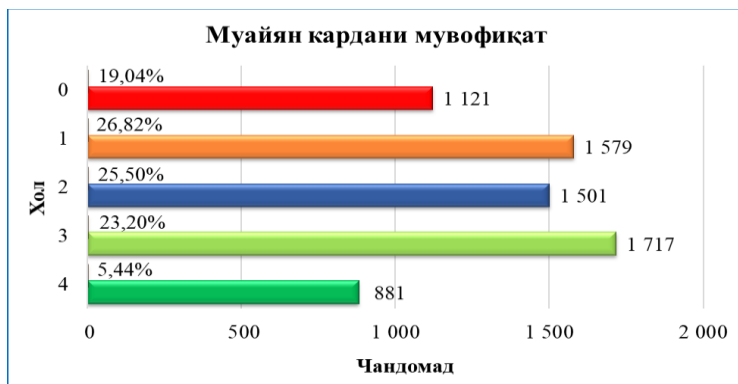
Таҳлили натиҷаҳои бадастовардаи довталабон нишон медиҳад, ки дониш ва малакаю маҳорати довталабон аз рӯйи мавзӯҳои дар матритса додашуда қаноатбахш нест. Инро мо дар намунаи як масъала, таҳлили синтаксисӣ ҷумлаи «Мавзӯи метавонем». Масъала дар шакли дуҷуми саволу масъалаҳо – муайян намудани мувофиқат аз баҳши «Синтаксис» ин тавр пешниҳод шудааст [8, с. 5]:

Аз ҷумлаи зеринро муайян намоед:

Мардум ҳайрон-ҳайрон ба ӯ менигаристанд. (С. Улуғзода)

A) ба ӯ	1) муайянкунанда
B) менигаристанд	2) хабар
C) ҳайрон-ҳайрон	3) ҳол
D) Мардум	4) пуркунанда
	5) мубтадо

Натиҷаи ҷавоби довталабон ба ин масъала дар расми 4 дода шудааст.

Расми 4. *Чандомад ва ҳиссаи довтолабон вобаста ба иҷрои саволу масъалаи тест*

Натиҷаҳо нишон медиҳанд, ки аз 5 887 нафар довталаб фақат 320 нафар (5,44%)-и онҳо тавонистаанд ба ҳар чор унсури саволу масъала (A, B, C ва D) дуруст ҷавоб дода, соҳиби 4 ҳол шаванд. 1 121 нафар (19,04%) супоришро иҷро карда натавонистаанд, 26,82%-и довтолабон 1 ҳол, 25,50% – 2 ҳол, 23,20% – 3 ҳол гирифтаанд, ки инро наметавон натиҷаи қаноатбахш номид.

Дар **бахши сеюми боби сеюми** диссертатсия – «**Арзёбии дониш ва малакаю маҳоратҳои довтолабон аз фанни адабиёти тоҷик**» – натиҷаҳои бадастовардаи довтолабон аз рӯйи саволу масъалаҳои мушаххаси адабиёти тоҷик, дар доираи бахшҳои матритса, баррасӣ шудаанд.

Аз таҳлили натиҷаҳои саволу масъалаҳои тест маълум мешавад, ки ҳиссаи бештари довтолабон, бинобар паст будани дараҷаи донишашон, аз рӯйи маълумоти додашуда муайян

карда наметавонанд, ки сухан дар бораи кадом образҳои асарҳои ин ё он адиб меравад.

Масалан, 63,6%-и довталабон дар бораи **Виркан** – қаҳрамони асосии повести «Ривояти суғдӣ», 73,3% дар бораи **Марзия, Мирзоакрамбой, Абдулахадхон, Хочияъқуб** – персонажҳои манфии романи «Восеъ», 97,98% дар бораи **Хусайн, Чагонӣ, Абӯтоҳир, Ноҳид** ва **Хайём** – персонажҳои «Чавонии Ибни Сино»-и Сотим Улуғзода маълумоти кофӣ надоранд. Ҳатто ташвишовар аст, ки 94,05%-и довталабон (аз 4 910 нафар) пурра муайян карда натавонистаанд, ки сухан дар бораи кадоме аз персонажҳои романи «Шӯроб»-и Раҳим Ҷалил (Хол, Давлат, Пётр, Идрисенко, Александров) меравад.

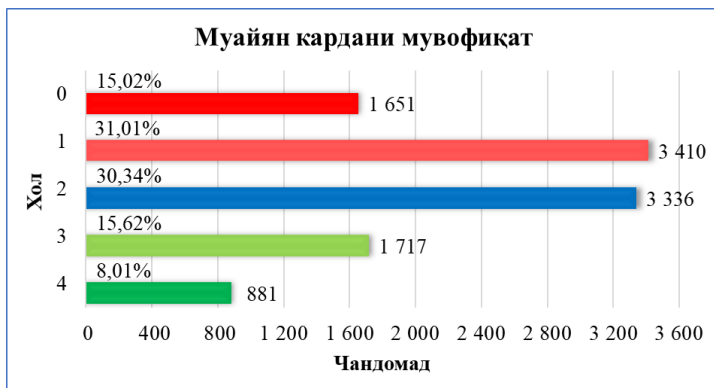
Ҳамин гуна натиҷаи пастро (95,80%) доир ба муайян намудани персонажҳои қиссаи «Парронҷакҳо»-и Абдулҳамид Самад низ метавон дид.

Натиҷаи нишондодаи довталабон аз рӯи асари «Баҳориёт»-и Сайиди Насафӣ низ нигаронкунанда аст. Вобаста ба ин ки хонандагон дар синфи 7-ум мунозираи 18 ҳайвон – аз худситоии муш то расидани ҷонварони дигар ва худситоии онҳоро меҳонанд, барои санҷиши малакаю маҳорати довталабон як масъала ин тавр пешниҳод гардидааст [5, с. 5; 6, с. 5; 7, с. 5]:

Муайян намоед, ки суханони зерин ба кадом симони асари “Баҳориёт”-и Сайиди Насафӣ мансуб аст:

A) Азбаски дар миёнаи мардум мукарамнам,
Ҷоям ҳамеша ҳаст ба паҳлуи меҳмон.	1) сағ
B) Ба ҳар кӣ бингарам, чигараш об мешавад,
Аз мӯр камтаранд ба чашмам баҳодурон.	2) шер
C) Тифлони ширмасти ман имрӯз шергир,
Хешони нотавони мананд аз ту комрон.	3) гурба
D) Рӯзе, ки офтоб ба гармӣ шавад алам,
Он рӯз эҳтиёҷ надорам ба соябон.	4) мӯрча
	5) сангпушт

Натиҷа аз рӯи ин масъала дар расми 5 дода шудааст.

Расми 5. *Чандонад ва ҳиссаи докталабон вобаста ба иҷрои саволу масъалаи тест*

Тавре ки аз маълумоти расми 5 бармеояд, аз 10 995 нафар докталаб 1 651 нафар (15,02%) ба масъала ҷавоб наодоанд, 881 нафар (5,44%) мувофиқати ҳар чор унсури саволу масъала (А, В, С ва D)-ро дуруст муайян намудаанд. Мувофиқати як унсуро 3 410 нафар докталаб (31,01%) ду унсуро 3 336 нафар (30,34%) ва се унсуро 1 717 нафар (15,62%) муайян кардаанд.

Вобаста ба натиҷаҳои дастовардҳои таълимии докталабон аз фанни адабиёти тоҷик дар асоси саволу масъалаҳои мушаххас бори дигар метавон чунин хулоса баровард: дар МТМУ-и кишвар таълими адабиёти тоҷик ба тавре ки мебошад ба роҳ монда нашудааст.

Дар баҳши **чоруми боби сеюми** диссертатсия – «**Таҳлили муқоисавии натиҷаҳо аз рӯи минтақаҳои ҷумҳурӣ**» – масъалаи шумораи докталабони ҳар минтақа, ки аз рӯи тести забон ва адабиёти тоҷик солҳои 2016-2019 имтиҳон супоридаанд ва таҳлили муқоисавии холи миёнаи докталабони ҳар минтақа баррасӣ шудаанд.

Аз маълумоти мавҷудбуда бармеояд, ки дар чор соли ИМД (2016-2019) дар ҷумҳурӣ 60 288 нафар докталаб, аз ҷумла аз шаҳри Душанбе 6 401 нафар, аз шаҳру ноҳияҳои тобеи ҷумҳурӣ (ШНТЧ) 10 212 нафар, аз вилояти Суғд 15 907 нафар, аз вилояти Хатлон 25 085 нафар, аз Вилояти Мухтори Кӯҳистони

Бадахшон (ВМКБ) 2 676 нафар ва аз хориҷи кишвар 7 нафар аз рӯи тести забон ва адабиёти тоҷик имтиҳон супоридаанд.

Вобаста ба шумораи довталабони ҳар минтақа холи миёнаи бадастовардаи онҳо ҳисоб карда шуд. Таҳлили муқоисавӣ аз рӯи минтақаҳо нишон медиҳад, ки ҳолҳои миёнаи довталабон аз вилояти Суғд аз тести забон ва адабиёти тоҷик дар ИМД-и солҳои 2016-2019-ум нисбат ба дигар минтақаҳо баландтар, дар ҳоле ки ҳолҳои миёнаи довталабон аз вилояти Хатлон аз ин тест нисбат ба дигар минтақаҳо пасттар аст.

Бояд гуфт, ки ҳарчанд аз рӯи нишондиҳандаи холи миёна аз тести забон ва адабиёти тоҷик довталабони минтақаҳои дигар, нисбат ба довталабони вилояти Хатлон натиҷаи хубтар дошта бошанд ҳам, онро дар маҷмӯъ натиҷаи баланд наметавон гуфт. Зеро, агар ШИБХ-и ин тестро ба назар гирифта, холи миёнаи довталабони дорони дастоварди нисбатан хубтарро аз ин ё он минтақа таҳлил куем, холи миёнаи довталабони ҳамаи минтақаҳо аксаран аз 50%-и ШИБХ кам аст.

Бо вучуди ин, агар ҳолҳои миёнаро аз тести забон ва адабиёти тоҷик ба таври умумӣ бо истифода аз рейтинги ҳамгиро (интегралӣ) таҳлил куем, аз рӯи ҳолҳои миёнаи нисбатан баландтар дар қойи 1 ум довталабони вилояти Суғд қарор мегиранд.

Вале як нуктаи муҳим ва умедворкунанда ин аст, ки холи миёнаи довталабони ҳамаи минтақаҳо, аз ҷумла вилояти Хатлон, сол ба сол баландтар шудааст. Ин далели он аст, ки таълими фанҳои забон ва адабиёти тоҷик дар муассисаҳои таълимии ҳамаи минтақаҳои ҷумҳурӣ сол ба сол беҳтар мегардад, вале ин ҳоло қонёкунанда нест.

ХУЛОСА

Аз таҳқиқоти анҷомдода дар мавзӯи «Методикаи арзёбии дастовардҳои таълимии довталабон аз фанҳои забон ва адабиёти тоҷик дар асоси натиҷаҳои имтиҳонҳои марказонидаи дохилшавӣ ба муассисаҳои таълимии таҳсилоти миёна ва олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон»

метавон чунин хулоса баровард:

1. Тест (санчиш ва имтиҳонҳои тестӣ) ҳамчун усули арзёбӣ: тест яке аз усулҳои аз назари технологӣ пешрафта, бозътимод ва объективонаи арзёбӣ ва назорати сифати таҳсилот ба ҳисоб меравад. Ин намуди санчиш қариб дусад сол аст, ки дар низоми таҳсилоти кишварҳои пешрафта ҳамчун усули объективонаи санчиши дониш, малака ва маҳорати донишомӯзон, инчунин, воситаи муҳимми назорат ва арзёбии сифати таҳсилот истифода мешавад [22-М]; [23-М].

2. Бартарии усули тести арзёбӣ (санчиш): бартарии усули тести арзёбӣ на дар истифодаи шаклҳои гуногуни саволу масъалаҳои тест, балки дар илман асоснок будани абзори санчиш (тестҳои стандартишуда) ва роҳҳои арзёбӣ, аз ҷумла фароҳам овардани шароити яхела барои озмудашавандагон (иштирокчиёни санчиш ва ё имтиҳон), арзёбии одилона ва объективонаи натиҷаҳо дар асоси талаботу меъёрҳои илман асоснокшуда зоҳир мегардад. Ҳамин бозътимодии усулҳои санчиш дар асоси меъёрҳои ягона ва дурустии натиҷаҳои бадастомада идораи босифати раванди таълимро имконпазир гардонида, барои баланд шудани сифати таҳсилот дар умум заминаи мусоид фароҳам меорад [19-М]; [23-М].

3. Набудани назорати мустақили сифати таҳсилот: дар Тоҷикистон як ниҳоди мустақил, ки пайвасти сифати таҳсилотро бо роҳи санчишҳои тестӣ назорат ва объективона арзёбӣ кунад вучуд надорад, агарчи ММТНПҚТ гоҳ-гоҳ дар ҳамкорӣ бо созмонҳои байналмилалӣ ин корро анҷом медиҳад ва ё ҳуди намояндагӣҳои созмонҳои байналмилалӣ ба ин кор машғул мешаванд. Набудани назорати ҳамешагӣ, инчунин, ба нашр нарасидани маҷаллаи маҳсули илмӣ доир ба арзёбии сифати таҳсилот сабаби ноогоҳии ҳам масъулони соҳа ва ҳам ҷомеа аз вазъи воқеии маорифи кишвар ва дастовардҳои дигар кишварҳо дар самти арзёбии дониш ва малакаю маҳоратҳои имтиҳонсупорандагон гардидааст [5-М].

4. Рушди технологияи тести педагогӣ: дар Тоҷикистон рушди технологияи тести педагогӣ ба таъсиси ММТНПҚТ (соли 2008) ва ба роҳ мондани ИМД (соли 2014) вобаста аст.

Дар айни замон ин раванд дар ҳоли рушдбӣ қарор дорад: таҳқиқоти илмӣ оғоз гардидааст, раванди санчишҳои тестӣ омӯхта, нуктаҳои асосии назарияи андозагириҳои педагогӣ дар амал татбиқ шуда истодаанд, тест дар муассисаҳои гуногуни таълимӣ ба таври васеъ истифода мешавад ва давлат ҳамчун ташкилотчӣ ва сарпарастӣ боэътимод онро як қисмати муҳимми стратегияи миллӣ дар самти илму маориф ва иқтисод дастгирӣ менамояд [2-М]; [6-М].

5. Қабули тест ба унвони абзори арзбӣ: тест ҳамчун воситаи муҳимми арзбӣи дониш, малака ва маҳорати доктарабон таърихи тӯлони надошта бошад ҳам, он диққати омӯзгорон, падару модарон, коршиносон ва олимонро ба худ ҷалб намуд ва имрӯз ворида таҷрибаи амалӣ гардида, барои ҳаққонӣ, одилона ва шаффоф арзбӣ гардидани дониш ва малакаю маҳоратҳои донишомӯзон истифода мешавад. Нашри мақолаҳо, гузоришу маърузаҳои илмӣ, ҷопи дастурҳои методии таълимӣ доир ба масъалаҳои тест – ҷанбаҳои назариявӣ ва амалии он гувоҳи ин гуфтаҳоаст [6-М]; [7-М]; [8-М]; [9-М]; [10-М]; [11-М]; [12-М]; [13-М]; [14-М]; [15-М]; [16-М]; [17-М]; [18-М].

6. Таъсиси марказҳои тестӣ: ҳамакнун барои гузаронидани санчишҳои тестӣ дар ҳамаи донишкадаю донишгоҳҳо марказҳои тестӣ таъсис дода шудаанд. Ба тавре ҳамаи омӯзгорони мактабҳо ва устодони коллеҷҳо, донишкадаю донишгоҳҳо ва ғоҳе ҳам донишҷӯён саволу масъалаҳои тест менависанд. Вале дар ин замина мушкиле вучуд дорад: касе андеша намекунад ва касеро ҳам ба ташвиш намеорад, ки ин саволу масъалаҳо то кадом дараҷа ба талаботи тест ҷавобгӯ ҳастанд, сифаташон ҷӣ гуна аст, санчишҳо ва имтиҳонҳо ҷӣ тарз ва дар ҷӣ гуна шароите гузаронида шудаанд. Ин ки натиҷаҳо дар асоси кадом меъёрҳо арзбӣ шудаанд, боэътимодӣ ва объективияти арзбӣҳоро зери савол мебарад.

7. Нодуруст фаҳмидани моҳияти тест: муносибати рӯякӣ ба тест ва санчишҳои тестӣ дар байни ҷомеа фаҳмиши нодурустро дар бораи тест ба вучуд овардааст, ки гӯё сабаби паст гардидани дараҷаи дониш ва малакаю маҳорати хонандагон

истифодаи сартосарии тест дар муассисаҳои таълимӣ аст. Таҳияи саволҳои тестгуна, истифодаи сартосарии онҳо дар муассисаҳои таълимӣ ва ба қориязёд кардани ин тестгунаҳо машғул шудани донишмӯзон барои супоридани санҷишу имтиҳонҳо сабаби паст шудани дараҷаи дониш ва малакаю маҳорати онҳо гардидааст, ки мо дар ин таҳқиқот нишон додем [2-М].

8. Таҳияи тест аз забон ва адабиёти тоҷик: дар Тоҷикистон бори нахуст дар асоси назария ва таҷрибаҳои мавҷудаи илмию амалӣ ва аз рӯйи қолаб ё матритсае, ки дар ИМД истифода мешавад, тест аз забон ва адабиёти тоҷик таҳия карда шуд. Натиҷаҳо нишон доданд, ки тестҳо аз забон ва адабиёти тоҷик, ки дар ИМД истифода шуданд, метавонанд ҳамчун абзори арзёбии дастовардҳои таълимӣ (дониш ва малакаю маҳорат)-и довталабон ба назар гирифта шаванд. Ин муҳимияти муносибати илмӣ ба таҳияи тестҳо ва зарурати таҳқиқоти минбаъда дар ин соҳаро тасдиқ мекунад [1-М]; [3-М]; [4-М]; [5-М]; [6-М]; [7-М]; [17-М]; [18-М].

9. Дараҷаи дониш ва малакаю маҳоратҳои довталабон: таҳқиқот муайян намуд, ки дараҷаи дониш ва малакаю маҳорати довталабон аз фанҳои забони тоҷикӣ ва адабиёти тоҷик на он қадар баланд аст. Мувофиқи шкалабандии балҳои имтиҳонӣ ва ҷадвалҳои баргардонии ҳол ба баҳои маъмулии панҷбаллӣ қимати ҳоли гузариш дар ИМД-и солҳои 2014-2019, ки аз 14,29% то 20,00%-и ШИБХ-ро ташкил дод, ба **баҳои «2»** баробар аст. Ин ғайриқаноатбахш будани дараҷаи азхудкунии маводди таълим аз тарафи хатмкардагони МТМУ-ро нишон медиҳад. Инчунин, қимати ҳоли миёна, ки дигар нишондиҳандаи дараҷаи дониш ва малакаю маҳорати довталабон аст, дар ИМД-и солҳои 2016-2019 аз 36,17% то 44,93%-и ШИБХ-ро ташкил дод, ки аз рӯйи баҳои панҷбаллӣ ба **баҳои «2»** дар соли 2016 ва **баҳои «3»** дар солҳо 2017-2019 баробар аст [20-М]; [22-М].

10. Мушқилот дар таълими фанҳои забони тоҷикӣ ва адабиёти тоҷик: натиҷаҳои таҳқиқот мушқилоти таълими фанҳои забони тоҷикӣ ва адабиёти тоҷикро дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ нишон медиҳад, махсусан омӯзиши мавзӯҳои

баҳиш фонетикаю морфология ва синтаксис дар дарсҳои забони тоҷикӣ ва мавзӯҳои баҳиш хониши адабӣ, таҳлилу тафсири порчаҳои назмию насрӣ, таҳлили симоҳои асарӣ бадеӣ дар дарсҳои адабиёти тоҷик ба тавре ки мебояд, ба **роҳ монда нашудааст [2-М]; [18-М]; [19-М]; [20-М]; [22-М]; [24-М].**

11. Усулҳои анъанавии таълим: натиҷаи таҳқиқот нишон медиҳад, ки омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти умумии кишвар то ҳол ба усули таълими анъанавии ба дониш асосёфта (низомии синфӣ-дарсӣ) таъя мекунамд, на муносибати босалоҳият ба таълимро истифода мебаранд. Азбаски дар низомии таълими анъанавии ба дониш асосёфта, ки методологияи шарҳӣ-аёнӣ истифода мешавад, диққати асосӣ ба хотира равона шудааст ва хусусияти бахотиргирӣ дорад ва ин боиси маҳдуд гардидани рушди тафаккури интиқодӣ мегардад. Барномаҳои таълимӣ ва китобҳои дарсӣ низ дар асоси ҳамин низом (методологияи шарҳӣ-аёнӣ) таъия шудаанд, ки ин татбиқи усулҳои муосир ва босамартари таълимро душвор мегардонад **[21-М]; [22-М]; [24-М].**

12. Омилҳои ба сифати таҳсилот таъсиррасон: натиҷаи таҳқиқот якҷанд омили ба сифати таҳсилот, раванди арзёбӣ ва натиҷаҳои он таъсиррасонро нишон медиҳад, ки муҳимтаринашон инҳоянд:

- набудани низомии ягонаи арзёбии дониш ва малакаю маҳорати хонандагон **[21-М]; [22-М]; [23-М];**

- мавриди таҳқиқоти ҳаматарафаи илмию амалӣ қарор нагирифтани ҷанбаҳои ҳуқуқӣ ва иҷтимоии тест, ҳамчун падидаи нав, ки барои баланд бардоштани сатҳу сифати таҳсилот, омода намудани мутахассисони касбӣ барои қонё намудани талаботи бозори меҳнат дар асоси меёриҳои байналмилалӣ **[23-М];**

- баррасию таҳлили амиқ нашудани натиҷаҳои ИМД дар сатҳи Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон ва сохторҳои илмию методии он, инчунин, дастраси ҷомеа нагардидани натиҷаҳои имтиҳонҳо, ки боварӣ ба низомии арзёбиро коҳиш медиҳад **[2-М].**

13. Татбиқи технологияҳои инноватсионии педагогӣ

омилҳои дигари ба раванди таълим таъсиркунанда, аз ҷумла сербории барномаҳои таълимӣ, ба завқ ва қобилияти хонандагон мувофиқ набудани маводди таълимӣ, мувофиқат накардани соатҳои дарсӣ ба мавзӯҳои таълимӣ, аз сабаби камии вақт (соат) сатҳи омӯзонидани мавзӯҳо, дараҷаи пасти салоҳияти касбии омӯзгорон, сифати омода кардани мутахассисон дар МТТМОК, хеле кам истифода шудани технологияҳои инноватсионӣ дар чараёни таълимро пешбинӣ мекунад. Ин масъалаҳо як таҳқиқоти густардаро талаб менамояд ва метавонад мавзуи алоҳидаи пажӯҳиши коршиносон бошад.

ТАВСИЯҲОИ МЕТОДИ ОИД БА ИСТИФОДАИ АМАЛИИ НАТИҶАҲОИ ТАҲҚИҚОТ

Дар асоси натиҷаҳои таҳқиқот барои баланд бардоштани сифати таълими донишомӯзон ва беҳтар намудани сифати таҳсилот умуман тавсияҳои методии зеринро метавон пешниҳод намуд:

1) бознигарӣ кардани барномаи тақмили ихтисоси омӯзгорон: зарур аст, ки барномаҳои курсҳои тақмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маориф ба талаботи таълими ба салоҳият нигаронидашуда мувофиқ карда шавад, то ин ки омӯзгорон битавонанд технологияҳои муосири таълимиро босамар истифода намоянд;

2) баланд бардоштани маҳорати педагогӣ: ба тақмили маҳорати педагогии омӯзгори фанҳои забон ва адабиёти тоҷик вобаста ба талаботи таълими ба салоҳият нигаронидашуда диққати махсус дода шавад;

3) гузаронидани курсҳои махсус оид ба усулҳои арзёбии дастовардҳои таълимӣ: дар муассисаҳои таълимӣ барои омӯзгорон ва масъулони баргузории санҷишҳои тестӣ доир ба усулҳои таҳия ва таҳлили омурию психометрии саволу масъалаҳои тест ва технологияи арзёбии натиҷаҳои санҷиш курсҳои махсуси омӯзишӣ ташкил карда шавад;

4) самаранок истифода бурдани тестҳо: дар муассисаҳои таълимӣ (дар ҳамаи зинаҳои таҳсилот) аз санҷишҳои тестӣ ҳамчун воситаи дақиқу объективонаи арзёбии дараҷаи дониш ва

малакаю маҳоратҳои донишомӯзон ва назорати раванди таълим бояд истифода шавад;

5) омӯхтан ва дар амал татбиқ намудани усулҳои нави таълим: ба усулҳои нави таълим, омӯзиши масъалаҳои дар ҳулосаи таҳқиқот зикршуда ва пешниҳоди чунин мавод дар китобҳои дарсӣ ва дастурҳои методӣ эътибори ҷиддӣ дода шавад;

6) ба таври амиқ омӯхтани мавзӯҳои муҳимми барномаи таълимӣ: дар дарсҳои забон ва адабиёти тоҷик ба масъалаҳои таълими қисматҳои фонетика ва имло, лексикология ва фразеология, услубҳои баён, ҳиссаҳои нутқ, роҳҳои калимасозӣ, навҳои алоқаи калимаҳо дар ибора, ҳелҳои ҷумлаҳои сода ва мураккаб, таҳлили синтаксии ҷумла, санъатҳои бадеӣ, жанрҳои адабӣ, фолклор, шарҳи луғат, таҳлили матнҳо ва порчаҳои шеърӣ аз адибони классик ва муосир, таҳлили симоҳо ва ғояи асарҳои бадеӣ бештар эътибор дода шавад. Ин ба тайёр кардани мутахассисони босалоҳияти забони тоҷикӣ ва адабиёти тоҷик ва баланд бардоштани сифати таълими ин фанҳо мусоидат мекунад;

7) истифода намудани усулҳои гуногуни таълим: дар таълими масъалаҳои зикршуда зарур аст, ки аз усулҳои муҳимме чун «Кори гурӯҳӣ», «Кори дунафарӣ», «Арзёбӣ», «Ба худ баҳо додан», «Индуктивӣ ва дедуктивӣ», «Ангезиши зехн», «Худро месанчем», «Инсерт», «Диаграммаи Венн», «Хониши ботаваққуф», «Кластер», «Проблема – Амал – Натиҷа», «Чӣ тавр?», «Барои чӣ?», «Т-нақша», «Чархи андешаҳо» ва ғайраҳо, ки шарҳи муфассали онҳо дар дар дастурҳои методии таҳиянамудаи мутахассисон омадааст, самаранок истифода шавад;

8) баррасӣ намудан ва ба назар гирифтани натиҷаҳои таҳқиқот: бо мақсади дуруст ба роҳ мондани таълими фанҳои забон ва адабиёти тоҷик натиҷа ва ҳулосаҳои ин таҳқиқот, инчунин, пешниҳодҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳо дар шӯбаҳои маорифи шаҳру ноҳияҳо, муассисаҳои таълимӣ, иттиҳодияҳои методии фанҳои забон ва адабиёти тоҷик мавриди баррасӣ ва амал қарор дода шавад;

9) пайваста ва объективона ба роҳ мондани арзёбии дастовардҳои таълимии хонандагон: методҳои арзёбии ба

ташақкул нигаронидашуда ва чамъбастӣ пайваста ва объективона ба роҳ монда шавад, зеро чунин арзёбиҳо ба раванди азхуд кардани барномаи таълимӣ ва татбиқи дониш ва малакаю маҳоратҳои хонандагон таъсир мусбат мерасонанд;

10) ҳамасола арзёбӣ намудани дониш ва малакаю маҳоратҳои шифоҳӣ ва хаттӣ хонандагон: зарур аст, ки аз синфи 4-ум сар карда то давраи хатми мактаби миёна ҳамасола арзёбии салоҳиятҳои хонандагон оид ба нутқи шифоҳӣ ва хаттӣ ба роҳ монда шавад. Ин имкон медиҳад, то раванди аз худ намудани барномаи таълимӣ аз тарафи хонандагон пайгирӣ ва норасоӣҳо саривақт ошкор карда шаванд;

11) истифода намудани маводди тестӣ: дар мавридҳои зарурии дарс ва берун аз он (дар маҳфилу дарсҳои иловагӣ) барои омодагии хатмкунандагон ба ИМД аз «Маҷмуаи саволу масъалаҳои тест», ки ҳар сол аз тарафи ММТНПҚТ омода ва ба таври ройгон ба МТУ дастрас карда мешавад, самаранок (на ба тарзи қориязёд кардани саволҳо) истифода шавад;

12) мувофиқ гардонидани низомии арзёбӣ ба низомии қори ММТНПҚТ: бо дарназардошти ин ки имрӯзҳо тест ва санҷишҳои тестӣ ҳамчун воситаи муҳимми арзёбии дониш ва малакаю маҳорати хонандагону донишҷӯён ба таври васеъ дар муассисаҳои таълимии кишвар (дар ҳамаи зинаҳои таҳсилот) истифода мешавад, низомии таҳияи тест, баргузориҳои санҷишҳо ва арзёбии натиҷаҳо дар ҳамаи намуди муассисаҳои таълимии ҷумҳурӣ ба низомии қори ММТНПҚТ мувофиқ гардонидани шавад ва ҳамзамон дар факултети педагогикаи ДДОТ ба номи Садриддин Айни ихтисоси тестшиносӣ кушода шавад;

13) таҳияи низомии миллии арзёбии сифати таҳсилот: барои он ки фаҳмиши нодуруст дар байни ҷомеа доир ба тест ва нақши он ҳамчун воситаи муҳимми арзёбии дониш ва малакаю маҳоратҳои донишомӯзон бартараф гардад, зарур аст, ки низомии миллии арзёбии сифати таҳсилот ба роҳ монда шавад;

14) андешидани тадбирҳо барои баланд бардоштани сифати таҳсилот: масъулони муассисаҳои таълимии таҳсилоти умумии ҷумҳуриро мебояд бо дар назар гирифтани натиҷаҳои ин таҳқиқот барои баланд бардоштани дараҷаи дониш ва

малакаю маҳорати хонандагон ва беҳтар намудани сифати таҳсилот умуман тадбирҳо андешанд.

Ин пешниҳодҳо ба беҳбуди раванди таълим ва баланд бардоштани сифати таҳсилот дар кишвар нигаронида шудаанд, ки дар навбати худ ба омодагии муассири донишомӯзон барои фаъолияти касбии ояндашон ёрӣ мерасонад.

ИНТИШОРОТ АЗ РҶӢИ МАВЗУИ ДИССЕРТАТСИЯ

I. Мақолаҳои илмие, ки дар маҷаллаҳои тақризшавандаи тавсиянамудаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷоп шудаанд:

[1-М] Азимов Ҷ.А. Арзёбии дараҷаи душворӣ ва нуруи фарқгузори саволу масъалаҳои тести забон ва адабиёти тоҷик / Ҷ.А. Азимов // Паёми Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи Абдурахмони Ҷомии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон. – Душанбе, 2023. – №4 (44). – С. 236-242.

[2-М] Азимов Ҷ.А. Роҳҳои рушд додани тафаккури эҷодии хонандагон / Ҷ.А. Азимов, Н. Мирзоматов // Паёми Донишгоҳи давлатии Қўрғонтеппа ба номи Носири Хусрав (маҷаллаи илмӣ). Силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва иқтисодӣ. – 2018. – №1/1 (51). – С. 124-132.

[3-М] Азимов Ҷ.А. Нишондиҳандаҳои асосии сифати тест ва саволу масъалаҳои тест / Ҷ.А. Азимов // Паёми Донишгоҳи забонҳо. Силсилаи илмҳои филология, педагогика ва таърих. – 2024. – №1 (53). – С. 239-248.

[4-М] Азимов Ҷ.А., Сафарова Ф.М. Матритсаи тест – ҷадвали мундариҷа ва фаъолиятҳо / Ҷ.А. Азимов // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ (маҷаллаи илмӣ). Бахши илмҳои педагогӣ ва психологӣ. Нашри Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айни. – 2023. – № 2 (16). – С. 53-58.

I. Мақолаҳои нашршуда дар нашрияҳои дигари илмӣю методӣ:

[5-М] Азимов Ҷ.А. Тартиби таҳияи саволу масъалаҳои тест / Ҷ.А. Азимов // Довталаб. Нашри Маркази миллии тестии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2019. – №1. – С. 110-124.

II. Маҷмуа ва дастурҳои методӣ:

[6-М] Азимов Ҷ. Маҷмуаи саволу масъалаҳои тест аз ҷанми адабиёти тоҷик (имтиҳони қисми А) / Дар ҳаммуаллифӣ бо Х. Эҳсон

// – Душанбе, 2025. – 132 с.

[7-М] Азимов Ҷ. Маҷмуаи саволу масъалаҳои тест аз фанни забони тоҷикӣ (имтиҳони қисмҳои А ва Б) / Дар ҳаммуаллифӣ бо Н. Мирзомуҳаммад, Ф. Латифов, А. Сабуров, Х. Эҳсон // – Душанбе, 2025. – 280 с.

[8-М] Азимов Ҷ. Маҷмуаи саволу масъалаҳои тест аз фанни адабиёти тоҷик (имтиҳони қисми А) / Дар ҳаммуаллифӣ бо Х. Эҳсон // – Душанбе, 2024. – 132 с.

[9-М] Азимов Ҷ. Маҷмуаи саволу масъалаҳои тест аз фанни забони тоҷикӣ (имтиҳони қисмҳои А ва Б) / Дар ҳаммуаллифӣ бо Н. Мирзомуҳаммад, Ф. Латифов, А. Сабуров, Х. Эҳсон // – Душанбе, 2024. – 384 с.

[10-М] Азимов Ҷ. Маҷмуаи саволу масъалаҳои тест аз фанни адабиёти тоҷик (имтиҳони қисми А) / Дар ҳаммуаллифӣ бо Н. Мирзоматов, Ф. Латифов // – Душанбе, 2021. – 100 с.

[11-М] Азимов Ҷ. Маҷмуаи саволу масъалаҳои тест аз фанни забони тоҷикӣ (имтиҳони қисми А) / Дар ҳаммуаллифӣ бо Н. Мирзоматов, Ф. Латифов // – Душанбе, 2021. – 272 с.

[12-М] Азимов Ҷ. Маҷмуаи саволу масъалаҳои тест аз фанни забони тоҷикӣ / Дар ҳаммуаллифӣ бо Н. Мирзоматов, Ф. Латифов // – Душанбе, 2020. – 224 с.

[13-М] Азимов Ҷ. Маҷмуаи саволу масъалаҳои тест аз фанҳои забон ва адабиёти тоҷик (қисми Б) / Дар ҳаммуаллифӣ бо Н. Мирзоматов, Ф. Латифов // – Душанбе, 2019. – 96 с.

[14-М] Азимов Ҷ. Маҷмуаи саволу масъалаҳои тест аз фанни забони тоҷикӣ (қисми А) / Дар ҳаммуаллифӣ бо Н. Мирзоматов // – Душанбе, 2018. – 160 с.

[15-М] Азимов Ҷ. Маҷмуаи саволу масъалаҳои тест аз фанҳои забон ва адабиёти тоҷик (қисми Б) / Дар ҳаммуаллифӣ бо Н. Мирзоматов // – Душанбе, 2018. – 80 с.

[16-М] Азимов Ҷ. Маҷмуаи саволу масъалаҳои тест аз фанҳои забон ва адабиёти тоҷик (қисми Б) / Дар ҳаммуаллифӣ бо Н. Мирзоматов // – Душанбе, 2017. – 96 с.

[17-М] Азимов Ҷ. Маҷмуаи саволу масъалаҳои тест аз фанҳои забон ва адабиёти тоҷик (қисми Б) / Дар ҳаммуаллифӣ бо Н. Мирзоматов // – Душанбе, 2016. – 40 с.

[18-М] Азимов Ҷ. Маҷмуаи саволу масъалаҳои тест аз фанни забони тоҷикӣ (қисми А) / Дар ҳаммуаллифӣ бо Н. Мирзоматов // – Душанбе, 2015. – 88 с.

III. Маводди конференсияҳо, фишурдаҳо, маърузаҳо:

[19-М] Азимов Дж. Процесс разработки тестовых заданий централизованных вступительных экзаменов [Текст] / Соавторство Л.Б. Мансурова / VII ежегодная международная конференция ЕАОКО «Оценка качества на разных уровнях образования». – Душанбе, – 2018.

[20-М] Азимов Дж. Рост показателей по таджикскому языку как оценка достижений абитуриентов на централизованных вступительных экзаменах [Текст] / Соавторство Н. Мирзоматов / VII ежегодная международная конференция ЕАОКО «Оценка качества на разных уровнях образования». – Душанбе, – 2018.

[21-М] Азимов Ч. Эссе – воситаи арзёбии дониш ва салоҳиятҳо [Матн] / Дар ҳаммуаллифӣ бо Ф. Сафарова / Маводди 71-ум конференсияи байналмилалии илмию амалии Донишгоҳи давлатии тиббии Тоҷикистон ба номи Абуалӣ ибни Сино «Инноватсия дар тиб – аз илм ба амалия». – Душанбе, – 2023. – С. 592-593.

[22-М] Азимов Ч. Имтиҳонҳои марказонидаи дохилшавӣ: арзёбии дониши довталабон ва вазъи таълими забони тоҷикӣ дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ [Матн] / Сборник научных трудов по материалам XVIII Международная научно-практическая электронная конференция «Язык. Образование. Культура», посвященная 89-летию КГМУ и Году семьи в России (20-24 мая 2024 г.). – Курск: Изд-во КГМУ. – 2024. – С. 189-194.

[23-М] Азимов Ч. Усулҳои боэътимод ва муассири арзёбии сифати таҳсилот [Матн] / Дар ҳаммуаллифӣ бо Ф. Сафарова / Маводди Конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-методии Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни «Таҳсилоти муосир: мушкилоти сифати таҳсилот ва масъалаҳои муосири таълим дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ». – Душанбе, – 2024. – С. 44-54.

[24-М] Азимов Ч. Таълими забони тоҷикӣ дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ беҳбӯдӣ меҳаҳад [Матн] / Дар ҳаммуаллифӣ бо А. Фазлиддинзода / Конференсияи ҷумҳуриявии илмию назариявӣ бахшида ба 35-солагии Истиқлоли давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва 95-солагии Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни таҳти унвони «Забони модарӣ ва Истиқлоли миллӣ» ба ифтихори Рӯзи байналмилалии забони модарӣ, 2026. – 173 с. – С. 123-130.

**ТАДЖИКСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ
ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ
САДРИДДИНА АЙНИ**

УДК 372.8:891.550+809.155.0

ББК 74.261.7+74.261.8

А – 37

На правах рукописи

АЗИМОВ ДЖАМШЕД АСЛИДДИНЗОДА

**МЕТОДИКА ОЦЕНИВАНИЯ УЧЕБНЫХ
ДОСТИЖЕНИЙ АБИТУРИЕНТОВ ПО ПРЕДМЕТАМ
«ТАДЖИКСКИЙ ЯЗЫК» И «ТАДЖИКСКАЯ
ЛИТЕРАТУРА» НА ОСНОВЕ РЕЗУЛЬТАТОВ
ЦЕНТРАЛИЗОВАННЫХ ВСТУПИТЕЛЬНЫХ
ЭКЗАМЕНОВ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ УЧРЕЖДЕНИЯ
СРЕДНЕГО И ВЫСШЕГО ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО
ОБРАЗОВАНИЯ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН**

АВТОРЕФЕРАТ

диссертации на получение учёной степени кандидата
педагогических наук по специальности 5.3.5.4. Теория и
методика обучения таджикской литературы

Душанбе – 2026

Работа выполнена на кафедре методики преподавания языка и литературы Таджикского государственного педагогического университета имени Садриддина Айни

Научный руководитель: **Исрофилниё Шарифмурод Рахимзода** - доктор филологических наук, профессор
Официальные оппоненты: **Негматов Садуллоджон Эргашевич** – доктор педагогических наук, профессор кафедры общего языкознания и сравнительной типологии Таджикского национального университета

Назарзода Рустам Саидмурод – кандидат педагогических наук, начальник управления научных и прикладных работ, исполняющий обязанности доцента кафедры программирования и искусственного интеллекта Технологического университета Таджикистана

Ведущая организация: **Кулябский государственный университет имени Абуабдулло Рудаки**

Защита состоится 29 декабря 2026 года в 9:00 часов на заседании Диссертационного совета 6D.KOA-113 по защите кандидатских диссертаций при Таджикском национальном университете (734025, город Душанбе, проспект Рудаки, 17).

Адрес и электронная почта научного секретаря Диссертационного совета: abdulloeva.64@mail.ru, тел.: 988501013

С копии диссертацией и её авторефератом можно ознакомиться в библиотеке Таджикского национального университета по адресу 734025, Республика Таджикистан, город Душанбе, проспект Рудаки, 17 и на сайте университета www.tnu.tj

Автореферат разослан «__» _____ 2026 года

Учёный секретарь
 Диссертационного совета,
 кандидат педагогических наук

 Абдуллоева Т.

ВВЕДЕНИЕ

Актуальность темы исследования. Развитие любой страны в условиях бурного прогресса науки и техники зависит от уровня внедрения инновационных технологий в сферы общественной жизни и во многом от качества образования. Несомненно, сегодня достичь значительных успехов может только страна, грамотно использующая передовые технологии и инновационные методы во всех сферах жизни, повышающая качество образования и удовлетворяющая потребности рынка труда в специалистах. Учитывая важность этого вопроса, после обретения государственной независимости одним из приоритетных направлений социальной политики государства было объявлено образование, которое находится под непосредственным наблюдением и руководством Основателя мира и национального единства, Лидера Нации, Президента Республики Таджикистан, уважаемого Эмомали Рахмона. И сегодня, как написал сам Президент Республики Таджикистан Эмомали Рахмон: «наука и образование стали важной социальной опорой и были признаны основой существования нации» [20, с. 5].

Поэтому в целях улучшения ситуации с образованием и повышения качества образования, реформирования системы вступительных экзаменов в образовательные учреждения высшего профессионального образования (ОУ ВПО) и объективного оценивания знаний и умений абитуриентов решением Правительства Республики Таджикистан (ПРТ) 5 марта 2008 года было открыто Государственное учреждение «Национальный центр тестирования», «Учитывая высокую значимость централизованных вступительных экзаменов, Указом Президента Республики Таджикистан от 10 февраля 2014 года, № 138 учреждение было изменено в административном подчинении и на его базе был создан Национальный центр тестирования при Президенте Республики Таджикистан» [19, с. 44].

Национальный центр тестирования при Президенте Республики Таджикистан (НЦТППРТ) в соответствии со своими уставными целями с 2014 года занимается организацией и проведением централизованных вступительных экзаменов (ЦВЭ) в образовательные учреждения среднего и высшего профессионального образования (ОУ СиВПО) Республики Таджикистан [18].

В системе ЦВЭ в ОУ СиВПО предпочтение отдано новому методу – тестированию. Данное исследование посвящено одному из

важнейших вопросов в этой области – процессу разработки педагогических тестов и оценке знаний, умений и навыков абитуриентов по таджикскому языку и литературе, согласно результатам ЦВЭ.

Тест или тестирование – это совокупность стандартизированных методов и процессов, предназначенных для оценки достижений тестируемых. Традиционные методы оценки знаний и умений, которые в настоящее время используются в образовательных учреждениях Таджикистана, не соответствуют современным требованиям системы оценки знаний и умений учащихся. Традиционные методы не позволяют получить объективной информации о достижениях экзаменуемых. «Тест как качественный способ оценивания, выражает объективность путём стандартизации процесса проведения тестирования и контроля результатов тестовых заданий и самого теста. Надёжность тестирования в том, что знания и умения экзаменуемых, как при контроле, так и при оценки, оцениваются на равных условиях, что исключает субъективизм проверяющего» [31]. Именно поэтому сегодня во многих странах мира тестирование признано эффективным методом оценивания образовательных достижений. Инструментом тестирования является тест. Чем качественнее тест, тем точнее информация об образовательных достижениях тестируемых. Вот почему очень важно исследовать научные, теоретические и практические вопросы педагогического тестирования, этапы разработки тестов, анализ тестовых заданий, а также, в этом контексте, систему оценки образовательных достижений учащихся (абитуриентов).

Анализ методов оценки знаний и умений обучающихся и абитуриентов, а также результаты ЦВЭ по таджикскому языку и таджикской литературе выявили несколько факторов, влияющих на качество образования, процесс оценивания и его результаты, а также недостатки в оценивании, в том числе:

- отсутствие единой системы оценки знаний, умений и навыков учащихся средних общеобразовательных учреждений (СОУ) по учебным дисциплинам таджикский язык и таджикская литература;
- отсутствие научно-практических исследований процесса разработки тестов, полученных результатов и научно-практического характера этого процесса, а также недостаточное рассмотрение и анализ результатов ЦВЭ на уровне управления образованием, включая Министерство образования и науки Республики

Таджикистан (МОиНРТ), его научно-методические структуры, образовательные учреждения общего, среднего и высшего профессионального образования, а также местные органы управления образованием на уровне районов, городов и областей РТ;

- наличие влияния человеческого фактора на результаты экзаменов, несправедливость и расхождение в оценивании, а также неравное положение экзаменуемых. Это также связано с отсутствием научного обоснования средств объективной проверки знаний, умений и навыков обучающихся и абитуриентов;

- недостаточное изучение и рассмотрение влияния этого нового научно-педагогического и социального явления на снижение уровня коррупции при поступлении в ОУ СиВПО.

- отсутствие научно-практического исследования, касающегося причин низкого уровня знаний большинства выпускников СОУ, включая абитуриентов на ЦВЭ по важным разделам таджикского языка (фонетика и орфография, лексикология и фразеология, стили речи, части речи, способы словообразования, виды связей в словосочетаниях, виды простых и сложных предложений, синтаксический анализ предложений) и таджикской литературы (средства художественной изобразительности, литературные жанры, фольклор, пояснение слов, анализ прозаических и поэтических текстов, а также анализ образов и идей художественных произведений).

Таким образом, недостатки и противоречия, факторы, влияющие на качество образования, процесс оценивания и его результаты предопределили введение новой системы вступительных экзаменов в ОУ СиВПО Республики Таджикистан, которая основана на принципах справедливости, прозрачности и равного доступа, а также тестирование, где тест рассматривается как научно обоснованный, надёжный и справедливый инструмент оценки знаний и умений абитуриентов, что и стало предметом исследования.

Актуальность, научная, теоретическая и практическая значимость упомянутых вопросов, а также использование новых технологий в оценке учебных достижений учащихся и тот факт, что этот вопрос до сих пор не исследован в полной мере, определили тему нашего исследования.

Степень изученности темы. Становление и развитие педагогического тестирования в РТ во многом связано с открытием НЦТПРТ и внедрением ЦВЭ, явление новое, не имеющее

длительной истории в опыте образовательных учреждений (ОУ) нашей страны. И хотя последние десять лет тестирование всё чаще применяется в ОУ, до сих пор не опубликовано ни одного исследования, освещающего научные и практические аспекты этого процесса. Конечно, задания в тестовой форме присутствовали и использовались в традиционном образовании, в практике учителей-новаторов. Примеры первых таких заданий можно найти в научно-методических трудах учёных и методистов нашей страны. Например, методисты Т. Салохов [25, «Тестҳо аз забон ва адабиёти тоҷик»], А. Мулло и М. Шоди [15, «Дастури методиҳои озмуни тестӣ аз ҷанбаи забон ва адабиёти тоҷик»] являются одними из первых, кто ещё в 90-е годы прошлого века разработал такие учебные пособия. Эти пособия были полезны в период перехода к реформе образования. Однако способы и методы разработки, нормативные требования к разработке тестов, методы обобщения результатов при итоговых испытаниях и научно-методические рекомендации в данных пособиях не обсуждались. Х. Саидов в своём методическом пособии [24, «Таълими ҳаёт ва эҷодиёти Абдурахмони Ҷомӣ дар синфи IX»] представил тест, который оказался очень простым и не соответствовал требованиям. В большинстве городов и районов республики отдельные преподаватели также разрабатывали тесты по различным учебным дисциплинам, подобные этому тесту. И хотя эти тесты не обладали ярко выраженным научно-методическим аспектом, данные работы доказывают, что тестирование уже тогда стали признавать важным инструментом оценки знаний, умений и навыков учащихся. Другими словами, тестирование вошло в практику преподавателей в различных формах и видах, и это подчеркивает необходимость проведения научных исследований в области тестологии в республике, как в настоящем, так и в будущем.

Работа по внедрению педагогического тестирования в Республики Таджикистан началась ещё в 2008 году с проведением исследования по учебным достижениям учащихся 4-го класса и в 2013 году с разъяснительной работы, выпуска и распространения информационных буклетов, статей, учебных пособий и научно-познавательного и методического журнала. Однако в первые годы проведения ЦВЭ в ОУ СиВПО через НЦТППРТ абитуриенты столкнулись со многими проблемами. Во-первых, новая система вступительных экзаменов, во-вторых, отсутствие умения пользоваться официальным сайтом НЦТППРТ и интернет-

сервисами, в-третьих, трудности работы с различными видами тестовых заданий и заполнением листа ответов – «специальный лист, в котором, согласно требованиям, абитуриент оформляет свои ответы на тестовые задания» [22, с. 9]. Кроме того, многие абитуриенты недопонимали систему начисления очков за тестовые задания, проходных очков по учебным дисциплинам, шкалирование, т.е. «процесс перевода очков в баллы после полной обработки листов ответов абитуриентов» [22, с. 12] и порядок распределения в ОУ СиВПО на конкурсной основе, согласно результатам ЦВЭ. Это вызывало беспокойство не только у абитуриентов, но и у родителей, учителей, специалистов и экспертов. Разъяснительная работа была усилена. В этом направлении сыграли важную роль диссертации и научно-методические статьи тестологов страны: Джафарова С.Ф. [33], Икромии Х.И. [2; 3; 4], Шодиниё А.Ш. [4], Мирзоматова Н. [13;14], Назарзода (Назаров) Р.С. [17; 18; 19], Мухаметова Г.Б. [16], Хусравбекова Л.Д. [30; 31], Мирзоаминова Х.М. [12], Курбановой Р.Т. [10] и другие. Также специалистами НЦТПРТ, в том числе диссертантом, в 2013 году было разработано первое информационно-методическое пособие для абитуриентов поступающих в ОУ ВПО Республики Таджикистан – «Справочник абитуриента» [21]. Справочник обновляется и издаётся ежегодно перед экзаменами, доступен как абитуриентам, так и любому желающему получить ту или иную информацию о ЦВЭ.

На основе возникших требований диссертант в соавторстве с Мирзоматовым Н. разработал и предоставил первый «Сборник тестовых заданий по таджикскому языку» (компонент А) [18-А] и первый «Сборник тестовых заданий по таджикскому языку и таджикской литературе» (компонент Б) [17-А], которые используются в ежегодной редакции автора на ЦВЭ. Следует отметить, что данные сборники отличаются от тестовых пособий, опубликованных и предоставленных преподавателям и учащимся до настоящего времени, тем, что они имеют выраженную научную и методическую основу, разработаны с учетом требований тестологии и проанализированы и обработаны на основе классической теории тестов. С точки зрения тестологии они считаются научно обоснованными, надежными и валидными инструментами.

Однако, изучение имеющейся научно-методической литературы и вышеупомянутых исследований в области тестирования и по педагогической оценке показывает, что в этой области существует

множество неизученных аспектов и спорных вопросов. В частности, не до конца исследован вопрос использования теста как объективного инструмента оценки учебных достижений в Таджикистане и, тем самым, повышения уровня знаний и навыков учащихся ООУ и качества образования.

Связь исследования с программами (проектами) и научными темами. Мониторинг и оценка качества образования, участие в национальных и международных программах по оценке знаний учащихся являются одной из основных задач НЦТППРТ. Осуществление научных и научно-методических работ, внедрение инновационных и коммуникационных технологий в науку и производство, использование результатов научных исследований в различных отраслях экономики, пропаганда достижений отечественной науки, техники, культуры и образования включены в научно-исследовательскую программу и являются задачами ТГПУ имени Садриддина Айни.

Таким образом, исследование напрямую перекликается с программой и основными целями НЦТППРТ – исследование и оценка уровня знаний учащихся начальных, общих основных и общих средних образовательных учреждений посредством тестирования (с использованием современных средств и методов оценки знаний и передовых методик и технологий), программой и научно-исследовательскими задачами ТГПУ имени Садриддина Айни, основными принципами государственной политики в сфере образования, изложенными в Законе Республики Таджикистан «Об образовании» [11], «Национальной концепции образования Республики Таджикистан» [9], «Государственном стандарте общего образования в Республике Таджикистан» [26], «Национальной стратегии развития образования Республики Таджикистан до 2020 года» [27], «Национальной стратегии развития образования Республики Таджикистан на период до 2030 года» [28]. В указанных нормативных правовых документах освещаются вопросы создания нормативно-методической базы и инфраструктуры национальной системы оценки качества образования, разработка и внедрение эффективной системы и институциональных механизмов оценки качества образования (на всех уровнях) на основе компетентностного подхода, разработки национальных рамок оценки качества образования, оценки уровня подготовленности обучающихся и выпускников образовательных учреждений по трём

направлениям: **личностные результаты, результаты системной деятельности и предметные результаты**, включая оценку результатов деятельности образовательных учреждений, повышение качества образования на всех уровнях, подготовку специалистов, соответствующих потребностям рынка труда.

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ИССЛЕДОВАНИЯ

Переход к системе ЦВЭ в Республике Таджикистан обусловил необходимость разработки современных и научно обоснованных методов оценивания знаний, умений и навыков учащихся. Данное исследование направлено на анализ теоретических и практических вопросов методики разработки педагогических тестов и оценивания учебных достижений абитуриентов по дисциплинам таджикский язык и таджикская литература на основе результатов ЦВЭ. Актуальность работы заключается в том, что результаты ЦВЭ служат не только для отбора абитуриентов, но и выступают в качестве основного инструмента диагностики качества обучения таджикскому языку и литературе в ОУ, а также уровня предметных и коммуникативных компетенций выпускников данных учебных заведений.

В исследовании впервые на основе опыта, полученного в ходе проведения ЦВЭ, определена методика статистико-психометрического анализа тестов и результатов, продемонстрированных абитуриентами на экзамене по таджикскому языку и литературе, а также обоснованы пути совершенствования методов обучения, критериев оценивания и повышения качества образования в целом.

Цель исследования: показать уровень знаний, умений и навыков абитуриентов по учебным дисциплинам таджикский язык и таджикская литература посредством научно обоснованного инструмента и нового метода оценки, исходя из результатов вступительных экзаменов в ОУ СиВПО Республики Таджикистан.

В диссертации рассматривается определение уровня знаний и умений учащихся ООУ с использованием нового метода оценки – тестирования, который считается точным и объективным средством оценки качества образования. Использование научно-обоснованного инструментария и единого критерия при оценке учебных достижений учащихся по

предметам таджикский язык и литература и в целом по образовательным предметам в ООУ республики является одной из основных проблем. В нашем исследовании на конкретных примерах и научно-обоснованных рекомендациях показаны пути решения этой проблемы и результаты, которые должны быть достигнуты.

Задачи исследования:

- изучение научных исследований в области тестологии, педагогической оценки и разработки инструментов оценки;
- показать порядок разработки спецификации (матрицы) теста по таджикскому языку и таджикской литературе для ЦВЭ;
- показать порядок разработки тестовых заданий по таджикскому языку и таджикской литературе для ЦВЭ на основе теории тестирования;
- практическое исследование оценки качества тестов по учебным дисциплинам таджикский язык и таджикская литература на основе классической теории тестирования;
- выявление уровня знаний и умений абитуриентов по таджикскому языку и таджикской литературе посредством научно обоснованных инструментов;
- научное изложение результатов исследования, согласно научно обоснованной теории и практическому опыту: оценка результатов ЦВЭ в ОУ СиВПО Республики Таджикистан.

Объект исследования: тестовые задания по таджикскому языку и таджикской литературе, использованные на ЦВЭ в период 2016 – 2019 гг., и результаты, полученные абитуриентами по этим учебным дисциплинам.

Предмет исследования: педагогические и психологические аспекты педагогического тестирования, процесс преподавания таджикского языка и таджикской литературы в СОУ, а также метод оценки достижений абитуриентов на основе тестового контроля.

Гипотеза исследования: точное и реалистичное оценивание достижений абитуриентов на ЦВЭ может способствовать повышению уровня знаний и умений учащихся СОУ, а также совершенствованию процесса преподавания таджикского языка и таджикской литературы в СОУ при условии:

- 1) спецификация (матрица) и паспорт теста разработаны надлежащим образом с учётом требований;
- 2) тестовые задания соответствуют требованиям государственного

стандарта образования, учебных программ и действующих учебников;

3) проводится математико-статистический анализ тестов и тестовых заданий с целью определения их качества;

4) разработанные тесты перед применением проходят ежегодную педагогическую апробацию (с участием выпускников СОУ) и пересматриваются и совершенствуются с учётом полученных результатов до начала ЦВЭ;

5) на курсах переподготовки и повышения квалификации учителей на основе требований компетентностного подхода в образовании для учителей таджикского языка и таджикской литературы проводятся теоретические и практические занятия по научно-практическим основам разработки различных видов учебных тестов и их целесообразному использованию, чтобы в СОУ была внедрена единая система оценки знаний, умений и навыков учащихся;

6) результаты ЦВЭ ежегодно изучаются и рассматриваются с участием учёных, экспертов, представителей соответствующих органов власти и средств массовой информации на уровне МОиН РТ, его научно-методических структур, образовательных учреждений общего, среднего и высшего профессионального образования, а также местными органами управления образованием на уровне районов, городов и областей, и на основе обсуждений принимаются обоснованные решения.

Этапы, место и периоды исследования. Исследование проводилось в три этапа.

Первый этап (2013-2015 годы) включал изучение и анализ специальной психолого-педагогической литературы с целью установления уровня исследования данного вопроса. На этом этапе были определены теоретические основы и основные направления исследования: актуальность темы, цель, задачи, разработаны матрицы спецификации тестов по таджикскому языку и таджикской литературе. На основе матриц были разработаны и апробированы первые тесты по таджикскому языку и таджикской литературе среди учащихся СОУ республики. В целях изучения подготовки абитуриентов к вступительным экзаменам в ОУ ВПО в 2013 году был проведён генеральный пилот, и в 2014-2015 годах были проведены первые ЦВЭ в ОУ ВПО Республики Таджикистан.

Второй этап (2016-2019 годы) включал изучение и дальнейшее исследование научной литературы, связанной с решением задач

тестирования и оценки образовательных достижений абитуриентов. В этот период апробированные тесты по таджикскому языку и таджикской литературе использовались на ЦВЭ в 48 экзаменационных центрах 15 районов и городов республики как надёжный инструмент оценки образовательных достижений абитуриентов.

Третий этап (2019-2024 годы). На этом этапе в НЦТПРТ. создана база данных и на основе классической теории тестов был проведён как статистический, так и психометрический анализ каждого тестового задания и тестов по таджикскому языку и таджикской литературе. По результатам анализа и полученным данным был подготовлен научный материал по теме исследования.

Теоретические основы исследования включают теоретические и практические методы, соответствующие объекту и предмету работы, в том числе

- изучение и исследование научно-методической литературы по исследуемой теме, сравнение стандартов, учебных программ, учебников и методических пособий;
- исследование педагогического тестирования, экспериментально-детерминированные, исследовательские и пилотные эксперименты, научные наблюдения, оценка экспертов, тестирование, полный анализ качества тестов и сравнительный анализ характеристик тестов;
- освоение педагогического опыта и поэтапная разработка теста;
- диагностика, а также статистическая и психометрическая обработка тестовых заданий согласно классической теории тестов и анализ полученных данных с помощью новых технологий.

Источники данных. Информация, содержащаяся в исследовании, была собрана из следующих источников: Закон Республики Таджикистан «Об образовании» [11], нормативные правовые акты ПРТ, «Национальная стратегия развития образования Республики Таджикистан до 2020 года» [27], «Национальная стратегия развития образования Республики Таджикистан на период до 2030 года» [28], «Государственный стандарт общего образования в Республике Таджикистан» [26], «Порядок проведения централизованных вступительных экзаменов в образовательные учреждения среднего и высшего профессионального образования Республики Таджикистан» [29], информационно-методическое пособие «Справочник абитуриента» [21; 22; 23], «Программа экзамена по таджикскому языку и литературе» [1], стандарты и учебные

программы по таджикскому языку и литературе в общеобразовательных учреждениях, учебники по таджикскому языку и таджикской литературе, научно-методические труды выдающихся отечественных и зарубежных учёных в области педагогики, психологии, методики преподавания, филологии, философии, социологии и других смежных дисциплин.

Эмпирические предпосылки. Эмпирической основой исследования являются прочные научные доказательства, полученные в результате тестирования, – одного из самых технологичных, надёжных и объективных методов оценки и контроля качества образования. Преимущество и надёжность данного метода оценки выражается в научной обоснованности инструмента тестирования – стандартизированных тестов, валидность и надёжность которых определяется полученными статистическими и психометрическими данными, и методами оценки, включающими создание единых условий для тестируемых, справедливую и объективную оценку результатов на основе единых и научно обоснованных требований и критериев.

Исследовательская база. Экспериментальными исследовательскими базами исследования являются НЦТППРТ и СОУ города Душанбе: СОУ №34, СОУ №54 имени Лоика Шерали, СОУ №56, СОУ №86, гимназия №74, СОУ №24, СОУ №42, СОУ №100; ГРПП: СОУ №1 имени Х. Абдулхайрова посёлок городского типа Гарм; города Худжанда: Гимназия № 4, Гимназия №24 имени Бободжона Гафурова; города Истаравшана: СОУ №5; города Конибодом: Гимназия № 1 имени Эхсонбоя Бозорова, СОУ №2; города Пенджикента: СОУ №71; района Бободжона Гафурова: Гимназия №1 имени Абдурасула Нозирова; города Бохтара: СОУ №3, СОУ №6 имени Лоика Шерали, СОУ №9; района Кушониён: СОУ №1; города Кулоба: СОУ №6 имени Д. Назарова, СОУ №50 имени Ашура Сафара; района Дангара: СОУ №2, СОУ №4; района Восе: СОУ №1, СОУ №10; района Джалолиддина Балхи: СОУ №2; района Шахритуса: СОУ №1; города Хоруга: Государственное образовательное учреждение «Президентская школа для одаренных детей», которые создали благоприятные условия для проведения ЦВЭ и предоставили материально-техническую и информационную базу для анализа данных и обработки результатов.

Исследование проведено на основе участия в ЦВЭ **60 288 абитуриентов**, в том числе **10 951 в 2016 году, 17 744 в 2017 году, 14 685 в 2018 году и 16 908 в 2019 году** и анализа база данных НЦТПРТ на 2014-2019 годы.

Научная новизна исследования. В процессе исследования были проанализированы педагогические и психологические основы ЦВЭ в ОУ СиВПО Республики Таджикистан, полученные с помощью тестовых методов оценки знаний, умений и навыков абитуриентов. Впервые в Таджикистане

- тестовые задания по таджикскому языку и таджикской литературе были разработаны для использования на ЦВЭ на основе научно обоснованной спецификации (матрицы);

- проанализировано качество тестовых заданий по учебным дисциплинам таджикский язык и таджикская литература на основе классической теории тестов и определена их эффективность;

- на основе действующих образовательных программ и учебников составлен сборник тестовых заданий по учебным дисциплинам таджикский язык и таджикская литература для учащихся СОУ и абитуриентов, готовящихся к вступительным экзаменам в ОУ СиВПО Республики Таджикистан;

- уровень знаний, умений и навыков абитуриентов на ЦВЭ по учебным дисциплинам таджикский язык и таджикская литература оценивался и определялся с помощью точного и надёжного научного инструмента посредством нового метода.

Положения, выносимые на защиту:

- 1) подтверждено, что процесс разработки педагогического теста, анализ его качества и оценка статистических и психометрических характеристик опираются на прочную теоретическую и практическую базу. Педагогический тест представляет собой набор заданий различной формы и уровня сложности, которые разрабатываются в рамках образовательных программ и базируются на надёжных источниках, научно-методических трудах и учебниках, и позволяют отслеживать и объективно оценивать учебные достижения (знания и навыки) учащихся;

- 2) доказано, что тестовые задания по таджикскому языку и таджикской литературе, использованные на ЦВЭ в 2016-2019 годах, были разработаны на основе действующих образовательных

стандартов, учебных программ, программ экзаменов, являются валидными и надёжными с точки зрения структуры и содержания, корректно разработаны в соответствии с общепризнанными стандартами и считаются надёжным инструментом оценки учебных достижений (знаний и навыков) абитуриентов;

3) подтверждено, что оценка учебных достижений (знаний и навыков) абитуриентов по дисциплинам таджикский язык и таджикская литература проводилась посредством тестирования – надёжного метода с применением точного и достоверного научного инструмента, информация, предоставленная об уровне знаний и навыков абитуриентов, является объективной и достоверной;

4) установлено, что использование в педагогических контролях СОУ тестовых заданий по таджикскому языку и таджикской литературе, их надёжность, валидность, которые были определены классической теорией тестов, окажет практическую помощь в подготовке выпускников к ЦВЭ и в повышении качества образования.

Теоретическая и практическая значимость исследования:

- в процессе исследования определены конкретные понятия: «педагогические тесты», «матрица теста», «статистический и психометрический анализ теста», «оценка учебных достижений абитуриентов»;

- теоретические основы тестового контроля, статистический и психометрический анализ тестовых заданий по таджикскому языку и таджикской литературе разработаны на основе классической теории тестов, опирающейся на психолого-педагогические материалы;

- результаты исследования могут служить основой для разработки тестовых заданий, соответствующих предъявляемым требованиям;

- представленная новая методика оценивание и результаты исследований могут способствовать развитию объективных тестовых контролей в образовательных учреждениях и формированию НСОКО в республике;

- результаты исследования могут применяться в СОУ для подготовки учащихся к сдаче ЦВЭ в ОУ СиВПО.

- результаты исследования могут способствовать совершенствованию преподавания таджикского языка и таджикской литературы в СОУ и повышению качества образования.

Степень достоверности результатов исследования.

Достоверность и обоснованность полученных результатов и выводов подтверждены применением методов, соответствующих целям и задачам исследования, а также основанных на опыте, полученном в процессе подготовки к ЦВЭ в ОУ СиВПО. Достоверность результатов исследования обусловлена их экспериментальной базой, научно-обоснованным и объективным инструментарием, статистическим и психометрическим анализом тестов на основе проверенной научной теории – классической теории тестов, а также обработкой результатов на основе новой методологии оценки учебных достижений. Результаты подтверждены научными статьями автора и его докладами на республиканских и международных конференциях.

Соответствие диссертации паспорту научной специальности. Диссертационная работа соответствует следующим пунктам направлений научных исследований паспорта специальности 5.3.5.4. Теория и методика преподавания таджикской литературы: 1.1 – Методология обучения конкретным предметам – взаимодействие теории и методики обучения с отраслями науки, техники и культуры; – взаимосвязь методов научного и учебного познания; – развитие методов педагогических исследований с учётом особенностей областей знаний и уровней образования; 1.2 – Ценности и цели обучения – разработка целей обучения в соответствии с современными социокультурными и экономическими изменениями в развитии общества; 1.3 – Содержание обучения – разработка концепций содержания учебных предметов на разных уровнях образования; – конструирование содержания, методов и организационных форм обучения в условиях трансформации, информатизации и глобализации общественных, культурных и образовательных процессов; 1.4 – Методическое обеспечение и технологии обучения, качество обучения – разработка методических требований к новому поколению учебной литературы; – создание и использование новых методов, методических приемов, технических средств обучения в различных областях знания; – разработка критериев и мониторинга качества обучения учебным предметам.

Личный вклад автора. На основе анализа научно-методической литературы и учебных программ автором были разработаны матрицы спецификации тестов по таджикскому языку и таджикской литературе и «Программа экзамена по таджикскому

языку и таджикской литературе» [1], которые были утверждены решением коллегии МОиНРТ от 30.12.2015, № 31/30. На основе матрицы спецификации тестов и программы экзамена разрабатывались тестовые задания в двух формах задания закрытого типа – задания с выбором ответа и задания на соответствие для оценки знаний, умений и навыков абитуриентов, участвующих в ЦВЭ. Работы абитуриентов оценивались единым критерием. Автор впервые в стране проанализировал результаты образовательных достижений абитуриентов с использованием нового метода оценки, что позволило определить уровень их знаний, умений и навыков. С 2008 года диссертант активно участвует в разработке тестов по таджикскому языку для исследований на национальном уровне (2008 и 2022 гг), разработке, совершенствовании и редактировании тестов по таджикскому языку и таджикской литературе для ЦВЭ и информационно-методического пособия «Справочник абитуриента». Он опубликовал 23 научно-методических пособий и статей.

Утверждение и внедрение результатов диссертации в практику (донесение основных положений диссертации на конференциях, совещаниях, семинарах и других научных симпозиумах). Основные положения и результаты исследования были обсуждены на Научно-методическом совете НЦТПРТ, а также на кафедре методики преподавания таджикского языка и литературы факультета таджикской филологии Таджикского государственного педагогического университета (ТГПУ) имени Садриддина Айни. Первые научно-методические рекомендации диссертанта были представлены в 2015 и 2016 годах в виде методических указаний к «Сборнику тестовых заданий по таджикскому языку» и «Сборнику тестовых заданий по таджикскому языку и литературе», разработанных на основе требований ЦВЭ и рекомендованных Научно-методическим советом НЦТПРТ. Впоследствии эти материалы использовались при разработке тестовых заданий для ЦВЭ и были апробированы на практике. Сборники переиздавались в новых редакциях с 2017 по 2025 год. Кроме того, по результатам исследования диссертантом были представлены научные доклады на двух республиканской и трёх международных конференциях.

Публикации по теме диссертации. По теме и содержанию

диссертации опубликованы 4 научные статьи в журналах, рекомендованных ВАК при Президенте Республики Таджикистан, 1 научно-методическая статья в других изданиях, а также 13 методических пасобий, которые непосредственно освещают основные аспекты диссертации.

Структура и объём диссертации. Диссертация состоит из введения, трёх глав, заключения, перечня использованной литературы (206 наименования) и приложений. Общий объём работы составляет 192 страниц компьютерной распечатки и включает 45 рисунков, 30 таблиц и 3 приложения.

ОСНОВНОЕ СОДЕРЖАНИЕ ДИССЕРТАЦИИ

В введении определены актуальность темы исследования, степень её изученности, цель, объект, предмет, гипотеза и задачи исследования. Представлены теоретические и методологические основы исследования, дана информация о научной новизне исследования, приведены основные положения, выносимые на защиту, эмпирические предпосылки исследования, обоснованы теоретическая и практическая значимость работы, точность полученных результатов, а также экспериментальная база и структура исследования.

Первая глава диссертации, «**Научные, теоретические и практические основы педагогических тестов**», состоит из четырёх разделов. В ней анализируются педагогические и психологические аспекты тестирования, история возникновения и становления тестологии, цели и задачи тестологии, работы зарубежных и отечественных учёных в этой области, а также рассматриваются основные критерии разработки тестов и средства их оценки и вопросы классификации тестовых заданий.

В первом разделе первой главы, «Педагогические и психологические аспекты педагогического теста», определяются такие ключевые понятия, как «тест», «тестология», «педагогические и психологические тесты», «педагогический контроль» и анализируются взгляды специалистов, внёсших значительный вклад в развитие тестов и тестового контроля.

В этом разделе также рассматриваются вопросы как психометрического анализа тестов, так и математическо-статистического, предложенных в работах таких учёных, как Л.Н. Акимова, В.С. Аванесов, Р. Ингенкамп, Л. Крокер, Дж. Алгина, В.И. Звонников,

М.Б. Чельшкова, Е.Ю. Карданова, А.Н. Майоров и другие. На основе этих исследований были определены педагогико-психологические аспекты и задачи педагогического теста, его значение и преимущества по сравнению с другими методами оценки, а также практическое применение в сфере образования в условиях РТ.

Во второй части первой главы, «История возникновения и развития педагогического теста», приводятся сведения о первых научных исследованиях в области тестирования и формировании его теории в последующие века. В этом разделе подчеркивается, что первые исследования в области тестологии проводились учёными США и Европы в конце XIX века. Английский учёный Ф. Гальтон первым ввёл понятие «тест» в контексте психологии в XIX веке, применив формулу коэффициента корреляции для оценки тестов с использованием математического аппарата, тем самым заложив основы тестологии. Однако тестология как теория испытаний с собственными научными методами появилась только в начале XX века. Французские учёные Альфред Бине и Теодор Симон стали авторами первых педагогических тестов, разработанных для измерения интеллектуальных способностей детей в 1908-1911 годах.

Далее в разделе рассматриваются исследования теории тестов и разработки психологических (Intelligence Test) и образовательных тестов (Educational Test) видными зарубежными учёными, вопросы психометрического и математико-статистического анализа тестов, представленные в научных трудах ученых Европы и России. Так же рассматриваются вопросы методики разработки инструментов оценки учебных достижений и оценки знаний, умений и навыков обучающихся, к которым в своих научных работах обращаются учёные ближнего зарубежья, особенно ведущие российские учёные и эксперты.

В разделе также рассматриваются вопросы внедрения термина «тест» в лексику сферы образования Таджикистана, а также примеры использования первых тестов в научно-методических трудах и статьях учёных и методистов республики. Также рассматривается открытие НЦТППРТ, определяется его роль во внедрении новой методики оценки знаний и умений учащихся СОУ и проведение ЦВЭ в ОУ СВПО Республики Таджикистан и вклад отечественных учёных и методистов в контексте тестологии.

В третьей части первой главы, «Классификация тестовых заданий, требования и этапы разработки инструментов оценки учебных достижений», рассматриваются типы и формы тестовых

заданий по уровню трудности, содержанию, методологии интерпретации результатов. Особое внимание уделяется важным и отличительным особенностям, требованиям и этапам разработки тестов. В этой части диссертации даются подробные сведения о классификации тестовых заданий, представленные А.Н. Майоровым, И.В. Абакумовой, В.С. Кимом, В.С. Аванесовым, Ю.Е. Красновым и другим. Эти учёные рассматривают вопросы и проблемы тестирования в контексте вступительных испытаний, текущей, тематической, промежуточной и итоговой аттестации. В зависимости от содержания тесты классифицируются на гомогенные (по содержанию одного предмета) и гетерогенные (по содержанию нескольких предметов). По форме изложения тесты могут быть бумажными, обычными компьютерными или совместимыми с компьютером. В зависимости от методики интерпретации результатов, тесты делятся на стандартные и нормоориентированные. Кроме того, по содержанию и способу ответа на задания теста учёные классифицируют их на тесты *открытого* и *закрытого* типа, каждый из которых имеет несколько форм.

С учётом классификации указанных критериев в диссертации подробно рассматриваются четыре наиболее важных этапа разработки тестов, играющих ключевую роль в системе оценки образовательных достижений.

В четвертой части первой главы, «Критерии качества средств оценки образовательных достижений», особое внимание уделяется вопросам качества тестов и тестовых заданий, которое определяется с помощью математических и статистических методов.

С учётом исследований экспертов по тестированию, качество теста, а также качество тестовых заданий определяется множеством показателей, среди которых важнейшими являются:

- 1) **надёжность (α (*alpha*)-коэффициент):** степень стабильности и согласованности результатов тестирования;
- 2) **валидность:** способность теста измерять то, что он предназначен измерять;
- 4) **степень трудности** тестовых заданий (*p-value*);
- 5) **дифференциация (*D*):** способность теста различать уровни знаний и умений тестируемых.

Эти показатели играют ключевую роль в обеспечении качества тестирования и эффективности оценки образовательных достижений.

В диссертации каждый показатель качества тестов рассматривается в контексте соответствующей таблице.

Во второй главе диссертации, «Технология разработки и анализа инструмента оценки учебных достижений абитуриентов», рассматриваются вопросы процесса разработки инструмента оценивания результатов ЦВЭ. В этой главе представлены виды, формы и критерии оценивания тестов по таджикскому языку и таджикской литературе. Также дана подробная информация о качестве тестов по таджикскому языку и таджикской литературе, использованных на ЦВЭ в 2016-2019 годах.

В первом разделе второй главы, «Порядок разработки инструмента оценивания на централизованных вступительных экзаменах», рассматривается многоуровневый процесс разработки инструмента оценивания, используемых на ЦВЭ в ОУ СиВПО Республики Таджикистан.

Одним из наиболее важных шагов в процессе разработки инструмента оценки является создание матрицы теста. Для этого в первую очередь изучаются Государственный стандарт общего образования РТ, учебный план, стандарт и учебные программы (включая часы, отведённые на изучение учебных дисциплин).

Учёные в области тестирования акцентируют внимание на учёте степени и типа учебно-познавательных действий (процессов) с целью определения содержания теста и создания матрицы теста. В связи с этим было предложено множество систем, среди которых наиболее известной является таксономия Бенджамина Блума [34], где процессы обучения и познания делятся на следующие уровни: *знание (запоминание), понимание (осознание), применение (использование), анализ, оценка и создание.*

При составлении матрицы теста по таджикскому языку и таджикской литературе, согласно таксономии Блума,

учитывались знание, понимание, умение и навыки, а также использование полученных знаний (таблица 1).

Таблица 1. Матрица теста по таджикскому языку и таджикской литературе

№	Разделы	Знание и понимание	Умение и навыки	% (а)	≠
1	Фонетика и орфография. Лексикология и фразеология. Стилистика и текст	1, 2, 3, 4	16	$23 \pm 2\%$	8
2	Грамматика: <i>морфология, синтаксис</i>	5, 6, 7, 8	9, 17	$26 \pm 2\%$	9
3	Фольклор. Литературная жизнь. Литературные термины	10, 11	18	$17 \pm 2\%$	6
4	Классическая и современная литература	12, 13	14, 15, 19, 20	$34 \pm 2\%$	12
% (ϕ)	Всего	$34 \pm 2\%$	$66 \pm 2\%$	100 %	
≠		12	23		35

Во второй части второй главы, «Виды, формы и критерии оценки тестов по таджикскому языку и таджикской литературе», представлена информация о видах и формах тестовых заданий, а также критериях выставления очков, количестве заданий, максимально возможном количестве очков и распределении заданий по процентному соотношению в тесте по таджикскому языку и таджикской литературе. В том числе, было подчеркнуто, что тестовые задания (инструмент оценки образовательных достижений абитуриентов) на ЦВЭ были двух типов: задания закрытого и открытого типа. В тестах по таджикскому языку и таджикской литературе использовались только задания закрытого типа: (1)

с выбором одного правильного ответа и (2) на установление соответствия [1].

В системе ЦВЭ был определён критерий начисления очков за каждое тестовое задание в зависимости от его формы. За правильный ответ на задание первой формы (*с выбором одного правильного ответа*) начисляется 1 очко. За каждый правильный ответ на задание второй формы (*на установление соответствия*) начисляется 1 очко. Максимально возможное количество очков (МВКО) за правильное установление соответствия элементов одного множества с элементами другого – 4 [22, с. 58; 23, с. 69].

Количество заданий, а также МВКО в тесте по таджикскому языку и таджикской литературе в зависимости от формы заданий и критериев выставления очков приведены в таблице 2 [1].

Таблица 2. *Количество тестовых заданий и МВКО*

Тест	Количество заданий			МВКО
	Всего	с выбором одного правильного ответа	на установление соответствия	
Таджикский язык и таджикская литература	20	15	5	35

В третьем разделе второй главы, «Оценка качества тестов по таджикскому языку и таджикской литературе», рассматривается общее качество теста: надёжность и валидность теста, а также степень трудности и дифференциация (дискриминативная сила) тестовых заданий по таджикскому языку и таджикской литературе, которые использовались на ЦВЭ в период с 2016 по 2019 год. По результатам анализа коэффициент надёжности (*α -коэффициент*) тестов по таджикскому языку и таджикской литературе соответствует показателю, принятому за удовлетворительный (0,70-0,79) и хороший (0,80-0,89) в тестологии [32, с. 336-337] (рис. 1).

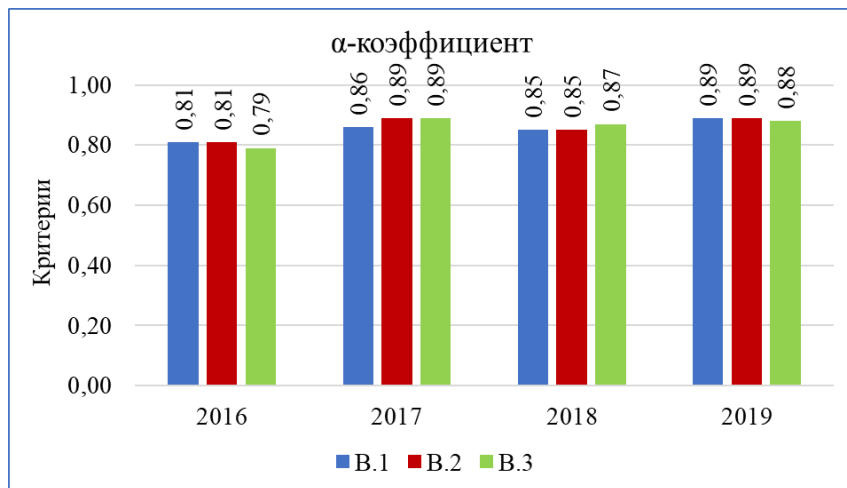

Рис. 1. Коэффициент надёжности тестов по таджикскому языку и таджикской литературе

Если сравнить уровень трудности (*p-значение*) тестовых заданий по таджикскому языку и таджикской литературе, которые использовались на ЦВЭ в период с 2016 по 2019 год, с установленными критериями, то он считается средним, поскольку показатель уровня трудности находится в пределах 0,30-0,70.

Взаимосвязь между показателями трудности и дискриминативности заданий теста отмечала ещё М.Б. Челышкова (Россия): «Задания с высокой дискриминативностью обычно имеют среднюю трудность, поскольку именно для них характерен в первую очередь высокий дифференцирующий эффект» [32, с. 313].

Исходя из данного утверждения и полученных статистических и психометрических данных, тесты по таджикскому языку и таджикской литературе, использованные на вступительных экзаменах в период 2016 – 2019 гг., можно считать валидными, то есть рассматривать как инструмент, способный дать точную и реалистичную оценку знаний и умений абитуриентов в зависимости от степени владения содержанием учебного предмета.

Третья глава диссертации, «Методика оценки образовательных достижений абитуриентов по предметам таджикский язык и таджикская литература», состоит из четырёх разделов. В данной главе анализируются общие результаты образовательных достижений абитуриентов, а также достижения по учебным дисциплинам таджикский язык и таджикская литература и

проводится сравнительно-рейтинговый анализ результатов, полученных по предметам таджикский язык и таджикская литература абитуриентами из разных регионов республики, по основным показателям: **количеству абитуриентов, принявших участие в экзаменах, и набранными ими средними очками.**

В первой части третьей главы, «Общий анализ достигнутых абитуриентами результатов в централизованных вступительных экзаменах», представлены общие результаты образовательных достижений абитуриентов по каждому разделу матрицы теста по таджикскому языку и таджикской литературе. В данном разделе проанализированы процентное соотношение вариантов тестирования, проходные очки и распределение претендентов, согласно набранным баллам.

Согласно матрице, тест по таджикскому языку и таджикской литературе состоит из 20 заданий: 11 заданий по таджикскому языку (*фонетика и орфография, лексикология и фразеология, стилистика и текст, морфология и синтаксис*), 9 заданий по таджикской литературе (*фольклор, литературная жизнь, литературные термины, классическая и современная литература*).

На рисунке 2 представлены результаты абитуриентов по каждому разделу матрицы теста в сравнении.

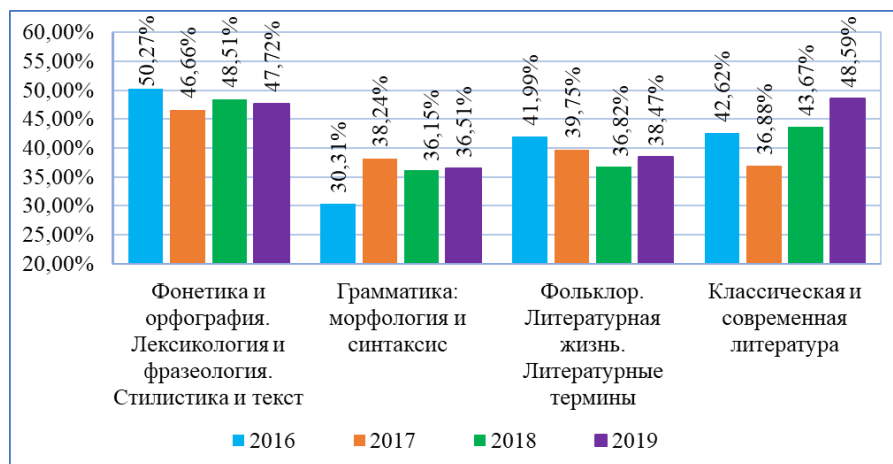

Рис. 2. Результаты абитуриентов по разделам матрицы в сравнении

Из данных, представленных на рисунке 2, видно, что доля тестовых заданий по всем разделам матрицы составляет менее 50%. Средний результат в некоторых областях варьируется в пределах 30-36%. Эти

показатели свидетельствуют о том, что знания абитуриентов по каждому разделу матрицы находятся на среднем уровне, а степень владения знаниями по таджикскому языку и таджикской литературе в целом не соответствует стандартным требованиям ($\geq 50\%$).

Ещё одним важным показателем уровня знаний, умений и навыков абитуриентов являются проходные очки. В системе ЦВЭ «минимальное количество очков, необходимое для получения допуска к распределению в образовательное учреждение» [22, с. 11] называется проходным очком. Следует отметить, что в соответствии со статьёй 201 «Порядок проведения централизованных вступительных экзаменов в образовательные учреждения среднего и высшего профессионального образования Республики Таджикистан» [29], проходные очки по каждому субтесту в рамках кластера устанавливаются ежегодно МОиН РТ по согласованию с ПРТ.

Проходные очки по таджикскому языку и таджикской литературе на ЦВЭ за период 2014 – 2019 гг. были следующими: **в 2014 году – 5 очков, в 2015 году – 5 очков, в 2016 году – 7 очков, в 2017 году – 8 очков, в 2018 году – 6 очков и в 2019 году – 7 очков.**

Если рассматривать проходные очки по таджикскому языку и таджикской литературе за указанный период в сравнении с МВКО (35), то они составляют, соответственно, **14,29%, 14,29%, 20,00%, 22,86%, 17,14% и 20,00%.** Следует обратить внимание на то, что проходные очки по таджикскому языку и таджикской литературе на вступительных экзаменах 2018 года снизились на 5,71% по сравнению с проходными очками 2017 года. Эти показатели можно интерпретировать следующим образом: если претендент набирает **14,29%, 20,00%, 22,86%** или **17,14%** от МВКО, он имеет право участвовать в распределении на конкурсной основе.

Согласно шкалированию экзаменационных баллов и по таблицам возврата очков к типичной пятибалльной шкале значение проходных очков по таджикскому языку и таджикской литературе за период 2014 – 2019 гг. соответствует **оценке «2»**, что свидетельствует о неудовлетворительном уровне освоения данных учебных дисциплин выпускниками СОУ.

Еще одним важным показателем уровня знаний и умений абитуриентов является среднее очко. Среднее очко рассчитывается путём сложения набранных всеми претендентами очков и их деления на количество претендентов. На рисунке 3 представлены результаты, полученные абитуриентами за период 2016 – 2019 гг. по

таджикскому языку и таджикской литературе: среднее очко к МВКО (35) и среднему значению (18).

Как видно из данных, представленных на рисунке 3, средние очки на вступительных экзаменах в 2017, 2018 и 2019 году выше, чем в 2016 году, но каждый год ниже 50% максимально возможного результата и составляют от МВКО в 2016 году – 36,17%, в 2017 году – 42,20%, в 2018 году – 42,37% и в 2018 году – 44,93%, что соответствует **оценке «2»** в 2016 году и **оценке «3»** в 2017-2019 годах.

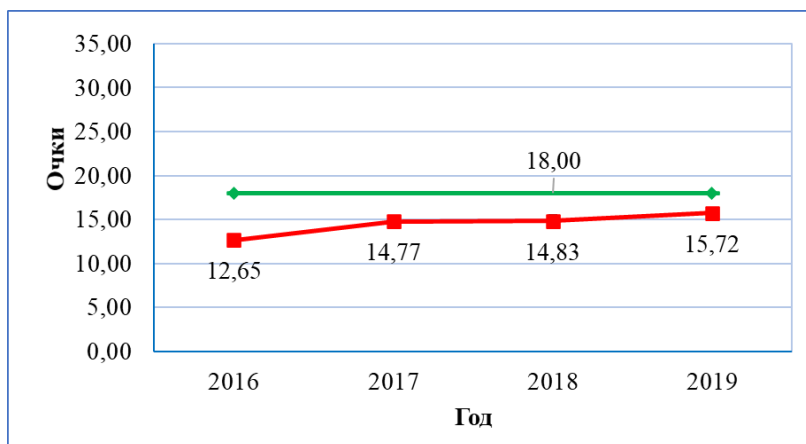

Рис. 3. Средние очки к МВКО и среднему значению

Анализ фиксированных проходных очков по таджикскому языку и таджикской литературе и средних очков абитуриентов свидетельствует о том, что уровень знаний выпускников СОУ по этим предметам очень низкий. Даже несмотря на то, что средние очки в 2017, 2018 и 2019 годах увеличились по сравнению с 2016 годом, разница остаётся незначительной и результат не может быть назван удовлетворительным, поскольку его значение ниже 50% максимально возможного.

Во второй части третьей главы, «Оценка знаний, умений и навыков абитуриентов по предмету таджикский язык», рассматриваются результаты достижений по таджикскому языку в рамках матрицы.

Анализ результатов, полученных абитуриентами, показывает, что их знания, умения и навыки по темам указанным в матрице не являются удовлетворительными. В качестве примера рассмотрим задание на

установление соответствия в разделе «Синтаксис» [8, с. 5].

Аъзои ҷумлаи зеринро муайян намоед:

Мардум ҳайрон-ҳайрон ба ӯ менигаристанд. (С. Улуғзода)

А) ба ӯ	1) муайянкунанда
В) менигаристанд	2) хабар
С) ҳайрон-ҳайрон	3) ҳол
Д) Мардум	4) пуркунанда
	5) мубтадо

Результаты ответов абитуриентов на это задание представлены на рисунке 4.

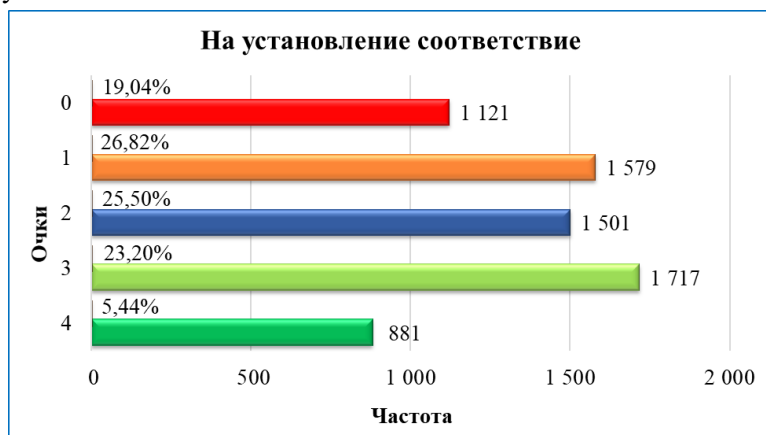

Рис. 4. Количество и доля абитуриентов в зависимости от выполнения тестового задания

Результаты показывают, что из 5 887 претендентов только 320 (5,44%) смогли правильно соотнести все четыре элемента (А, В, С и D) и набрали 4 очка. 1 121 претендент (19,04%) не смог выполнить задание, 26,82% всех претендентов набрали 1 очко, 25,50% – 2 очка, 23,20% – 3 очка, что нельзя принять за удовлетворительный результат.

В третьей части третьей главы диссертации, «Оценка знаний, умений и навыков абитуриентов по предмету таджикская литература», рассматриваются результаты достижений по таджикской литературе в рамках матрицы.

Анализ ответов на тестовые задания показывает, что большая часть абитуриентов не обладает достаточными знаниями об образах

художественных произведений, которые они изучали на уроках таджикской литературы, и по предоставленной информации не может определить, о каком образе произведения того или иного писателя идёт речь.

Например, 63,6% абитуриентов не знают, что Виркан – главный герой повести «Сугдийская история», 73,3% не имеют достаточной информации об отрицательных персонажах романа «Восе» – Марзии, Мирзоакрамбою, Абдул Ахад Хану и Хаджиякубу, 97,98% не имеют достаточной информации о таких героях «Юности Ибн Сины» Сотима Улугзоды, как Хусейн Чагани, Абу Тахир, Нахид и Хайём. Настораживает и тот факт, что 94,05% претендентов (из 4 910 человек) не смогли определить, о каком из персонажей (Холе, Давлате, Петре, Идрисенко, Александрове) романа Рахима Джалиля «Шуроб» идёт речь.

Такой же низкий результат (95,80%) наблюдается и при идентификации персонажей повести «Паррончакхо» Абдулхамида Самада.

Вызывают тревогу и результат, полученные на знание произведения Сайидо Насафи «Бахориёт», которое проходят в 7 классе: дискуссия 18 животных – от самовосхваления мышки до прихода других животных, которые тоже стали превозносить себя.

Для оценивания знаний и умений абитуриентов было задано следующее задание [5, с. 5; 6, с. 5; 7, с. 5]:

Муайян намоед, ки суханони зерин ба кадом симои асари «Бахориёт»-и Сайидои Насафӣ мансуб аст:

А) Азбаски дар миёнаи мардум мукаррамам,
Чоям ҳамеша ҳаст ба паҳлуи меҳмон.	1) саг
В) Ба ҳар кӣ бингарам, чигараш об мешавад,
Аз мӯр камтаранд ба чашмам баҳодурон.	2) шер
С) Тифлони ширмасти ман имрӯз шергир,
Хешони нотаवони мананд аз ту комрон.	3) гурба
Д) Рӯзе, ки офтоб ба гармӣ шавад алам,
Он рӯз эҳтиёҷ надорам ба соябон.	4) мӯрча
	5) сангпушт

Результаты ответов абитуриентов на это задание представлены на рисунке 5.

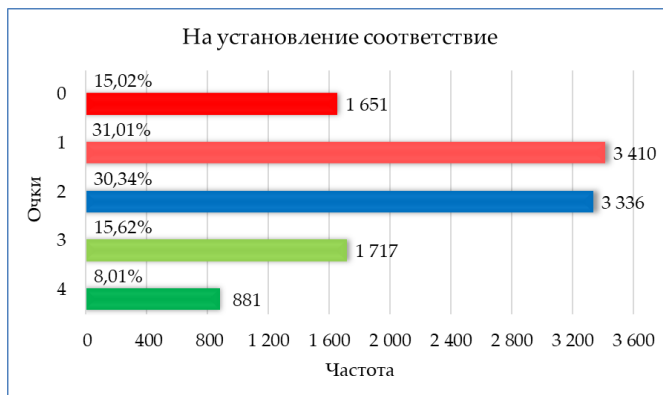

Рис. 5. Количество и доля абитуриентов в зависимости от выполнения тестового задания

Как видно из представленных на рисунке 5 данных, из 10 995 претендентов 1 651 (15,02%) претендент не смог выполнить задание, правильно соотнесли все четыре элемента (А, В, С и D) 881 (8,01%) претендент, один элемент – 3 410 (31,01%) претендентов, два элемента – 3 336 (30,34%) претендентов, три элемента – 1 717 (15,62%) претендентов.

Исходя из результатов образовательных достижений абитуриентов по таджикской литературе, можно сделать вывод о том, что данная учебная дисциплина не преподаётся должным образом в СОУ страны.

В четвертой части третьей главы диссертации, «Сравнительный анализ результатов по регионам республики», проводится сравнительный анализ средних оценок по таджикскому языку и таджикской литературе абитуриентов из каждого региона за период 2016 – 2019 гг.

Согласно имеющимся данным, за период 2016 – 2019 гг. тесты по таджикскому языку и таджикской литературе суммарно сдало 60 288 абитуриентов, из них 6 401 абитуриент из Душанбе, 10 212 абитуриентов из городов и районов республиканского подчинения, 15 907 абитуриентов из Согдийской области, 25 085 абитуриентов из Хатлонской области, 2 676 абитуриентов из Горно-Бадахшанской автономной области и 7 абитуриентов из-за рубежа.

Исходя из количества абитуриентов каждого региона были рассчитаны их средние очки. Сравнительный анализ результатов абитуриентов за период 2016 – 2019 гг. показал, что средние очки по

таджикскому языку и таджикской литературе абитуриентов из Согдийской области выше, чем абитуриентов из других регионов, в то время как средние очки по таджикскому языку и таджикской литературе абитуриентов из Хатлонской области ниже, чем абитуриентов из других регионов.

Следует отметить, что, хотя средние очки по таджикскому языку и таджикской литературе абитуриентов из других регионов выше, чем абитуриентов из Хатлонской области, пока ещё нельзя говорить о хороших результатах. Если принять во внимание МВКО тестов по таджикскому языку и таджикской литературе и рассчитать средние очки абитуриентов из того или иного региона с относительно хорошей успеваемостью, то средние очки абитуриентов из всех регионов составят менее 50% от МВКО.

Однако если проанализировать средние очки по таджикскому языку и таджикской литературе в общем виде с использованием интегрального рейтинга, то абитуриенты из Согдийской области будут находиться на 1-ом месте.

Важным и обнадеживающим является то, что средние очки абитуриентов из всех регионов, включая Хатлонскую область, из года в год увеличиваются. Это свидетельствует о том, что преподавание таджикского языка и таджикской литературы в СОУ во всех регионах республики улучшается, хотя пока ещё не достигло нужного уровня.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

На основании проведённого исследования, **«Методика оценивания образовательных достижений абитуриентов по предметам таджикский язык и таджикская литература по результатам централизованных вступительных экзаменов в образовательные учреждения среднего и высшего профессионального образования Республики Таджикистан»**, можно сделать следующие выводы:

1. Тестирование как метод оценки: тестирование является одним из самых технологически продвинутых, надёжных и объективных методов оценки и контроля качества образования. Этот метод почти десяти лет широко применяется как основной способ проверки знаний, умений и навыков учащихся в образовательных системах развитых стран, а также как важное

средство контроля и оценки качества образования [22-А]; [23-А].

2. Преимущества тестирования: преимущество тестирования не только в разнообразии форм тестовых заданий, но и в научной обоснованности средств тестирования (стандартизированных тестов) и методов оценивания – единые условия для всех тестируемых, что обеспечивает справедливую и объективную оценку результатов в соответствии с научно и практически обоснованными требованиями и стандартами. Справедливая и объективная оценка образовательных результатов делает возможным управление качеством образования и обеспечивает благоприятную основу для повышения качества образования в целом [19-А]; [23-А].

3. Отсутствие независимого контроля качества образования: в Таджикистане отсутствует независимая организация, которая бы постоянно контролировала и объективно оценивала качество образования посредством тестирования. И хотя НЦТППРТ в сотрудничестве с международными организациями и сами международные организации иногда проводят тестирование. Отсутствие систематического контроля, а также отсутствие издания специального научного журнала по оценке качества образования является причиной незнания как должностными лицами, так и общества, о реальном состоянии образования в стране и достижениях других стран в области оценки знаний и умений экзаменуемых [5-А].

4. Развитие технологии педагогического тестирования: в Таджикистане развитие технологии педагогического тестирования связано с НЦТППРТ (2008 год) и внедрением в 2014 году ЦВЭ. В настоящее время этот процесс находится на стадии развития: появились научные исследования, идёт изучение процесса тестирования, утверждаются основные положения теории педагогических измерений, тесты широко применяются различными образовательными учреждениями, при этом государство выступает как организатор и надёжный спонсор, поддерживая эти инициативы как важную часть национальной стратегии в области науки, образования и

экономики [2-A]; [6-A].

5. Восприятие тестирования как инструмента оценки: несмотря на то, что тестирование как важный инструмент оценки знаний, навыков и умений абитуриентов не имеет многолетней истории, оно привлекло внимание учителей, родителей, экспертов и учёных и стало частью практического опыта, и используется для точной, справедливой и прозрачной оценки знаний, навыков и умений учащихся. О растущем к тестированию интересе говорят публикации научных статей по тестовой проблематике, издание методических и учебных пособий [6-A]; [7-A]; [8-A]; [9-A]; [10-A]; [11-A]; [12-A]; [13-A]; [14-A]; [15-A]; [16-A]; [17-A]; [18-A].

6. Открытие тест-центров: в настоящее время во всех институтах и университетах Таджикистана созданы тест-центры для проведения испытаний. В этом контексте школьные учителя и преподаватели колледжей, институтов и университетов, а иногда даже студенты, участвуют в разработке тестовых заданий. Однако существует серьёзная проблема: никто не обращает внимания на соответствие этих заданий требованиям теста, их качество, а также на условия, в которых проводится тестирование. Неясно, по каким критериям оцениваются результаты, что ставит под сомнение надёжность и объективность оценивания.

7. Недопонимание сущности тестирования: несерьёзное отношение к тестированию привело к непониманию того, что чрезмерное использование тестов в образовательных учреждениях и неправильный подход к тестированию стали причиной снижения уровня знаний и умений учащихся. Разработка заданий в тестовой форме, их повсеместное использование в образовательных учреждениях, сосредотачивание учащихся на запоминание таких тестовых заданий для сдачи зачётов и экзаменов, и, как следствие, низкий уровень знаний, что было продемонстрировано в данном исследовании [2-A].

8. Разработка теста по таджикскому языку и таджикской литературе: в Таджикистане впервые в соответствии с существующей научно-практической теорией и практическим

опытом разработаны тесты по таджикскому языку и таджикской литературе. Результаты показали, что тесты по таджикскому языку и таджикской литературе, используемые на ЦВЭ, могут рассматриваться как инструмент оценки образовательных достижений абитуриентов. Это подтверждает важность научного подхода к созданию тестов и необходимость дальнейших исследований в этой области [1-A]; [3-A]; [4-A]; [5-A]; [6-A]; [7-A]; [17-A]; [18-A].

9. Уровень знаний и умений абитуриентов: исследование показало, что уровень знаний и умений абитуриентов по таджикскому языку и таджикской литературе остаётся низким. По шкале перехода от экзаменационных баллов к оценкам за период 2014 – 2019 гг. результаты от 14,29% до 20,00% от МВКО соответствует **оценке «2»**. Это свидетельствует о неудовлетворительном усвоении учебного материала выпускниками СОУ. Средние очки, которые также являются показателем уровня знаний и умений абитуриентов, за период 2016 – 2019 гг. составили от 36,17% до 44,93% от МВКО, что соответствует **оценке «2»** в 2016 году и **оценке «3»** за период 2017 – 2019 гг. [20-A]; [22-A].

10. Проблемы в преподавании таджикского языка и таджикской литературы: результаты исследования указывают на недостатки в преподавании таджикского языка в СОУ страны. Особенно это касается изучения тем по *фонетике, морфологии и синтаксису*. Также можно говорить о проблемах в преподавании таджикской литературы, особенно по *литературному чтению, анализу и интерпретации прозаических и поэтических текстов и персонажей в художественных произведениях* [2-A]; [18-A]; [19-A]; [20-A]; [22-A]; [24-A].

11. Традиционные методы обучения: результаты исследования показывают, что преподаватели СОУ Таджикистана продолжают придерживаться традиционных методов обучения, основанных на знаниях (классная система), и не применяют компетентностный подход в образовании. В традиционной системе акцент делается на запоминании информации с использованием объяснительно-наглядной методики, что приводит к ограниченному развитию навыков

критического мышления и анализа. Учебные программы и учебники также разрабатываются на основе этой системы, что затрудняет внедрение более современных и эффективных методов обучения [21-А]; [22-А]; [24-А].

12. Факторы, влияющие на качество образования: результаты исследования указывают на ряд факторов, влияющих на качество образования и процесс оценивания. К числу основных факторов относятся:

- отсутствие единой системы оценки знаний и умений учащихся [21-А]; [22-А]; [23-А];

- недостаточное внимание к всестороннему научному и практическому исследованию правовых и социальных аспектов тестирования как нового явления, что является важным для повышения уровня и качества образования, подготовки специалистов для удовлетворения потребностей рынка труда в соответствии с международными стандартами [23-А];

- недостаточное внимание к анализу результатов ЦВЭ на уровне Министерства образования и науки Республики Таджикистан и его научно-методических структур, а также отсутствие доступа общественности к результатам экзаменов, что снижает доверие к системе оценивания [2-А].

13. Внедрение инновационных педагогических технологий предусматривает учёт факторов, влияющих на учебный процесс: высокие учебные нагрузки, несоответствие учебных материалов вкусу и способностям учащихся, несоответствие аудиторных часов учебным темам, неполное изучение тем из-за нехватки времени (часов), низкий уровень профессиональной компетентности учителей, качество подготовки учителей в ОУ СиВО, недостаточное использование инновационных технологий в образовательном процессе. Эти вопросы требуют обширного исследования и могут быть отдельной темой экспертных исследований.

МЕТОДИЧЕСКИЕ РЕКОМЕНДАЦИИ ПО ПРАКТИЧЕСКОМУ ИСПОЛЬЗОВАНИЮ РЕЗУЛЬТАТОВ ИССЛЕДОВАНИЯ

По результатам исследования могут быть предложены следующие методические рекомендации по повышению качества обучения учащихся и качества образования в целом:

1) пересмотреть программу повышения квалификации учителей: программы курсов повышения квалификации и переподготовки педагогических кадров необходимо адаптировать в соответствии с требованиями компетентностного подхода в образовании, чтобы учителя могли эффективно применять современные образовательные технологии;

2) повышать педагогическое мастерство: особое внимание следует уделить развитию педагогического мастерства учителей таджикского языка и таджикской литературы, приняв во внимание требования компетентностно-ориентированного образования;

3) проводить специальные курсы по методам оценки достижений учащихся: в образовательных учреждениях следует организовать специальные курсы повышения квалификации ответственных за проведение тестирования, на которых будут рассматриваться методики разработки тестовых заданий, а также статистический и психометрический анализ и технологии оценки результатов тестирования;

4) эффективнее использовать тесты: в образовательных учреждениях на всех уровнях необходимо использовать тесты, как точный и объективный инструмент оценки уровня знаний и умений учащихся и контроля учебного процесса;

5) изучать и внедрять новые методы обучения: важно уделять внимание рассмотрению и изучению вопросов, упомянутых в заключении исследования, и включить соответствующие материалы в учебники и методические указания;

6) углубленно изучать ключевые темы образовательной программы: на уроках таджикского языка и таджикской литературы внимание следует акцентировать на фонетике, правописании, лексикологии, фразеологии, стилях речи, частях речи, способах словообразования, видах простых и сложных предложений, а также на синтаксическом анализе предложений. Важно уделять больше внимания средствам художественной изобразительности, литературным жанрам, фольклору, пояснению слов, (объяснению лексики), анализу

прозаических и поэтических текстов (художественных произведений) писателей-классиков и современных писателей, а также анализу образов и идей художественных произведений. Это будет способствовать подготовке более компетентных специалистов по таджикскому языку и таджикской литературе и повышению качества преподавания указанных учебных дисциплин;

7) использовать разнообразные методы обучения: при преподавании указанных тем необходимо применять такие важные методы обучения, как «Групповая работа», «Работа вдвоём», «Оценка», «Самооценка», «Индуктивный и дедуктивный подходы», «Интеллектуальная стимуляция», «Проверяем себя», «Инсерт», «Диаграмма Венна», «Чтение на паузе», «Кластер», «Проблема – Действие – Результат», «Как?», «Почему?», «Т-график», «Колесо идей» и другие. Подробное объяснение этих методов можно найти в разработанных специалистами методических пособиях;

8) вынести на обсуждение результаты исследования: с результатами и выводами данного исследования, а также с предложениями по практическому использованию результатов исследования, в целях повышения качества обучения и преподавания, следует ознакомить отделы образования городов и районов, образовательные учреждения, учителей таджикского языка и таджикской литературы на заседаниях методических объединений;

9) оценивание учебных достижений учащихся должно проводиться непрерывно и объективно: непрерывное и объективное формирующее и суммирующее оценивания положительно влияют на процесс усвоения образовательной программы и предоставляют учащимся возможность применять полученные знания и умения на практике;

10) ежегодно оценивать устные и письменные навыки учащихся: ежегодное оценивание устных и письменных навыков учащихся, начиная с 4-го класса и до окончания школы, позволит отслеживать процесс усвоения ими образовательной программы и вовремя выявлять пробелы в знаниях;

11) использовать тестовые материалы: для подготовки выпускников к ЦВЭ на уроках и вне их (на дополнительных занятиях) эффективно работать со сборниками «Образцы тестовых заданий» (а не заучивать тестовые задания), которые каждый год бесплатно предоставляются НЦТПРТ общеобразовательным учреждениям;

12) адаптировать систему оценивания к рабочей системе НЦТПРТ: исходя из того, что тесты стали широко использоваться как инструмент оценки знаний и умений учащихся в образовательных учреждениях страны (на всех ступенях образования), система разработки тестов, проведение тестирования и оценка результатов должны быть приведены в соответствии с системой работы НЦТПРТ, а также на факультете педагогики ТГПУ имени Садриддина Айны следует открыть специальность по тестологии;

13) разработать национальную систему оценки качества образования: для устранения недопонимания среди населения относительно тестирования и его роли как важного инструмента оценки знаний и умений учащихся, необходимо разработать национальную систему оценки качества образования;

14) принять меры по повышению качества образования: должностным лицам СОУ республики на основании результатов данного исследования следует принять меры по повышению уровня знаний и умений учащихся, а также улучшению качества образования в целом.

Рекомендации направлены на улучшение образовательного процесса и повышение качества образования в стране, что, в свою очередь, будет способствовать более эффективной подготовке учащихся к будущей профессиональной деятельности.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ЛИТЕРАТУРЫ

- [1] Барномаи имтиҳон аз фанҳои забон ва адабиёти тоҷик / бо қарори мушовараи Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30.12.2015, № 31/30 тасдиқ шудааст / [манбаи электронӣ]. URL: http://ntc.tj/Downloads/Barnomahoi_imtihon/zabon_tarikh_hukuk_tj.pdf (санаи мурочиат: 15.10.2020)
- [2] Икромӣ Х.И. Вступительные экзамены в вузы как инструмент решения государственных и общественных задач. Опыт республики Таджикистан. Материалы VII ежегодной международной конференции ЕАОКО «Оценка качества на разных уровнях образования» / Х.И. Икромӣ // – Душанбе, 2018.
- [3] Икромӣ (Тешаев) Х.И. Бехтарин падидаи замон истиқлол / И.Х. Икромӣ // Маорифи Тоҷикистон, – 2016. – №1. – С. 19-31.
- [4] Икромӣ Х.И. Имтиҳонҳои марказонидаи дохилшавӣ ба муассисаҳои таълимии таҳсилоти миёна ва олии касбӣ ҳамчун афзори ҳалли масъалаҳои давлатию иҷтимоӣ / Х.И. Икромӣ, А.Ш. Шодиниё // Довталаб. – 2019. – №1. – С. 10-21.
- [5] Китобчаи тест. Б.З. Фанҳои имтиҳон: забон ва адабиёти тоҷик, таърих, забони хориҷӣ. Вариант 1, – Душанбе: Маркази миллии тестии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2016. – 19 с.
- [6] Китобчаи тест. Б.З. Фанҳои имтиҳон: забон ва адабиёти тоҷик, таърих, забони хориҷӣ. Вариант 2, – Душанбе: Маркази миллии тестии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2016. – 19 с.
- [7] Китобчаи тест. Б.З. Фанҳои имтиҳон: забон ва адабиёти тоҷик, таърих, забони хориҷӣ. Вариант 3, – Душанбе: Маркази миллии тестии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2016. – 19 с.
- [8] Китобчаи тест. Б.З. Фанҳои имтиҳон: забон ва адабиёти тоҷик, таърих, забони хориҷӣ. Вариант 3, – Душанбе: Маркази миллии тестии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2017. – 19 с.
- [9] Консепсияи миллии маълумоти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе: “Матбуот”, 2003. – 24 с.
- [10] Курбанова Р.Т. Дидактические особенности технологии тестирования по русскому языку общеобразовательных школах. / Р.Т. Курбанова // Республики Таджикистан: дисс. ... канд. пед. наук. – Душанбе, 2015. – 185 с.
- [11] Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи маориф” [Матн]. – Душанбе: Шарқи озод, 2013. – 41 с.
- [12] Мирзоаминов Х.М. Таҳлили оморию психометрии савол

- ва масъалаҳои тест дар доираи имтиҳонҳои марказонидаи дохилшавӣ / Х. Мирзоаминов // Маҷаллаи «Довталаб». – 2019. – №1. – С. 140-158.
- [13] Мирзоматов Н. Тест ва имтиҳони тестӣ / Н. Мирзоматов // Маҷаллаи «Довталаб». – 2019. – №1. – С. 128-139.
- [14] Мирзоматов Н. Тести навъи муайян кардани мувофиқат / Н. Мирзоматов // Довталаб. – 2019. – №1. – С. 125-127.
- [15] Мулло А. Дастури методи озмуни тестӣ аз фанни забон ва адабиёти тоҷик / А. Мулло, М. Шодӣ // – Душанбе: “Шарқи озод”, 1997. – 78 с.
- [16] Мухаметов Г.Б. Теоретико-методологическая обоснованность исследования мониторинга качества обучения в образовательных учреждениях Республики Таджикистан. Автореферат дисс. ... док. пед. наук / Г.Б. Мухаметов // – Душанбе, 2014. – 45 с.
- [17] Назарзода Р. С. Кабинети инфиродии довталаб – воситаи дастрасӣ ба маълумоти бозғамод ва таъмингари шаффофият дар низоми имтиҳонҳои марказонидаи дохилшавӣ. / Р.С. Назарзода // Довталаб. – 2019. – №1. – С. 83-97.
- [18] Назаров Р.С. Имтиҳонҳои марказонидаи дохилшавӣ – татбиқгари усули тестгузаронии мутамарказ ва фарогир. / Р.С. Назаров // Номаи Донишгоҳ. – 2017. – №4 (53). – С. 292-299.
- [19] Назарзода, Р.С. Имтиҳонҳои марказонидаи дохилшавӣ ҳамчун воситаи арзёбии сифати таҳсилот (дар мисоли низоми таҳсилоти миёнаи умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон) : дисс. ... номз. илм. пед. – Душанбе, 2021. – 177 с.
- [20] Раҳмон Эмомалӣ. Чехраҳои мондагор / Эмомалӣ Раҳмон // – Душанбе: “ЭР-граф”, 2016. – 364 с.
- [21] Роҳнамои довталаб. Дастури иттилоотиву методӣ. / Мураттибон: М.С. Шодиев, Ҷ. Азимов ва дигарон // – Душанбе: ҚДММ “Офсет”, 2013. – 92 с.
- [22] Роҳнамои довталаб. Дастури иттилоотию методӣ. – Душанбе: Маркази миллии тестии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2018. – 190 с.
- [23] Роҳнамои довталаб. Дастури иттилоотию методӣ. – Душанбе: Маркази миллии тестии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2020. – 228 с.
- [24] Саидов Ҳ. Таълими ҳаёт ва эҷодиёти Абдурахмони Ҷомӣ дар синфи IX / Ҳ. Саидов / – Душанбе, 2014. – 102 с.

- [25] Салоҳов Т.С. Саволномаҳои санҷишӣ (тестӣ) аз забон ва адабиёти тоҷик / Т.С. Салоҳов // – Душанбе, 1997.
- [26] Стандарти давлатии таҳсилоти умумӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. Бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1-уми августи соли 2015, № 494 тасдиқ шудааст.
- [27] Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2020. Бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни 2012, № 334 тасдиқ шудааст.
- [28] Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030. Бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 29 сентябри 2020, № 526 тасдиқ шудааст.
- [29] Тартиби гузаронидани имтиҳонҳои марказонидаи дохилшавӣ ба муассисаҳои таълимии таҳсилоти миёна ва олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1-уми марти соли 2018, № 81 тасдиқ шудааст.
- [30] Хусравбеков Л.Д. Таҳлили саволу масъалаҳо аз рӯи унсурҳои матритсаи тест аз фанни физика / Л. Д. Хусравбеков // Маҷаллаи «Довталаб». – 2019. – №1. – С. 168-176.
- [31] Хусравбеков Л.Д. Санҷиши педагогӣ ҳамчун методи объективии арзёбии сифати дониши довталабон аз физика: Автореф. дисс. ... ном. илм. пед.: 13.00.02 / Л. Д Хусравбеков // – Бохтар, 2020. – 48 с.
- [32] Чельшкова М.Б. Теория и практика конструирования педагогических тестов: Учеб. пособие / М.Б. Чельшкова // – М.: «Логос», 2001. – 432 с.
- [33] Чаъфаров С.Ф. Таҳлили муқоисавии тарҳҳои мавҷудаи имтиҳонҳои дохилшавӣ дар баъзе мамлакатҳо / С.Ф. Чаъфаров // Довталаб. – 2019. – №1. – С. 42-49.
- [34] Taxonomy of Educational Objectives, The Classification of Educational Goals, Handbook I: Cognitive Domain, by Benjamin S. Bloom (ed.). New York: Longmans, Green and Company, 1956. – 207 pp.

ПУБЛИКАЦИЙ ПО ТЕМЕ ДИССЕРТАЦИИ:

I. Статьи, опубликованные в изданиях из Перечня ведущих рецензируемых изданий, рекомендованных ВАК при Президенте Республики Таджикистан:

- [1-А] Азимов Ҷ.А. Арзёбии дараҷаи душворӣ ва неруи фарқгузориҳои саволу масъалаҳои тести забон ва адабиёти тоҷик / Ҷ.А. Азимов // Паёми Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи Абдурахмони Ҷомии

Академияи таҳсилоти Тоҷикистон. – Душанбе, 2023. – №4 (44). – С. 236-242.

[2-А] **Азимов Ҷ.А.** Роҳҳои рушд додани тафаккури эҷодии хонандагон / Ҷ.А. Азимов, Н. Мирзоматов // Паёми Донишгоҳи давлатии Қўрғонтеппа ба номи Носири Хусрав (маҷаллаи илмӣ). Силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва иқтисодӣ. – 2018. – №1/1 (51). – С. 124-132.

[3-А] **Азимов Ҷ.А.** Нишондиҳандаҳои асосии сифати тест ва саволу масъалаҳои тест / Ҷ.А. Азимов // Паёми Донишгоҳи забонҳо. Силсилаи илмҳои филология, педагогика ва таърих. – 2024. – № 1 (53). – С. 239-248.

[4-А] **Азимов Ҷ.А.** Матритсаи тест – ҷадвали мундариҷа ва ғаёлиятҳо / Ҷ.А. Азимов, Ф.М. Сафарова // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ (маҷаллаи илмӣ). Бахши илмҳои педагогӣ ва психологӣ. Нашри Донишгоҳи давлатии омӯзгорӣ Тоҷикистон ба номи С. Айни. – 2023. – № 2 (16). – С. 53-58.

II. Статьи, опубликованные в других научных журналах и изданиях:

[5-А] **Азимов Ҷ.А.** Тартиби таҳияи саволу масъалаҳои тест / Ҷ.А. Азимов // Довталаб. Нашри Маркази миллии тести назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2019. – №1. – С. 110-124.

III. Сборники и методические пособия

[6-А] **Азимов Ҷ.** Маҷмуаи саволу масъалаҳои тест аз фанни адабиёти тоҷик (имтиҳони қисми А) / Дар ҳаммуаллифӣ бо Х. Эҳсон // – Душанбе, 2025. – 132 с.

[7-А] **Азимов Ҷ.** Маҷмуаи саволу масъалаҳои тест аз фанни забони тоҷикӣ (имтиҳони қисмҳои А ва Б) / Дар ҳаммуаллифӣ бо Н. Мирзомуҳаммад, Ф. Латифов, А. Сабуров, Х. Эҳсон // – Душанбе, 2025. – 280 с.

[8-А] **Азимов Ҷ.** Маҷмуаи саволу масъалаҳои тест аз фанни адабиёти тоҷик (имтиҳони қисми А) / Дар ҳаммуаллифӣ бо Х. Эҳсон // – Душанбе, 2024. – 132 с.

[9-А] **Азимов Ҷ.** Маҷмуаи саволу масъалаҳои тест аз фанни забони тоҷикӣ (имтиҳони қисмҳои А ва Б) / Дар ҳаммуаллифӣ бо Н. Мирзомуҳаммад, Ф. Латифов, А. Сабуров, Х. Эҳсон // – Душанбе, 2024. – 384 с.

[10-А] **Азимов Ҷ.** Маҷмуаи саволу масъалаҳои тест аз фанни адабиёти тоҷик (имтиҳони қисми А) / Дар ҳаммуаллифӣ бо

Н. Мирзоматов, Ф. Латифов // – Душанбе, 2021. – 100 с.

[11-А] Азимов Ч. Маҷмуаи саволу масъалаҳои тест аз фанни забони тоҷикӣ (имтиҳони қисми А) / Дар ҳаммуаллифӣ бо Н. Мирзоматов, Ф. Латифов // – Душанбе, 2021. – 272 с.

[12-А] Азимов Ч. Маҷмуаи саволу масъалаҳои тест аз фанни забони тоҷикӣ / Дар ҳаммуаллифӣ бо Н. Мирзоматов, Ф. Латифов // – Душанбе, 2020. – 224 с.

[13-А] Азимов Ч. Маҷмуаи саволу масъалаҳои тест аз фанҳои забон ва адабиёти тоҷик (қисми Б) / Дар ҳаммуаллифӣ бо Н. Мирзоматов, Ф. Латифов // – Душанбе, 2019. – 96 с.

[14-А] Азимов Ч. Маҷмуаи саволу масъалаҳои тест аз фанни забони тоҷикӣ (қисми А) / Дар ҳаммуаллифӣ бо Н. Мирзоматов // – Душанбе, 2018. – 160 с.

[15-А] Азимов Ч. Маҷмуаи саволу масъалаҳои тест аз фанҳои забон ва адабиёти тоҷик (қисми Б) / Дар ҳаммуаллифӣ бо Н. Мирзоматов // – Душанбе, 2018. – 84 с.

[16-А] Азимов Ч. Маҷмуаи саволу масъалаҳои тест аз фанҳои забон ва адабиёти тоҷик (қисми Б) / Дар ҳаммуаллифӣ бо Н. Мирзоматов // – Душанбе, 2017. – 96 с.

[17-А] Азимов Ч. Маҷмуаи саволу масъалаҳои тест аз фанҳои забон ва адабиёти тоҷик (қисми Б) / Дар ҳаммуаллифӣ бо Н. Мирзоматов // – Душанбе, 2016. – 40 с.

[18-А] Азимов Ч. Маҷмуаи саволу масъалаҳои тест аз фанни забони тоҷикӣ (қисми А) / Дар ҳаммуаллифӣ бо Н. Мирзоматов // – Душанбе, 2015. – 88 с.

IV. Материалы конференций, тезисы, доклады

[19-А] Азимов Дж. Процесс разработки тестовых заданий централизованных вступительных экзаменов [Текст] / Соавторство Л.Б. Мансурова / VII ежегодная международная конференция ЕАОКО «Оценка качества на разных уровнях образования». – Душанбе, – 2018.

[20-А] Азимов Дж. Рост показателей по таджикскому языку как оценка достижений абитуриентов на централизованных вступительных экзаменах [Текст] / Соавторство Н. Мирзоматов / VII ежегодная международная конференция ЕАОКО «Оценка качества на разных уровнях образования». – Душанбе, – 2018.

[21-А] Азимов Ч. Эссе – воситаи арзёбии дониш ва салоҳиятҳо

[Матн] / Дар ҳаммуаллифӣ бо Ф. Сафарова / Маводди 71-ум конференсияи байналмилалӣ илмию амалию Донишгоҳи давлатии тиббии Тоҷикистон ба номи Абуалӣ ибни Сино «Иноватсия дар тиб – аз илм ба амалия». – Душанбе, – 2023. – С. 592-593.

[22-А] Азимов Ҷ. Имтиҳонҳои марказонидаи дохилшавӣ: арзёбии дониши довталабон ва вазъи таълими забони тоҷикӣ дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ [Матн] / Сборник научных трудов по материалам XVIII Международная научно-практическая электронная конференция «Язык. Образование. Культура», посвященная 89-летию КГМУ и Году семьи в России (20-24 мая 2024 г.). – Курск: Изд-во КГМУ. – 2024. – С. 189-194.

[23-А] Азимов Ҷ. Усулҳои боэътимод ва муассири арзёбии сифати таҳсилот [Матн] / Дар ҳаммуаллифӣ бо Ф. Сафарова / Маводди Конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ-методи Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни «Таҳсилоти муосир: мушкилоти сифати таҳсилот ва масъалаҳои муосири таълим дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ». – Душанбе, – 2024. – С. 44-54.

[24-А] Азимов Ҷ. Таълими забони тоҷикӣ дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ беҳбуди меҳодад [Матн] / Дар ҳаммуаллифӣ бо А. Фазлиддинзода / Конференсияи ҷумҳуриявӣ илмию назариявӣ бахшида ба 35-солагии Истиқлоли давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва 95-солагии Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни таҳти унвони «Забони модарӣ ва Истиқлоли миллӣ» ба ифтихори Рӯзи байналмилалӣ забони модарӣ, 2026. – 173 с. – С. 123-130.

АННОТАТСИЯИ

диссертатсияи Азимов Чамшед Аслиддинзода дар мавзуи “**Методикаи арзёбии дастовардҳои таълимии довталабон аз фанҳои забон ва адабиёти тоҷик дар асоси натиҷаҳои имтиҳонҳои марказонидаи дохилшавӣ ба муассисаҳои таълимии таҳсилоти миёна ва олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон**” барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзоди илмҳои педагогӣ аз рӯйи ихтисоси 5.3.5.4. Назария ва методикаи таълими адабиёти тоҷик.

Вожаҳои калидӣ: *матритса, тест, озмоиш, арзёбии дастовардҳои таълимӣ, бозъитимодӣ, бозъитиборӣ, нуруи фарқгузорӣ, дараҷаи душворӣ, дистрактор, ҳол, абзори арзёбӣ, таксономияи Блум, арзёбии таъхисӣ, арзёбии таъшаққулдиҳанда, арзёбии ҷамъбаастӣ.*

Мақсади таҳқиқот: нишон додани дараҷаи дониш ва малақаи маҳоратҳои довталабон аз фанҳои забон ва адабиёти тоҷик ба воситаи абзори илман асоснок ва аз рӯйи методикаи нави арзёбӣ дар асоси натиҷаҳои имтиҳонҳои марказонидаи дохилшавӣ (ИМД) ба МТТМОК-и Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Муайян намудани дараҷаи дониш ва малақаи маҳоратҳои хонандагони МТУ бо усули нави арзёбӣ – тестгузаронӣ, ки аз воситаи дақиқу объективии арзёбии сифати таҳсилот ба ҳисоб меравад, дар диссертатсия мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст. Истифодаи абзори илман асоснок ва меъёри ягона дар арзёбии дастовардҳои таълимии хонандагон аз фанҳои забони тоҷикӣ ва адабиёти тоҷик ва умуман фанҳои таълимӣ дар МТУ-и ҷумҳурӣ аз мушкilotи асосӣ ба ҳисоб меравад. Дар таҳқиқот роҳҳои ҳалли ин масъала ва натиҷае, ки бояд ба даст оянд, бо мисолҳои мушаххас ва тавсияҳои илман асоснок нишон дода шудааст.

Вазифаҳои таҳқиқот:

- омӯзиши таҳқиқоти илмӣ оид ба тестология, арзёбиҳои педагогӣ ва таҳияи воситаҳои арзёбӣ;
- нишон додани тартиби таҳияи мушаххасот (матритса)-и тести фанҳои забон ва адабиёти тоҷик, ки дар ИМД истифода мешавад;
- нишон додани тартиби таҳияи саволу масъалаҳои тест аз фанҳои забони тоҷикӣ ва адабиёти тоҷик барои ИМД дар асоси талаботи назарияи тест;
- таҳқиқи амалии арзёбии сифати тестҳо аз фанҳои забони тоҷикӣ ва адабиёти тоҷик дар асоси назарияи классикии тест;
- муайян намудани дараҷаи дониш ва малақаи маҳоратҳои довталабон аз фанҳои забон ва адабиёти тоҷик бо истифода аз абзори илман асоснок.

Навгониҳои илмӣ таҳқиқот. Дар раванди таҳқиқот асосҳои педагогӣ ва психологӣ ИМД ба МТТМОК-и Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо истифодаи методҳои тести арзёбии дониш ва малақаи маҳорати довталабон ба даст омад, таҳлил қарда шуд. Вобаста ба ин бори аввал дар Тоҷикистон

- саволу масъалаҳои тест аз фанҳои забон ва адабиёти тоҷик барои истифода дар ИМД дар асоси мушаххасот (матритса)-и илман асоснок таҳия гардид;
- сифати саволу масъалаҳои тест аз фанҳои забон ва адабиёти тоҷик дар асоси назарияи классикии тестҳо таҳлил ва қоршоямии онҳо муайян қарда шуд;
- аз рӯйи барномаҳои таълимӣ ва китобҳои дарсии амалкунанда маҷмуаи саволу масъалаҳои тест аз фанҳои забон ва адабиёти тоҷик барои хонандагони МТУ ва довталабоне, ки ба ИМД ба МТТМОК-и Ҷумҳурии Тоҷикистон тайёрӣ мебинанд, таҳия гардид;
- дараҷаи дониш ва малақаи маҳоратҳои довталабон дар ИМД аз фанҳои забон ва адабиёти тоҷик ба воситаи абзори дақиқ ва бозъитимоди илмӣ ва аз рӯйи методикаи нави арзёбӣ ва натиҷагирӣ қарда шуд.

Натиҷаи таҳқиқот ба бехбуди раванди таълим ва баланд бардоштани сифати таҳсилот дар кишвар нигаронида шудаанд, ки дар навбати худ ба омодагии муассири донишомӯзон барои фаъолияти касбии ояндашон ёрӣ мерасонад.

АННОТАЦИЯ

диссертации Азимова Джамшеда Аслиддинзода на тему «Методика оценивания учебных достижений абитуриентов по предметам «Таджикский язык» и «Таджикская литература» на основе результатов централизованных вступительных экзаменов в образовательные учреждения среднего и высшего профессионального образования Республики Таджикистан» представленной на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 5.3.5.4. Теория и методика обучения таджикской литературы.

Ключевые слова: матрица, тест, апробация, оценка учебных достижений, надёжность, валидность, дискриминативная сила, степень трудности, дистрактор, тестовый балл, инструмент оценки, таксономия Блума, диагностическое оценивание, формативное оценивание, суммативное оценивание.

Цель исследования: показать уровень знаний, умений и навыков абитуриентов по учебным дисциплинам «Таджикский язык» и «Таджикская литература» посредством научно обоснованного инструмента и нового метода оценки на основе результатов вступительных экзаменов в ОУ СивПО Республики Таджикистан. В диссертации рассматривается определение уровня знаний и умений учащихся ООУ с использованием нового метода оценки – тестирования, которое считается точным и объективным средством оценки качества образования. Использование научно обоснованного инструментария и единого критерия при оценке учебных достижений учащихся по предметам «Таджикский язык» и «Таджикская литература», а также в целом по учебным предметам в ООУ республики является одной из основных проблем. В исследовании на конкретных примерах и на основе научно обоснованных рекомендаций показаны пути решения данной проблемы и результаты, которые должны быть достигнуты.

Задачи исследования:

- изучение научных исследований в области тестологии, педагогической оценки и разработки инструментов оценивания;
- показать порядок разработки спецификации (матрицы) теста по таджикскому языку и таджикской литературе для ЦВЭ;
- показать порядок разработки тестовых заданий по таджикскому языку и таджикской литературе для ЦВЭ на основе теории тестирования;
- проведение практического исследования оценки качества тестов по учебным дисциплинам «Таджикский язык» и «Таджикская литература» на основе классической теории тестирования;
- выявление уровня знаний и умений абитуриентов по таджикскому языку и таджикской литературе посредством научно обоснованных инструментов.

Научная новизна исследования. В процессе исследования были проанализированы педагогические и психологические основы ЦВЭ в ОУ СивПО Республики Таджикистан, полученные с помощью тестовых методов оценки знаний, умений и навыков абитуриентов. Впервые в Таджикистане

- тестовые задания по таджикскому языку и таджикской литературе были разработаны для использования на ЦВЭ на основе научно обоснованной спецификации (матрицы);
- проанализировано качество тестовых заданий по учебным дисциплинам «Таджикский язык» и «Таджикская литература» на основе классической теории тестов и определена их эффективность;
- на основе действующих образовательных программ и учебников составлен сборник тестовых заданий по учебным дисциплинам «Таджикский язык» и «Таджикская литература» для учащихся СОУ и абитуриентов, готовящихся к вступительным экзаменам в ОУ СивПО Республики Таджикистан;
- уровень знаний, умений и навыков абитуриентов на ЦВЭ по учебным дисциплинам «Таджикский язык» и «Таджикская литература» оценивался и определялся с помощью точного и надёжного научного инструмента посредством нового метода.

Результаты исследования направлены на улучшение образовательного процесса и повышение качества образования в стране, что, в свою очередь, будет способствовать более эффективной подготовке учащихся к будущей профессиональной деятельности.

ANNOTATION

of the dissertation by Azimov Jamshed Asliddinzoda on the topic “**Methodology for assessing the educational achievements of applicants in the Tajik language and literature, according to the results of centralized entrance exams in educational institutions of secondary and higher vocational education of the Republic of Tajikistan**” for the academic degree of candidate of pedagogical sciences in specialties 5.3.5.4. Theory and methods of teaching Tajik literature.

Key words: *matrix, subtest, approbation, assessment of educational achievements, reliability, validity, discriminative power, degree of difficulty, distractor, test score, assessment tool, Bloom's taxonomy, diagnostic assessment, formative assessment, summative assessment.*

Purpose of the research: to demonstrate the level of knowledge, skills, and competencies of applicants in the academic disciplines Tajik language and Tajik literature through a scientifically grounded assessment instrument and a new assessment methodology, based on the results of entrance examinations to institutions of secondary and higher professional education of the Republic of Tajikistan. The dissertation examines the determination of students' levels of knowledge and skills in general secondary educational institutions through the use of a new assessment method testing which is regarded as an accurate and objective means of evaluating the quality of education. One of the major challenges in the republic's general secondary education system is the use of scientifically grounded assessment tools and unified criteria for evaluating students' academic achievements in Tajik language and literature, as well as across educational subjects in general. The study presents, through concrete examples and scientifically substantiated recommendations, ways to address this problem and the results that are expected to be achieved.

Research objectives:

- to analyse scholarly research in the fields of testology, pedagogical assessment, and the development of assessment instruments;
- to demonstrate the procedure for developing test specifications (matrix) in Tajik language and Tajik literature for centralized entrance examinations;
- to present the process of developing test items in Tajik language and Tajik literature for centralized entrance examinations based on test theory;
- to conduct an empirical study on the quality assessment of tests in Tajik language and Tajik literature based on classical test theory;
- to identify the level of applicants' knowledge and skills in Tajik language and Tajik literature using scientifically grounded assessment instruments.

Scientific novelty of the research. In the course of the study, the pedagogical and psychological foundations of centralized entrance examinations to institutions of secondary and higher professional education of the Republic of Tajikistan were analysed using test-based methods for assessing applicants' knowledge, skills, and competencies. For the first time in Tajikistan:

- test items in Tajik language and Tajik literature were developed for use in centralized entrance examinations on the basis of a scientifically substantiated test specification (matrix);
- the quality of test items in Tajik language and Tajik literature was analysed within the framework of classical test theory, and their effectiveness was determined;
- based on existing educational curricula and textbooks, a collection of test items in Tajik language and Tajik literature was compiled for students of general secondary educational institutions and for applicants preparing for entrance examinations to institutions of secondary and higher professional education of the Republic of Tajikistan;
- the level of applicants' knowledge, skills, and competencies in Tajik language and Tajik literature at centralized entrance examinations was assessed and determined using an accurate and reliable scientific instrument through a new assessment method.

The research results are aimed at improving the educational process and enhancing the quality of education in the country, which, in turn, will contribute to more effective preparation of students for their future professional activities.